

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mollay Károly: Névtudomány és várostörténet Dágtól Ágfalváig (1195–1416) (II. rész)

193 Mollay Károly: Névtudomány és várostörténet Dágtól Ágfalváig (1195–1416) (II. rész)

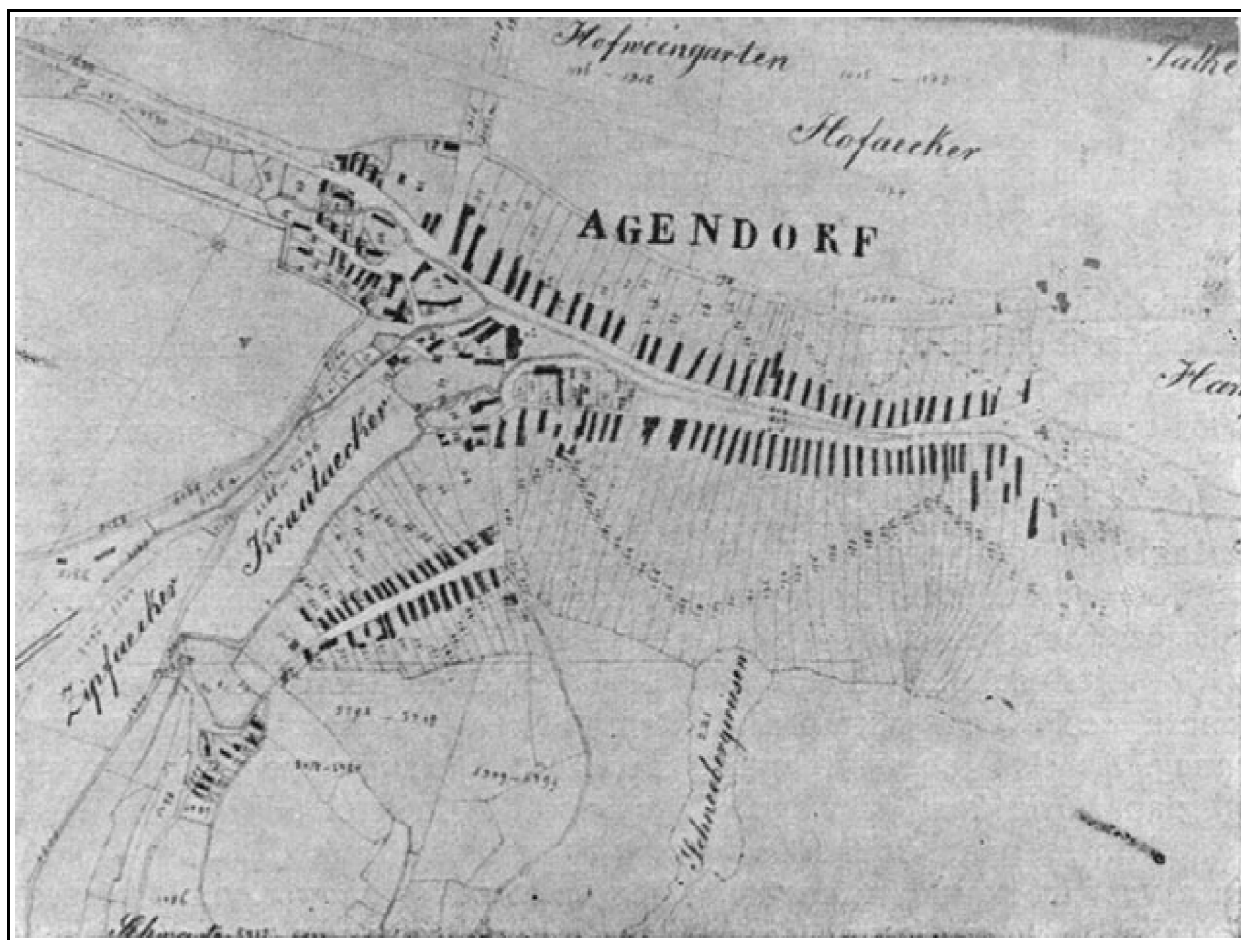
12. Miklós 1363-ban még nem gondol dági birtokának eladására, mert egyetértésben apja unokatestvéreivel, az említett Lőrincsel (II.) és Péterrel (V.) nagyapjuk testvéreinek, Erzsébet (I.) asszonynak leánynegyedét, és dédanyjuknak, Adelheidnek hitbérét 70 dénárfontért Erzsébet unokáitól közösen megváltják (I. h. 128–9). Ezzel a dági birtok legnagyobb része most már Fülöp leszármazottainak kezébe került. Miklós 1368-ban résztvesz a megye nemeseinek csepregi gyűlésén (SoprVmOkl. I, 377), 1369-ben az említett Péternek (V.) 90 bécsi széles dénárfontért 7 dági jobbágytelkét zálogosítja el azzal a kikötéssel, hogy ezeket bármikor visszaválthatja. Ha a visszaváltás Szent Mihály napja (szept. 29.) után történik, akkor Miklós először csak a legközelebbi Szent György napi adót (*collecta*); ha pedig Szent György napja (ápr. 24.) és Szent Mihály napja között váltaná vissza, akkor a Szent Mihály napi adót szedheti be a jobbágyoktól. Ezek közül kimutathatóan kettő magyar: Csún (*Chun*) Péter és Kopasz (*Kopaz*) Péter; hét német: Hermann Farnk, Hermann Bayer (*Payor*), Johannes Gruber (*Gruabar*), Simpel (*Sympul*), Seidel *Saydul*, Sedel (*Sedul*) és Leckel (*Leukui*);⁶⁴⁽¹⁾ egynek, János mészárosnak népiségi hovatartozása nem határozható meg (SoprOkl. I/2, 154–5). Ez a névsor azért tanulságos, mert kitűnik belőle, hogy 7 jobbágytelken tíz jobbágy él; másrészt, hogy e jobbágyok között 1369-ben még volt magyar. A falu teljes elnémetesedése tehát később következett be. A mészáros jelenléte az iparosodás kezdetét mutatja.

Miklós a következő években visszaváltotta a hét jobbágytelket, de már 1373-ban egész birtokát Simon volt macsói bánnak adja el. Június 13-án azonban visszavonja az adásvételi szerződést, nyilván azért, hogy június 30-án Sopron városával új adásvételi szerződést köthessen. Ennek értelmében saját és kiskorú Gáspár fia nevében egész öröklött dági birtokrészét („*possessionem et possessionarium suam porcionem hereditarium totalem*”), amely Sopronnal határos, 1050 aranyforintért a soproni polgároknak adta el: még pedig 14 jobbágytelekkel („*laneis sive lychynis aut mansionibus incolarum*”) és 5 hóstáti telekkel ¹⁹⁴(„*in wlgari Teutunicorum Inhofstat*”), valamint az egyéb tartozékokkal (szántó, legelő, mező, rét, kaszáló, szálerdő, sarjerdő, gyümölcsös, szőlő) és jövedelmekkel (hegyvám stb.) együtt (I. h. 162–3). Mivel Miklós apjának 1385-ben jutott 15 jobbágytelke közül 1 hóstáti volt, ebből következik, hogy Miklós 1363-ban nagyapja testvéreinek és anyjának részéből 28 dénárfontért 4 hóstáti telket vett. Az 1373. évi birtokeladás után sem Miklósról, sem kiskorú Gáspár fiáról nem hallunk többé. Velük kihal az Agendorfer-családnak egyik ága.

13. Fülöp második házasságából – mint láttuk – származott Erzsébet és Lőrinc (I.). Lőrinc 1339-ben Cenki

András gróffal (*comes*), Ajándok fia Szonuk soproni várjobbágy dédunokájával áll perben, amelyet ez egy soproni toronynak és egy teleknek („*vnius turris et fundi*”) visszaszerzésére indított. Ezt a tornyot és a *hozzátartozó* telket több házzal együtt még 1256-ban IV. Béla király vette el az Agendorfer-családnak hűtlenségbe esett ősétől, Péter soproni várnagytól (vö. 4.). Péter utódai mindezeket I. Károly királynak tett szolgálataik révén 1318–1339-ig visszaszerezték. A család birtokában levő soproni házak közül egyet, Agendorfer János főtéri házát (vö. 7.) lehet nagy valószínűséggel Péter várnagy házaival kapcsolatba hozni,⁶⁵⁽²⁾ egy másik ilyen ház Jánosnak és Lőrincnek (II.) a Kovács-szeren levő háza lehet (vö. 14.). A torony és a telek 1339-ben Lőrinc (I.) tulajdonában van.

A király 1339. június 10-én utasította a vasvári káptalant, hogy július 2-ra a tárgyalás napjára egy királyi emberrel együtt küldje ki a káptalan egyik tagját Sopronba és az ott folyó per tárgyalásáról, kimeneteléről tegyen jelentést (HazOkm. II, 70). A vasvári káptalan szeptember 15-én jelenti, hogy a város bírói széke, nevezetesen Agendorfer Márton városbíró és a 12 esküdt az ügyet először hét héttel, augusztus 20-ra, majd ismét három héttel, szeptember 10-re halasztotta el, végül – nyilván a felperes vagy a királyi kiküldöttek türelmetlenkedése miatt – Szent Egyed napján (szept. 1.) kijelentették, hogy az ünnepre való tekintettel nem óhajtanak ítélezni, *quod propter solenitatem diei festi Egidi non iudicarent*, és az ítélethozatalt egy nappal megint elhalasztották. A vasvári káptalan elúnta ezt a nyilvánvaló huzavonát és a városbíró a tizenkét esküdttel, azaz az egész tanácsot Szent Mihály napjának nyolcadára (okt. 6.) a király elé idézte (HazOkm. III, 141; SoprOkl. I/1, 74). A huzavona háttere egyszerre megvilágosodik, ha tudjuk, hogy a városbíró, Agendorfer Márton (I.) és Lukács fia Lukács esküdt az alperesnek unokatestvérei, de az esküdtek közül kimutathatóan az alperesnek rokona volt még Schmuckenpfennig János is (vö. 8.). További három esküdt, Góri Péter, testvére Miklós és ennek fia, Miklós, ismét egyetlen családba tartoznak. Az esküdtek között találjuk még Kolb Miklóst, Kolbenhof (ma Kópháza) birtokosát, Góri Petermant, a fent (vö. 11.) már említett Bozi István fiát, *Peuhel* Istvánt, Detre fia Istvánt, Berchtoldot (*Perchtoldium*), Geißel (*Gayssium*) Miklóst és Woller⁶⁶⁽³⁾ Miklóst. Ezek közül csak kettő, Berchtold és Woller Miklós nemessége nem bizonyítható, ami eléggé ¹⁹⁵szemlélteti, hogy ebben az időben a városi hatalom még mennyire a nemesi családok, még hozzá néhány nemesi család kezében összpontosult. E nemesi családok azonban, ha volt is birtokuk Sopron környékén, városlakók voltak és nem jó szemmel nézték, ha megyei nemesek akarták lábukat megvetni a városban. A fiatal városnak a várossá emelés (1277.) óta állandó küzdelmet kellett folytatnia a megyei ispán és a nemesek ellen, akik a – megyei viszonylatban – területen kívüliséget élvező királyi városi önállóságát nem akarták elismerni. Hiszen a királynak még hét évvel e per előtt, 1332-ben is utasítania kellett a megyei ispánt, hogy a soproniaknak adja vissza azokat a birtokokat, amelyeket a megyei ispánok és a nemesek már hosszabb ideje jogtalanul foglaltak el (I. h. 62). A rokoni kapcsolatokon kívül ez is oka lehetett a per ismételt elhalasztásának. A halogatás és az előzmények azt bizonyítják, hogy az igazság a felperes oldalán volt, hogy a soproniak a tornyot és a hozzátartozó telket mindenképpen meg akarták tartani. Bár az ügy befejezését nem ismerjük, a soproniak végül is elérték a céljukat, mert Cenki András Sopronnal kapcsolatban többé nem szerepel.

Ágfalva térképe. 19. század. (Soproni Állami Levéltár)

Mint már említettük (vö. **11.**) Lőrinc (I.) megváltotta azt a két dági jobbágytelket, amelyet mostohatestvére, Szigfrid eladott; Szigfrid fia, Péter ezért a jobbágytelekkel kapcsolatos jogáról 1349-ben Lőrinc javára lemondott. A két jobbágytelek Dági Márton (I.) és Kornfock (*Kornphok'* Kornblaser') jobbágytelke között feküdt (I. h. 91–2). Lőrinc 1351-ben még résztvesz egy birtokperben (SoprVmOkl. I, 216), 1356-ban, amikor Sopron városa a dági és a [196](#)soproni határ között határjeleket emel, már nem él: a dági bíró, Wasner (*Basnar*) ugyanis Lőrinc fiai, Lőrinc (II.) és Péter (V.) nevében mond ellene a határjárásnak és a határjelek emelésének (SoprOkl. I/1, 110).

14. Lőrincnek (II.) és Péternek (V.) az említett (vö. **11.**) 1358. évi dági birtokosztásnál jutott 2 kúria, amelyben ők maguk laktak, gyümölcsös a kúria végében („a parte silve usque ad extensionem fossati per longitudinem ipsius pomerii existentis”), továbbá 9 jobbágytelek, 7 hóstáti telek, 2 1/2 hold szántó a *Ruidfold* nevű dűlőben („a parte campi”), 1 1/2 hold szántó a hóstát mellett, 4 hold szántó a dági pap kuriája mögött, a mező felől, és 12 hold szántó a falutól délre („supra villam predictam a parte silve”). Ez alkalommal néhány jobbágy nevét is megtudjuk. Egy-egy jobbágytelken él Rudolf (*Radalphus*), [67\(4\)](#) Tamás, Sebestyén, Wagner [68\(5\)](#) és Gergely [69\(6\)](#) István, két jobbágytelken osztoznak Henz (*Hench*), egy másik Wagner és Péter, fél jobbágytelken vannak együtt Ulwin (*Wlweng*), Sebestyén és Miklós. E 11 jobbágynevből egy magyar, öt német jobbágyé, a többi név viselőjének népi hovatartozására nem lehet

következtetni (I. h. 116–8). Szigfrid fia Péter (IV.) és Lőrinc (I.) fia telkeinek leírásával kapcsolatban szomszédként említették még Koós (*Koos*) kúriáját, György és *Carnef* (?) Miklós jobbágytelkét. Ezek csak András fia Mihály gyermekei lehetnek (vö. 15.).

Lőrinc (II.) és Péter (V.) 1363-ban – miként Péter (IV.) – nagyapjuk testvérének, Erzsébetnek, és anyjának, Adelheidnek leánynegyedéből, illetőleg hitbéréből 42 dénárfontért 6 jobbágytelket szereznek (I. h. 128–9). Nővérük, Anna (II.) 1366-ban már mint Zertel (*dictus Chertul*) Péter soproni pátricius felesége ezért kap leánynegyed címén 5 teljes jobbágytelket és 3/4 hóstáti telket (*wlgo hostath*) a falu végében, amely nyugati oldalával a patakig ér („in fine ipsius possessionis Daagh vocate ab occidente iuxta rivulum existenti”), továbbá a fentemlített gyümölcsös negyedrészt, amely északon a patakig terjed és a gyümölcsös többi részétől egy kis gyeppel (*parvum fossatum*) van elválasztva,⁷⁰⁽⁷⁾ mindezeknek tartozékaival és a dági templom kegyúri jogával (*patronatu ecclesie*) együtt. Ez alkalommal ismét néhány jobbágynevet ismerünk meg. Az első jobbágytelekről csak annyit tudunk meg, hogy nyugat felől a dági pap kúriájával érintkezik, a másodikban Ottel (*Wthul*) és Herman, a harmadikban Herman és Tamás nevű jobbágyok vannak (I. h. 140–2). Az oklevélben a vasvári káptalan tanusítja, hogy a birtokot négy egyenlő részre osztották, amelyből egyet kapott Erzsébet asszony („in quatuor divisisset partes rectas et equales, quarum unam videlicet rectam quartam partem predictae domine pro premissis suis iuribus quartalibus”). A leánynegyed kiadása előtt tehát Lőrincnek és Péternek 20 jobbágytelke és 3 hóstáti telke volt. Ez csak úgy érthető, ha az 1358-ban megismert 2 kúria és 7 hóstáti telekből három szerepel 1366-ban hóstáti telekként, a többi 9+4=13 telek, megtoldva az 1363-ban szerzett 6 telekkel pedig a 20 jobbágytelekként. Az oklevélből tudjuk meg, hogy Lőrincnek és Péternek, nyilván édesanyjuk révén, a szomszédos Lépesfalván (*Lypospah*) is volt öröklött birtokuk, amelynek leánynegyedét 197 szintén átadták Annának. Ennek bővebb leírása azonban az oklevélben nincsen meg.

Sopron városa már az 1356. évi határjáráskor (vö. 13.) eltiltotta Lőrincet és Pétert Sopron és Dág határán fekvő, vitás terület használatából, amit a két testvér nem vett figyelembe, sőt a város erdejét felgyújtva, 1000 márka kárt okozott. Agendorfer János (I.) soproni városbíró (!) és a soproni tanács megkeresésére az országbíró ezért 1372. július 14-én felkérte a vasvári káptalant, hogy egy királyi emberrel együtt az ügyben a helyszínen tartson vizsgálatot (I. h. 160).⁷¹⁽⁸⁾ A vasvári káptalan július 31-én jelentette I. Lajos királynak, hogy a kihallgatott tanuk, nemesek és nemtelenek, egyháziak és világiak, főleg pedig a szomszéd birtokosok igazolták a város panaszát (I. h. 161). Ezek után érthető, hogy a város igyekezett a kellemetlen szomszédoktól megszabadulni. Ez a következő évben sikerült is. 1373. június 30-án, amikor Péter (IV.) fia Miklós dági birtokrészét eladja a városnak (vö. 12.), Lőrinc és fia, János (II.) 713 aranyforintért szintén megválnak a saját részüktől, csak Péter fia István része nem kerül ekkor még a város kezére (I. h. 164–5). Péter részéről nincsen szó. Ugyanazon a napon Anna, most már Fletel Hertel soproni pátricius felesége, dági leánynegyedét fia, Péter nevében is 475 forintért ugyancsak Sopron városának adja el (I. h. 165–6).

Lőrinc ezután Sopronba költözik, ahol a Kovács-szeren, van 1/2 telkes háza, amelyet Ottel irhakészítővel (*irricher*) oszt meg (I. h. 186). Ez a 1/2 telkes ház tőszomszédságában van Lőrinc másodfokú unokatestvérének, Jánosnak (I.) ugyancsak 1/2 telkes házával, azért valószínűnek tartjuk, hogy a két 1/2 telkes ház eredetileg egy egésztelkes házat alkotott. Ez pedig azonos lehet Péter várnagy 1256-ban említett második házával (az elsőre vö. 7.). Ezt a feltevést az is támogatja, hogy a Kovács-szer a végleges várfalak kiépítése előtt a szűkebb értelemben vett *civitashoz* tartozott, amelyen belül kell még elképzelnünk az ispáni *castrumot* (vö. Mollay: SSz. XIV, 335). Lőrinc eladott dági birtoka helyett a Sopronnal ugyancsak szomszédos Harkán szerzett birtokot: 1378-ban a megyei ispán és a szolgabírák előtt Harkai Péter (vö. a 71. jegyzetet!) tiltja el „Laurencium dictum de Dag civem Supruniensem” a Márkréte nevű kaszáló

elfoglalásától (SoprVmOkl. I, 448–9). 1379 után sem róla, sem János (II.) fiáról nem hallunk többé.

Péter (V.) 1368-ban részt vesz a megyei nemesek csepregi gyűlésén (I. h. 377), 1369-ben pedig 90 bécsi széles dénárfontért zálogba veszi Péter (IV.) fia Miklós (vö. **12.**) 7 dági jobbágytelkét (SoprOkl. I/1, 155). Amikor testvére, Lőrinc (II.) 1373-ban Sopronnak eladja dági birtokrészét, Péter (V.) birtokáról nem esik szó, csak fiáét, Istvánét (I.) különítik el, nyilván kiskorúsága miatt. Az ő részük is azonban végül a városé lett. Péternek az 1379. évi házösszeírás szerint az Újteleki utca előtt, az Ógabona téren, az ún. első „kötél” elején volt 1/8 telkes háza (I. h. 185). Erről az első „kötél”-ről maga a házösszeírás mondja: „Nota dy erst Saylmazze, dy in dye inder stat gehoert, dy hebt sich an vor der newstift vnd hat yecz haus in der selbem Saylmazz III yewchart” (I. h. 183). A végleges várfalak kiépítése előtt ez a rész is a szűkebb értelemben vett *civitas*hoz („dy inder stat”) tartozott, amelyen belül kell még elképzelnünk az ispáni *castrum*ot. Ezért nem lehetetlen, hogy Péter (V.) 1/8 telkes háza Péter várnagy 1256-ban említett házai közül a harmadikhoz tartozott. Az első „kötél” (kerület) elején ugyanis a következő nagyságú házak állnak: 1/2 telkes, 1/8 telkes, **198**1/8 telkes (Péteré!), 1/4 telkes. Ez együtt éppen egy egész telek, azaz a kötéllal kimért telekosztás (*Saylmazz*) eredeti egysége. Az első kötél kezdete *vor der newstift* ez az egytelkes ház volt, amelyen 1379-ben már négy tulajdonos oszkozokodott. Nem lehetetlen, hogy itt volt az a lakótorony és hozzátartozó telek,**72(9)** amely miatt Péter apja, Lőrinc (I.) 1339-ben Cenki Andrással perben állott. 1379 után sem Péter (V.), sem fia, István (I.) nem szerepel többé.

15. III. Péter 1327-ben *cum suis fratribus* szerepel egy birtokperben (vö. **6.**). Ezek között van András, akinek fia Mihály. Utóbbinak gyermekei, István (II.) és Ágnes 1379-ben 24 bécsi széles dénárfonttal tartoznak Sopron városának s ezért dági birtokukból két jobbágytelket adnak zálogba, de kikötik, hogy bármely év Szent György napján (ápr. 24.) visszaválthassák (I. h. 181–2.). A visszaváltásról nincsen tudomásunk, 1396. április 15-én pedig Ágnes „nobilis domina Anglis nominata, relicta condam Stephani de Austria, filia videlicet Mychaelis filii Andree de Dag” egész legánynegyedét fiának, Miklósnak hozzájárulásával 100 bécsi széles dénárfontért eladta Sopronnak (I. h. 249). István része idővel szintén a városé lett.**73(10)** Ezzel az Agendorfer-családnak ez az ága is eltűnik.

16. Az előzőekben Dág (Agendorf) falu, az Agendorfer (Dági) család és Sopron város kapcsolatainak történetét ismertük meg 1195–1416-ig. Az ezt megelőző időre csak Dág esetében lehetett visszanyúlni, még pedig a birtoktörténet (Miskolc nembeli Domonkos bán, soproni várföld) és a magyar *Dág* helynév (< német *Dag* személynév) vizsgálata alapján. Az ebből legkorábban 1278-ig kialakult német *Agendorf* magyarozatához a birtokos család történetének ismeretére volt szükségünk. A családtörténet tisztázása ezenkívül Sopron királyi vár utolsó 27 esztendejébe (1250–1277.) és Sopron királyi város első 140 esztendejébe, egy eddig sok tekintetben még ismeretlen korba engedett bepillantást.

Dág eredetileg magyar lakosságú soproni várföld, amelybe német parasztok kimutathatóan 1195 után kezdenek beköltözni. Ez a beköltözés az alsó-ausztriai Heiligenkreuzból telepített borsmonostori ciszterciek és Péter soproni várnagy, valamint utódainak (magyarul *Dágiak*, németül *Agendorfer*) birtoklása alatt a XV. század elejére német többségű lakosságot eredményez, persze nemcsak Dágon, hanem környékén és magában Sopronban is. 1439 után a magyar *Dág* név is annyira feledésbe merült, hogy a XIX. században a magyar közigazgatás a *Dág* névből alakult *Agendorf* alapján alkotta a ma is használatos *Ágfalva* nevet.**74(11)** Az 1225. évi határjárás ugyan nem tartalmaz földrajzi nevet, hacsak a *vallis pluvialis* (az 1508. évi német fordításban: *Regental*) nem ilyen, de már feltünteti a faluban azt a két kúriát, amely aztán az Agendorfer-család tagjainak szolgál lakásul; utal a soproni várjobbágyok és a lövérek szomszédos területére, s a dági határ vonalát a későbbivel, sőt a maival nagyjából egyezőnek írja le. Később is csak a *Ruidfeld* ‚irtásföld’ dülő (1358.), meg a dági hóstát (*Hofstat*) szerepel a már ekkor neves gyümölcsösön

felül. Az említett két kúrián 199kívül még kettőről, valamint a dági pap kúriájáról hallunk, de 1413-ban Sopron város már 5 kúria (*hof*) után szed be évi 2 1/2 dénárfontot.⁷⁵⁽¹²⁾ Ugyanekkor a gyümölcsőért évi 4 dénárfontot kap.⁷⁶⁽¹³⁾ 1358 és 1366 között Lőrinc (I.) gyermekeinek, Dág legnagyobb birtokosainak 34 jobbágy- és 8 hóstáti telkük volt, 1413-ban Sopron városnak 37 1/2 jobbágytelke (*lehen*) van, amelyek után egyenként évi 2 bécsi dénárfontot szed be, további 9 hóstáti telke (*hoffstat*), évi 60–60 dénár hozammal (SoprOkl. II/1, 155). A megismert jobbágynevek alapján a lakosság többsége a XIV. században már német, de magyarok is élnek a faluban, sőt 1415/1416-ban magyar, Kövér (*Keüer*) Mihály a bíró (I. h. 157). Iparosok közül csak mészárosok mutathatók ki, hacsak az 1349-ben említett *Kornfock* ‚Kornblaser’ nem tekinthető foglalkozásnévnek. Egy-egy jobbágytelken, amint láttuk, több család is él. Óvatos becslés szerint tehát Dágon 1413-ban kb. 55 jobbágy családot tételezhetünk fel, ami az 5-ös szorzószám alkalmazásával⁷⁷⁽¹⁴⁾ kb. 275 fős jobbágy lakosságot, az 5 kúria 5 családjával együtt kb. 300 fős összlakosságot ad.

A német eredetű családnak hét nemzedékét követtük nyomon 1250–1416-ig, a fiág és a leányág, tehát a család teljes kihalásáig. A család az egy falut birtokló nyugatmagyarországi kisnemesi családokhoz tartozik, amelyek a XIII. század második és a XIV. század első felében vagy egy-egy nagybirtokos, a királlyal is dacoló főúri családnak, például a Kőszegieknek vonzókörébe kerültek, vagy pedig felismerték azokat a gazdasági és társadalmi lehetőségeket, amelyeket a király külön oltalma alatt álló fiatal város, Sopron nyújtott. Az első megoldást a család első két nemzedéke, Péter (I.) soproni várnagy és fia, Péter (II.) comes választotta, a másodikat a Péter (III.) comes által alapított soproni ág négy nemzedéke. A család másik két fiága kitartott a dági birtokon, de a XIV. század második felében meg kellett alkudnia a helyzettel és birtokát eladta a gyors gazdasági virágzásnak induló városnak (1373., 1396.). Csak a soproni ág tudta birtokát átmenteni a XV. századba, de 1411-ben ez is a városé lett, bár a vétel csak 1416-ban vált érvényessé.⁷⁸⁽¹⁵⁾ A soproni ág a többi kisnemesi-pátriciusi családhoz hasonlóan jelentős szerepet töltött be Sopron XIV. századi felemelkedésében.

A soproni ág története révén a várostörténet nem egy, eddig ismeretlen részletére, belső összefüggésére derült fény. Így például valószínűsíthetjük, hogy Péter várnagynak az 1250-es években a Főtéren (ma Beloiannisz tér), a Gabonapiacon ²⁰⁰(ma: Ógabonater) és a Kovács-szeren (ma: a Lenin körút egyik része) lehetett háza s egy lakótornya; hogy a ferences (utóbb: bencés) kolostor gótikus káptalanterme, egyik legszebb műemlékünk, teljes egészében az 1330-as években, Márton (I.) comes támogatásával épülhetett. Az 1339. évi per elemzése (vö. **13.**) bepillantást engedett az első nagy társadalmi válságon (1283–1330.) éppen csak túljutott és a városfalak kiépítését befejező város hatalmi viszonyaiba, de megmagyarázta az 1379. évi házösszeírás néhány újabb részletét is. A Bécsi úti keresztes vám 1393. évi zálogbavétele ismét példa arra, milyen egyéni érdekeltsége van e kisnemes-patríciusoknak a város nevében és valóban a város javára folytatott birtokszerző tevékenységében. E birtokszerző tevékenység eredményeképpen az 1277-ben alig számottevő határral rendelkező város a XV. század első harmadáig nemcsak a maga 22.516 katasztrális holdnyi határát építette ki, hanem Dágon kívül megszerezte még Balfot, Bánfalvát, Harkát, Kelénpatakot, Kópházát és Meggyest. E közel 40 000 katasztrális holdnyi terület birtokosaként Sopron város újabb belső társadalmi válságával (1420–1426.) és ellentmondásaival együtt a haladó polgári fejlődésnek országos viszonylatban egyik vezető tényezője lesz. Budával, Kassával, Pozsonnyal, Nagyszombattal, Bártfával és Eperjessel együtt 1440-ben alakítja meg a vezető magyarországi városok, az ún. szabad királyi vagy tárnoki városok szövetségét. Sopron e vezető szerepét 1866-ig megtartja s csak az 1867. évi kiegyezéssel meggyorsult kapitalista ipari fejlődésben marad le, nagyrészt polgári vezető rétegének hibája miatt. E lemaradását az azóta eltelt közel száz esztendő alatt sem tudta pótolni.

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Mollay Károly: Névtudomány és várostörténet Dágtól Ágfalváig (1195–1416) (II. rész) / Mollay, Karl: Namenkunde und Stadtgeschichte. Von Dag bis Agendorf (1195–1416)

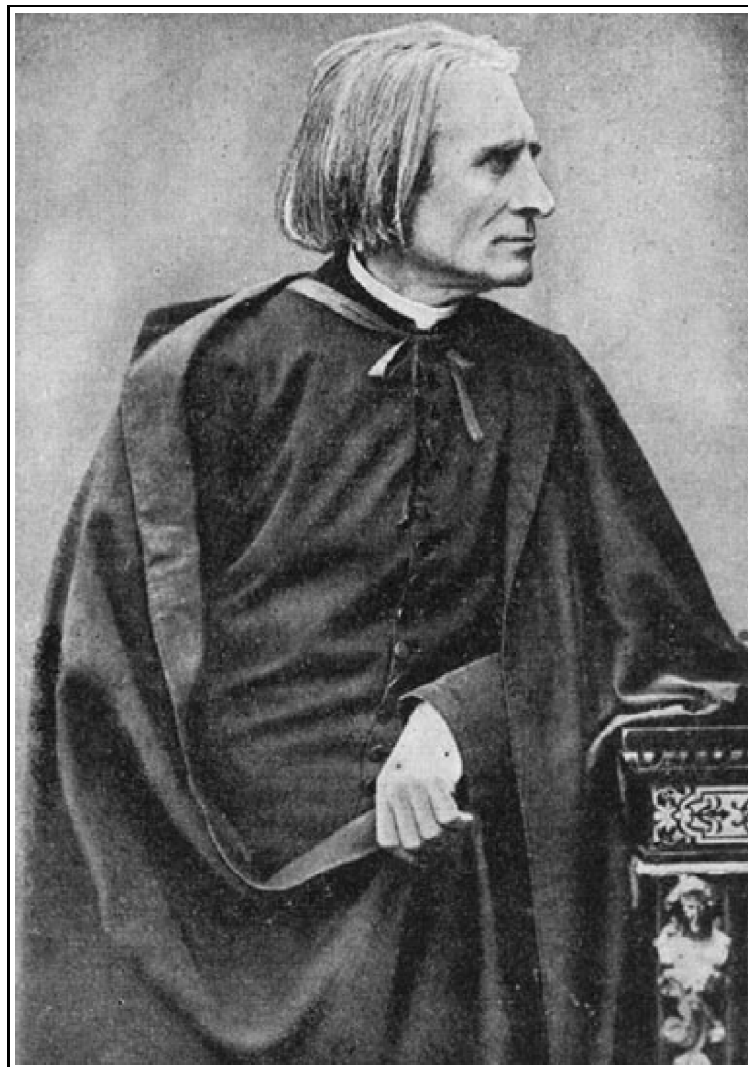
**Mollay, Karl: *Namenkunde und Stadtgeschichte.*
*Von Dag bis Agendorf (1195–1416)***

Im Anschluß an einen Artikel des Verf. über die „Chronologie deutscher Ortsnamentypen im mittelalterlichen Westungarn“ (Acta Linguistica 1961) werden die Beziehungen zwischen dem Burgfeld Dag, der Burg Sopron bzw. der Stadt Sopron-Ödenburg und der Ödenburger Patrizierfamilie Agendorfer zwischen 1195–1416 erörtert. Bei Dag kann man auf Grund der Besitzgeschichte und der Erklärung des altungarischen ON *Dag* (< PN *Dag*) noch weiter zurückgehen. Zur Erklärung des aus dem altungarischen ON *Dag* frühestens bis 1278 entstandenen deutschen ON *Agendorf* (< *Dagendorf* durch Anlautsverkürzung) mußte auf die Geschichte der deutschen Besitzerfamilie des Dorfes (ung. *Dági*, dt. *Agendorfer*) eingegangen werden. Diese Familiengeschichte liefert nicht nur feste Stützpunkte für die deutsche und ungarische Sprachgeschichte des mittelalterlichen Westungarns, sondern ermöglicht auch neue Einblicke in Ödenburgs topographische, wirtschaftliche und soziale Verhältnisse im 13. und 14. Jahrhundert. Den Abschluß dieser Periode bildet der Ankauf des Besitzes Agendorf durch die stark aufblühende Stadt Ödenburg und das Verschwinden der kleinadeligen Besitzer- und Patrizierfamilie Agendorfer.

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Somfai László: A rögtönzés a kompozícióban Széljegyzetek Liszt zeneszerzői stílusáról

201 **Somfai László: A rögtönzés a kompozícióban**
Széljegyzetek Liszt zeneszerzői stílusáról

Liszt Ferenc
Fénykép 1865 körül.

Az ünnepi Liszt-év pezsgő sodrában egymást érik a számottevő előadóművészi és tudományos tettek; bennük mintha sokévtizedes mulasztás büntudata élne. Tagadhatatlanul adósai vagyunk Lisztnek, – ha másért nem, úgy az előző nemzedékek közömbösségéért, érdektelenségéért. Szomorú, hogy vendégművésznak kellett felfedeznie közönségünk számára a 2. és 3. Mefisztó-keringő, az utolsó magyar rapszódia világát. Szomorú, hogy német, angol, szovjet tudósoknak kell századunkban megírni az összefoglaló Liszt-monográfiákat, (Raabe, Searle és Milstejn könyveire gondolunk.)

Az utóbbi esztendők és az 1961-es év eddigi eseményei is új korszak küszöbét ígérik, a hazai Liszt-kutatás

fellendülését. Megindult a zeneköltő Magyarországon 2021-töltött éveinek nagyszabású, modern adat-feltárása, mely megvetheti alapjait egy újszellemű Liszt-monográfiának. (Különösen jelentősek a gyermekkorról való dokumentumok, melyeknek publikálását az egykori Esterházy-Archivum anyaga alapján Valkó Arisztid kezdte meg; és a Liszt életében oly fontos szerepet betöltött Sopron idevágó krónikájának felvázolása, melyet Csatkai Endrétől hallhatunk a TIT soproni Liszt–Bartók konferenciáján.) Liszt méltatlanul elfeledett műveinek feltámasztásáért, megismertetéséért is többet tett a magyar zenetudomány néhány év óta, mint sok megelőző generáció együttesen. Szelényi István egymást követő rövidebb tanulmányai nyomán olyan művekről értesül a muzsikos-olvasó (és ami ennél több: ezeknek legtöbbszörét megszólaltatva is hallhatja!), melyek egészen új arcáról mutatják be a szociális, a maga korában forradalmi merészségűnek számító eszméktől áthatott Lisztet. Szabolcsi Bence ma már külföldön is nagy érdeklődéssel olvasott könyve, a „Liszt Ferenc estéje” pedig valósággal fölfedezés erejével hat, világossá teszi, milyen elhatározó jelentőségű Liszt kései darabjainak nyelvezte a 20. századi muzsikában, kiváltképpen Bartók stílusának kialakulása szempontjából.

Az ismeretlen vagy keletkezésük óta nem játszott Liszt-művek érdekességével nem vetekedhet ugyan a *többféle alakban fennmaradt Liszt-kompozíciók* problematikája, de nem árt legalább a figyelmet felhívni erre a sajátosan „liszti” jelenségre. Közelebb juthatunk zenéjének, gyakran vitatott nagy opuszainak megértéséhez.

*

A zenei élet érdekes kortünetévé kezd válni napjainkban nagy zeneszerzők kiemelkedő műveinek első (később azután átdolgozott) formájában való újbóli bemutatója. Talán az érdekesség keresése vezet egy-egy nemzetközi zenei fesztivál rendezőit az effajta műsorok kiválasztásában, talán a közönség kétségkívül megnövekedett történeti érdeklődése a hajtórugó; mindenesetre számos „új” kompozíció válik ilyen módon a stílselemző zenetörténetkönyvek leírásából kilépve széles körben ismertté. Nem kétséges persze, hogy a legtöbb ilyen korábbi megfogalmazás a végleges alak ismeretében tökéletlenebbnek, elnagyoltabbnak tűnik. Bach, Beethoven nem véletlenül érezte szükségét annak, hogy az egyszer már befejezettnek hitt kompozíciót újból megfogalmazza; és azon sem csodálkozhatunk, ha az éppen az ő remekműveiken nevelkedett mai zenehallgató is az átdolgozott, végleges forma mellett dönt.

A művészettörténet néhány kiemelkedő mestere – a zeneszerzők közül talán leginkább éppen Liszt – ebben kivételnek számít. Alkotói műhelyükben a kétszeri vagy többszöri átdolgozás nem feltétlenül jelent tökéletesedést, koncentráltabbá, arányosabbá válást, formai finomodást, hanem az a folyamat inkább nyugtalan és szakadatlan alakváltozásnak, *a kompozíció metamorfózisának* tűnik.

203A „Kikeriki” című bécsi élclap együttes torzképe 1866-ból Lisztről és Bach miniszterről, mikor híre járt, hogy a volt politikai hatalmasság a zeneművészhez hasonlóan egyházi rendbe lépett.

Liszt alkotásmódjának döntő jelentőségű összetevője az *improvizáció*. – E szó időben és jelentésben kibővített értelmében. Ezúttal nem arra a kétségtelen tényre kívánunk utalni, hogy sok Liszt-kompozíció egy-egy valóban megtörtént zongorarögtönzés nagyjából pontos utólagos feljegyzése. A többszöri leírás és átdolgozás metamorfózisában is az improvizáció sajátos formája rejlik! – Melyek a konkrétan megtörtént (vagy elképzelt közönség előtti) rögtönzés legfőbb vonásai? A művész és a közönség között sokrétű, kölcsönös kapcsolat teremődik. A közönség közvetve maga is részese az improvizációnak. Passzívan azon az úton, hogy a művészt kényszeríti a megállást, gondolkodási szünetet nem engedő folyamatosságra; arra, hogy esetleg olyan gondolatsort is végigvezessen, melyet leírva feleslegesnek, terjengősnek, tökéletlennek érezne. Aktívan pedig 204 azon az úton, hogy jelenlétével, hangulatával, reagálásával esetleg megváltoztathatja a rögtönző művész eredeti szándékát. Az improvizáló művész látja vagy megérzi a közönség hangulatából, a figyelem ernyedéséből vagy felajzódásából játékának hatását. Kiszolgáltatottja lesz egy jellegzetes törvénynek: formailag lehet tökéletlen, darabos, csiszolatlan a rögtönözve születű mű, –

ha szuggesztív.

A többször leírt Liszt-kompozíciók sajátos metamorfózisában az improvizáció felsorolt elemei valamilyen formában mind felismerhetők. A mű egy-egy témája, a téma egy-egy megjelenési formája esetleg maga is zongora melletti rögtönzés szülötte; bár lehet tudatosan, „papíron” való szerkesztés eredménye is. Ám attól a pillanattól kezdve, midőn Liszt először vázolja fel a tétel vagy a többtételes kompozíció *egészét*, lényegében véve hasonló körülmények befolyásolják a mű alakváltozásait.

Ha a többféle alakban fennmaradt Liszt-kompozíciók között valamiféle (többé-kevésbé erőszakolt) kategóriákat akarnánk felállítani, akkor két nagy csoport kínálkozna. Az egyikbe azok a darabok (javarészt zongoraművek) kerülnének, melyeket virtuóz vándoréveiben alkotott és azon nyomban ki is adott, de melyeket középső weimari korszakában, az 50-es években elővéve átdolgozott és újra publikált (v. ö. például a későbbi „Transzcendens etüdök” 1826-os, 1839-es és a végleges 1851-es alakját; az 1835–36-os „Album d’un voyageur” és az 1855-ös „Années de Pelerinage” I. kötet megfelelő darabjait (stb.)). A másik csoportba a weimari periódus nagyszabású (főként szimfónikus) alkotásai tartoznának, melyeknél az elhamarkodott első-publikálást többnyire próbaelőadások helyettesítették, és amelyek általában már végleges formában jelentek meg, pontot téve egy sokesztendős formálódás, metamorfózis végére (Pl. az A-dúr zongoraverseny ötfele, a „Haláltánc” négyféle kéziratban leírt, bemutatott alak után nyerte el végső formáját).

Kétségkívül az 1848–61 közötti, Weimarban töltött időszakra esik ezeknek a finomító átdolgozásoknak java. Túlon túl közismertek e periódusnak külső eseményei, semhogy bővebben ki kellene térnünk azokra. Hogy lényegében Liszt visszavonult az időt rabló nyilvános zongora-hangversenyzéstől, hogy a weimari színház élen operakarmesterként működött, tucatjával mutatott be elfeledett klasszikus vagy éppen modern kompozíciókat, egyszerre nevelve az új zenének muzsikusokat és közönséget, hogy tanulmányokkal viaskodott a „Zukunftsmusik” (ahogyan az akkori magyar újságírók fordították: „jövőzenészet irály”) léteért. És ami mindennél előbbrevaló: végre már egyszer időt tudott szánni saját zeneszerzői ambícióinak. Mint egykor a kismartoni, eszterházi rezidencia Haydnnak, úgy neki is módot nyújtottak most a weimari nagyhercegség zenélési alkalmai arra, hogy kísérletezzen, kipróbáljon, javítson. Zárt körben újra meg újra bemutathatta készülő darabjait. És természetessé vált, hogy a szűkkörű előadások meghívottjainak véleményét azonnal megszívlelte, javaslataikra akár menten reagált, átdolgozva a tételt, kibővítve vagy éppen tömörebbé téve az első megfogalmazást.

Ennek a sajátos folyamatnak (mely kétségkívül a valóságos improvizációhoz hasonló lélektani körülmények között zajlott) „közönsége” meglehetősen heterogén volt. (Akárcsak a tényleges rögtönzést hallgató hangversenytermi közönség.) Akadt közöttük néhány nagy muzsikus (elsősorban Berlioz és Wagner), akik érdemben szólhattak hozzá Liszt új műveihez, akik értő füllel fedezhették fel benne a zseniálisat, figyelmeztethettek a sikerületlenebbre. Akadtak lelkes rajongók a fiatalabb muzsikus-generációból, akik egyoldalú tömjénezésükkel inkább elaltatták Liszt éber kritikai érzékét. (Ilyen volt pl. Pohl R., az egyik első Liszt-esztéta.) Ott volt azután a két fontoskodó Liszt-famulus (Conradi és [205a](#) jóval tehetségesebb Raff), akiknek „megengedettett belépni a zeneköltő műhelyébe”, ugyanis gyakran rájuk bízta vázlatainak hangszerelését. (Ezek, szűklátókörű mesterségbeli fölényük tudatában sok olyan vonást, triviális hangszerelési effektust tettek hozzá Liszt szimfónikus műveihez, melyeket elég gyenge volt a zeneköltő nem kiírtani...) A tanítványok, odasereglt idegenek mellett nagy súllyal esett latba Liszt nem-muzsikus környezetének véleménye – és ez a legfájóbb, mert az „improvizációt” hallgató „közönség”-nek ez az a része, mely igazán ártott egy-egy kompozíciójának. Élükön Wittgenstein hercegnő állt, a zeneszerző élettársa. Egyetlen dokumentum ízelítőt adhat arról, hogy milyen jelentős dolgokban reá hallgatott Liszt,

nem pedig a hozzáértőkre. Aki ismeri a Dante- és Faust-szimfónia kétféle befejezését, az méltányolni tudja Wagner alábbi visszaemlékezésének szkeptikus hangját:

„Igazad van – mondta erre Liszt – én is ezt mondtam, a grófné befolyásolt másképp, de persze úgy kell lennie, ahogy Te gondold. – Ez nagyon szép volt, de annál fájdalmasabb lett, amikor később azt kellett látnom, hogy nemcsak a Dante-nak ezt a befejezését hagyta így, hanem a csillogó hatás kedvéért a kórus belépésével még a Faust finom lezárását is megváltoztatta, ami pedig oly igen tetszett nekem. Ez jellemző egész kapcsolatokra Liszttel és barátnőjével.”

Bartók Béla Liszt zenéjéről írott két tanulmánya (1911., 1936.) pendítette meg először (az egyenrangú géniusz, a Liszt-muzsika igazi értékeit ismerő örökös jogán), hogy Liszt Ferenc nagyméretű művei formailag többnyire tökéletlenek, – hogy egy-egy terjedelmesebb darabjának végső kidolgozása értékben nem áll arányban a benne felhalmozott gondolatok, témák, harmóniafüzések abban a korban egyedülálló modernségével, gazdagságával, egyetemességével. Tovább bővíthetnénk Bartók megállapítását azzal, hogy egy-egy Liszt-mű végső, kinyomtatott formája valamiképpen a *befejezetlenség* érzetét kelti, azt az érzést, hogy valami itt is, ott is kimaradt belőle, vagy szervesen illeszkedik hozzá, hogy az adott kompozíció talán csak egyszerű „interpretálása”, befejezetlen formája az „igazi” kompozíciónak, – innen a formai tökéletlensége.

Bartók nem ismerhette egy-egy nagy Liszt-mű teljes írásos kotta-dokumentumanyagát. Ezeknek összessége oldhatja csak fel hiányérzetünket. A két-, három- vagy még többféle alakot hallva, megismerve rajzolódik ki az „igazi” mű úgy, ahogyan leírva egyszer sem áll, de ahogyan igazában elképzelve Liszt. Mintha mindegyik leírt alak valóban csupán egy-egy erősen eltérő felfogású „interpretáció” volna!

Hogy az általánosságok után legalább egy konkrét mű kapcsán ablakot nyithassunk a Liszt-művek metamorfózisának jellegére, néhány adattal bemutatjuk a *Faust-szimfónia* keletkezéstörténetét (Ennek kéziratossági forrásai ugyanis jelentős részben Magyarországon találhatóak, az Orsz. Széchényi Könyvtárban és a Bp.-i Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán, – és csak mostanában kezdett figyelni rájuk a kutatás). – A Faust-szimfónia első vázlatái a vándorévek külső benyomásokban gazdag forrongásának kohójába nyúlnak vissza; az 1840-es évek elején jegyezte fel őket Liszt. Berlioz 1852-es weimari látogatásának (a „Faust elkárhozása” ottani bemutatójának) hatása alatt kezdett vele Liszt újból foglalkozni. 1854 őszén dolgozta ki a partitúrát (mely számos érdekes átragasztást, változtatást tartalmaz); belőle még hiányzik a Goethe soraira írott zárókórus. A következő év elején Berlioz ismét Weimarban járt, akkorra Liszt már famulusa, Raff tisztázataiban (és egyben áthangszerelésében) mutathatta meg barátjának a partitúrát. Az év őszén elő is adták zártkörű próba keretében. A modern ütemfajtákon (7/4 stb.) azonban csúf kudarcot vallott a zenekar, – át kellett dolgoznia a szimfóniát. Most már óvatosan, előbb 2-zongorás [206](#)formában vitte ismét szűkkörű közönség elé kompozícióját Liszt 1856-ban. Az újabb tapasztalatok megszívlelése és egyben a zárókórus elkészítése után az 1857-es weimari Goethe-Schiller-ünnepségeken végre nyilvánosan is bemutatta Liszt. De a metamorfózis még nem ért véget. Csodagyermek-tanítványának, Tausignak közreműködésével újból jelentős részeket rövidített a szimfónián. Tausig közben átírta zongorára 2-kézre, a bécsi Zellner pedig a Gretchen-tételt kamaraegyüttesre. Liszt mindkettőt javíttatott. Az 50-es évek végén újból átdolgozta a partitúrát és a zongorakivonatot. Megint le kellett tisztázni, mert már olvashatatlanná vált a kotta. 1861-ben végre nyomtatásban is megjelent a partitúra. De még 1880-ban is ütemeket toldott hozzá Liszt... – Tizennyolc fontos kottaforrás, legalább négyféle „befejezett”-nek tűnő alak! E források ismerője mondhatja talán csak el, hogy Liszt „igazi” Faust-szimfóniáját ismeri. Így mintha eltűnnének a formai hibák; ami az egyikben darabos, erőltetett varratként hat, azt a másik verzió terjedelmesebb kifejtése feledteti, – ami itt terjengős, az ott ügyes kurtítással elveszti fárasztó

hosszadalmasságát.

Bőven van még tennivaló éppen ezeknek a Liszt-műveknek érdekében. Sorra publikálni kell majd ezeket az „utolsóelőtti” alakokat, hozzáférhetővé tenni az előadók számára. De még nagyobb és vonzóbb feladat várna az előadóművészekre. Mi lenne, ha az „Années de Pelerinage”-beli forma helyett a (nyomtatásban is hozzáférhető) „Album d’un voyageur”-beli alakjukban játsznák Liszt darabjait? Ha a „Transzcendens etüdök” sorozata helyett a 12 évvel korábbi „Grandes Etudes”-ből vennék elő a „Mazzepe”-t? Ha a Faust-szimfóniának megszólalhatna 1854-es, eredeti alakja (hisz ma már remélhetőleg győznék játszani ritmikájának nehézségeit a modern zenéhez szokott zenekarok). Valósággal „új” műveket ismerne meg közönségünk, – többet értene Liszt zenéjéből, közelebb kerülne nyelvének sajátosságaihoz, nagyobb öröme telne hallgatásában!

Liszt soproni emléktáblája (1936)
Alkotója Szakál Ernő, (világos ruhában.)

207 Steiner Rezső ceruzarajza Lisztről 1874-es, vagy 1881-es soproni szereplése alkalmából. Liszt Ferenc Múzeum.

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Csatkai Endre: Liszt Ferenc és Sopron

208 Csatkai Endre: Liszt Ferenc és Sopron

„Citta che detta natale di Franz Liszt” – így nevezi Sopront Róma polgármestere, amikor Liszt 1886-ban bekövetkezett halálakor táviratot meneszt városunkba. „A Liszt Ferenc szülővárosának mondott Sopron” – írja és ide fejezi ki részvétét. Nem tudta volna, hogy Liszt nem Sopronban, hanem csak a közelében, egy jelentéktelen kis faluban látta meg a napvilágot? Hanem az is igaznak látszik, hogy ilyen kérdésekben nem annyira az anyakönyvben feltüntetett helynév, mint a gyermekkori emlékek fontosak. És Liszt Ferencet ezernyi édes emlék fűzi Sopronhoz. Ez a város volt a kapu, amelyen át elhagyta a boldog gyermekkort, és amely a halhatatlanság útját tárta fel előtte. Érett fővel gyakran visszatért ehhez a kapuhoz, amelynél rég elmúlt korok édes illata csapta meg.

Doborján, a szülőhely, amelyet Liszt gyermekkorában Raidingnak hívtak, kis falucska volt, egyszerű templomába Lókról járt a pap át. Magában Doborjánban az egyszerű Esterházy-major volt a

legkimagaslóbb épület, és annak lakói jelentettek valamivel magasabb szellemi szintet. Valószínűleg nem érezte magát valami kellemesen itt a művész apja, Liszt Ádám, akire itt – fia emlékezete szerint – 40–50 000 juh volt bízva.¹⁽¹⁶⁾ Megelőzőleg több más nagyobb uradalmi székhelyen szolgált, így Kismartonban is, ahol a hercegi zenekar karnagyai, Haydn és Hummel méltatták barátságukra. Liszt Ferenc még utolsó éveiben is emlegette az apjától hallott Haydn-történeteket.²⁽¹⁷⁾ Liszt Ádám a kismartoni zenekarban csellón játszott, de zongorázott is és a gitárt is kezelte.³⁽¹⁸⁾ Hanem Kismarton Doborjántól legalábbis félnapi kocsit volt, de azért Liszt Ádám nem egyszer felkereste régi barátait és a kocsit is magával vitte. Sopron is néhány órányi kocsizást jelentett. De akadt elég jóbarát a környéken is. A hercegi tisztviselők szorosán összetartoztak, egymást Vetter-nek nevezték, gyakran találkoztak.⁴⁽¹⁹⁾ Liszt apja a környék másik tehetséges szülöttjének, Frankenburg Adolfnak apjával tartott fenn mélyebb baráti kapcsolatot. Mindkét gyermek egyidős volt, és Frankenburg szerint hetente összejöttek néhányszor, ez még akkor is folytatódott, amikor Frankenburg apja kivált az Esterházyak szolgálatából. Frankenburg idős korából való emlékezései tehát érdekes adalékokkal járulnak Liszt gyermekkorának ismeretéhez.⁵⁽²⁰⁾

Am 18. Februar 1840

HERR FRANZ

L i s z t .

Virtuose auf dem Pianoforte,

im großen Casino-Saale

der königlichen Freistadt

Ö D E N B U R G

zum Gesellen der Musikhochschule des Odenburger Musik-Vereins, des Krankenhauses für arme Handwerkergehilfen und Diensthofen, und der Kinderbewahranstalt daselbst
das bereits vorläufig angekündigte

C O N C E R T

geben.

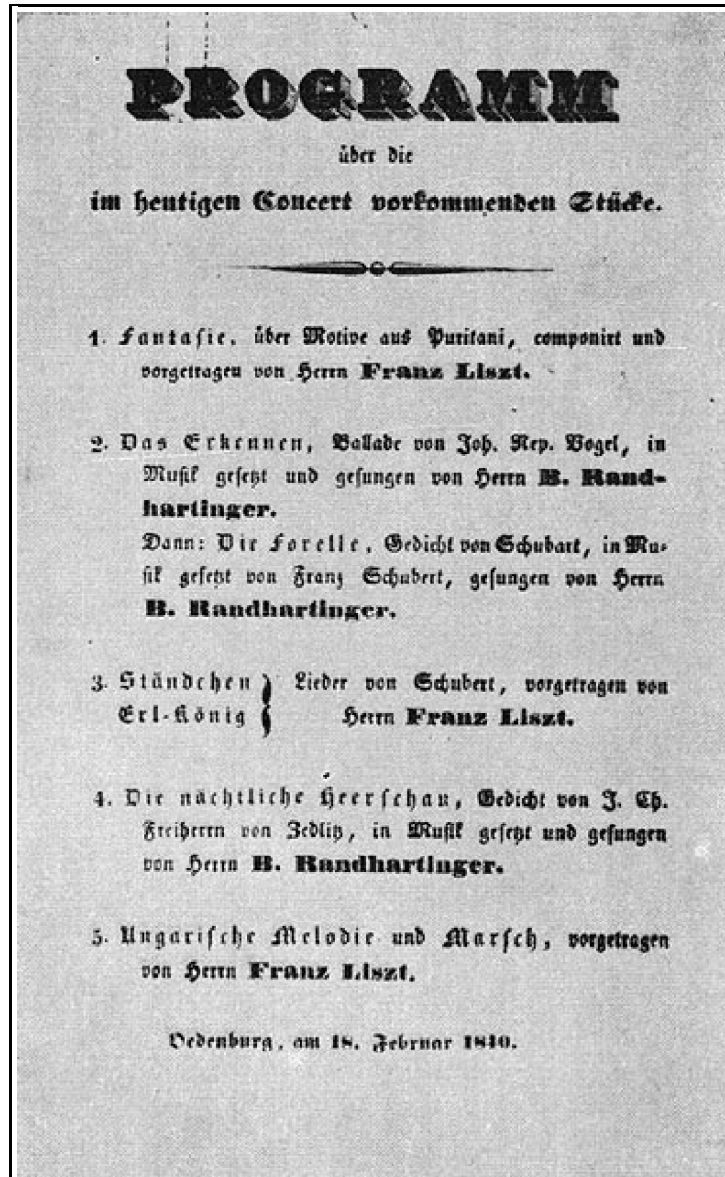
Bei dem durch ganz Europa verbreiteten glänzenden Ruhm des Künstlers, als dessen Vaterstadt zu gelten Odenburg sich berechtigt hält, und welcher sowohl dieserwegen, als auch wegen seines allbekannten Sinnes für Beförderung gemeinnütziger und menschenfreundlicher Zwecke seine hienit angekündigte Leistung den obgenannten hiesigen Anstalten zu widmen die Güte hat, glauben die leitenden Ausschüsse der Anstalten, der Einladung zu einem so seltenen und einzigen Genuss nichts weiter beifügen zu müssen.

Preise der Plätze:

Ein Spectakel kostet	1 fl. 20 kr. C. M.
Erster Parterre-Platz	1 " " "
Zweiter Parterre-Platz	40 " "

Der Anfang ist um 7 Uhr Abends.

209Liszt 1840-es hangversenyének plakátja

Liszt 1840-es soproni hangversenyének műsora

„Lisztnek atyja, der Herr Vetter Ádám, mint nevezni szoktuk, maga is jeles hangász volt s majdnem minden hangszert játszott. Az öreg Liszt eleinte hegedűjátásra akarta tanítani fiát, mire azonban ennek oly kevés hajlama és talentoma volt, hogy azt nemsokára abbahagyatta vele s a zongorázáshoz fogott. A tényt múlt évi júniusban (1867) Lisztnek, midőn én is több iró- és művészbáratim egy kedélyes esetét töltöttünk vele nemzeti színházunk primadonnája [210](#)Carina kisasszonynál,⁶⁽²¹⁾ egy reá köszöntött toast alkalmával fölemlítvén, ünnepelt vendégünk az mindenben igazolá, bókot mondván emlékező tehetségemnek. Nem csuda, hogy e szép tehetségeinél fogva mindenütt szívesen látott vendég volt, s hogy ott, hol »Fránci« fiával megjelent, a házbeliek egy kis örömmünnepet ültek. Így történt ez az akkori vértés-kapitánynál, Niesner úrnál is, kinek leánya, a velünk egykorú Mari kisasszony gyermekéveit fölülmuló szenvedélyességgel kedvelte a zenét s magosan pirosuló arczczal ült mindig a zongorához, ha szerencséje lehetett a kis Franczival Mozart-

vagy Hajdentől négy kézre irt sonatákat játszani. Ez utóbbinak unokaöccse iródeák volt apámnál, s, mert értett a zenéhez, ily ünnepélyes alkalommal – kótaforgatásra használtatott. Jól emlékszem, hogy a kis Lisztnek nem volt mindig kedve az oly mulatsághoz. Nem mintha Mari kisasszonyt nem tartotta volna méltó társának – szende lelkétől távol állott e gondolat; hanem mert egyáltalában nem szerette magát »producálni«, s a vágy, tehetségeit nagyobb hallgatóság előtt kitüntetni, nem adta még lelkének azon bátorságot, melyel később minden érző lelket meghódított. Nem egyszer kellett őt, ha a zenélés megkezdődött, a kertből vagy a rétről behívni, hová a zajtól menekült, s honnan csak minden gyermeknek mintául szolgálható szeretete és engedelmissége szülői iránt készíthették abban ismét megjelenni. Az előtolakodás épen nem volt hibája, mint ez igen sok, ugynevezett csudagyermeké szokott lenni, ki mindenütt bámulatot akar gerjeszteni, s az atyafiak viharos tapsaiban jövődicsősége arany fényét látja már földerülni. Gyermekéveit is már azon bizonyos komolyság jellemzé, melyet idő előtt átvitt az ifjú korba, s melyet eddigi biographusai a sokféle hódolások szüleményének neveztek, elfelejtvén, hogy nagyobb ellensége ily zajos kitüntetéseknek, mint Liszt, nem volt senki; sőt egyszer tanui is voltunk, hogy – midőn egy délután Niesneréknél nagyobb társaság előtt játszani kénytetették – hideglelést kapott, s több hétig fekvőbeteg lett!

Legjobban szeretett egyedül lenni. Ha játszani hívtuk az udvaron vagy a kertben, ritkán engedett kívánságunknak, hanem visszavonult valami magános helyre, vagy csöndes merengések közt sétált föl és alá az árnyas fasorok közt. Midőn aztán szüleink utánunk néztek, s mi panaszkodtunk nekik, hogy Fránczi nem akar velünk játszani, azt mondta egyszer a kapitány: »Lasst ihn gehen; er fühlte sich etwas Besseres als Ihr seid, und wird auch ein ganz anderer Bursche werden, als Ihr«. Mi e helyreigazítást irigység nélkül fogadtuk; mert magunk is bizonyos nemével a pietásnak viseltettünk e különösségei daczára is igen kedvelt játszótársunk iránt, kiről a kapitány jövődölései nem sokára nagyszerű mértékben beteljesedtek.”⁷⁽²²⁾

Mikor 1881-ben szülőházában idős emberek felhoztak egyet-mást gyermekkoráról, maga is igazolta a fentiekhez hasonló epizóddal, hogy nehezen vehették rá a zongorázásra nyilvánosság előtt, ugyanakkor egypár csínytevését is megemlítette. Egy rossz karban levő kályha láttán elmondta, hogy azt még ő tette tönkre, mert korán érdekelték a robajok, ezért a kályhába puskaport töltött és meggyújtotta. A nagy robbanásra berohant az apja és nem törődve a kísérlet eredendő okával, elpáholta a fiúcskát. A Knalleffekt-et így követte a Schlegeffekt, tréfálkozott az agg művész. Szerette dobszóval végigjárni a falut, ezért meg a parasztasszonyok haragudtak rá, mert a lárma menekülésre készítette a baromfiakat. Gyöngye szervezete ellenére nemegyszer kapott verést. Hogy természetét eddze, apja vadászatra is elvitte, de ebben nem telt kedve a gyermeknek.⁸⁽²³⁾

CONCERT
des
FRANZ LISZT
zu Oedenburg
Montag, den 3. August 1846
Abends um 7 Uhr
im grossen Cassino Saale.

PROGRAMM.

1. Sextour de Lucia di Lammermoor. für Piano übertragen von LISZT.
2. Rémiscences de la Sonnambula. componirt von LISZT.
3. Ständchen von Schubert übertragen von LISZT.
4. Der König von Schubert übertragen von LISZT.
5. Aufforderung zum Tanze von C. M. WEBER.
6. Ungarische Volksmelodie.

Gespielt von LISZT.

Sperrsitze zu 1. und Eintrittskarten zu 1 fl. C. M. sind bei dem Musik-Vereins-Cassir C. Murrmann und am Tage des Concerten von 6 Uhr an, bei der Cassa zu haben.

Die Abonnenten des Musik-Vereins werden ersucht, die Schlüssel ihrer Sperrsitze Falls sie dem Concerte nicht bet-
wohnen, bis Sonntag 12 Uhr zurückzusenden.

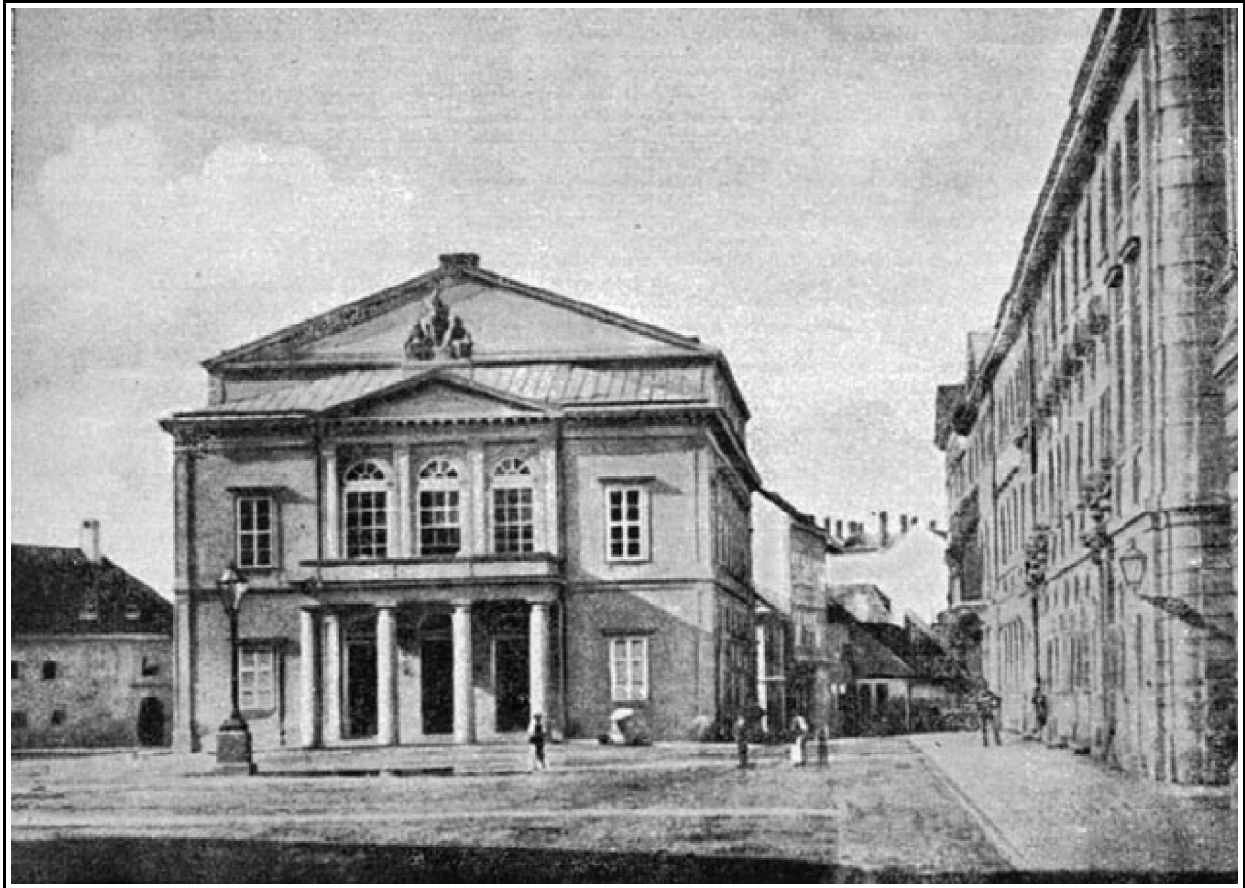
211 Liszt 1846-os soproni hangversenyének plakátja.

Zenei nevelését az apja vette a kezébe. Állítólag egy soproni zsidó vallású asszony lett először figyelmes a fiúcska zenei hajlandóságára.⁹⁽²⁴⁾ Liszt Ádám naplót írt fia fejlődéséről, sajnos, ez nem maradt fenn. Így csak hagyomány támasztja alá azt az adatot, hogy a soproni Kurzweil Ferenc is részt vett a zongoraoktatásban. Az a zongora, amely eszerint a tanításban szerepelt, jelenleg a soproni Liszt Ferenc Múzeumban van.¹⁰⁽²⁵⁾ A Vetterek és az apa saját ítélete szerint 9 éves korában a gyermek már annyira éretten zongorázott, hogy itt volt az ideje a bemutatkozásnak a nagyvilág előtt, főleg olyanformán, hogy Esterházy herceg támogatását a továbbképzésre megnyerjék. Hárich János, Esterházy herceg levéltárosa 1934-ben közzétett kutatásai szerint először Badenben játszott a kis Liszt nyilvánosan, mégpedig 1820 augusztus második felében, vagy szeptember elején, majd szeptember folyamán Kismartonban, a hercegi vadászatok alkalmával.¹¹⁽²⁶⁾ Pozsonyban november 26-án játszott. A kismartoni és pozsonyi hangverseny közé esett nyilván a soproni bemutatkozás, amelyet a legtöbb életrajzíró – éppen Liszt kijelentései alapján – a legelső nyilvános szereplésnek nevez. Ez tehát, ha Harich adatai helyesek, mégsem a legelső volt, vagy legalább ²¹²is csak a mai magyarországi területen a legelső. Érdekes, hogy Liszt is bizonytalan e ponton. Egy életrajz 1881-ből, amelyet Liszt átnézett és javított, a pozsonyi bemutatkozást jelöli meg első

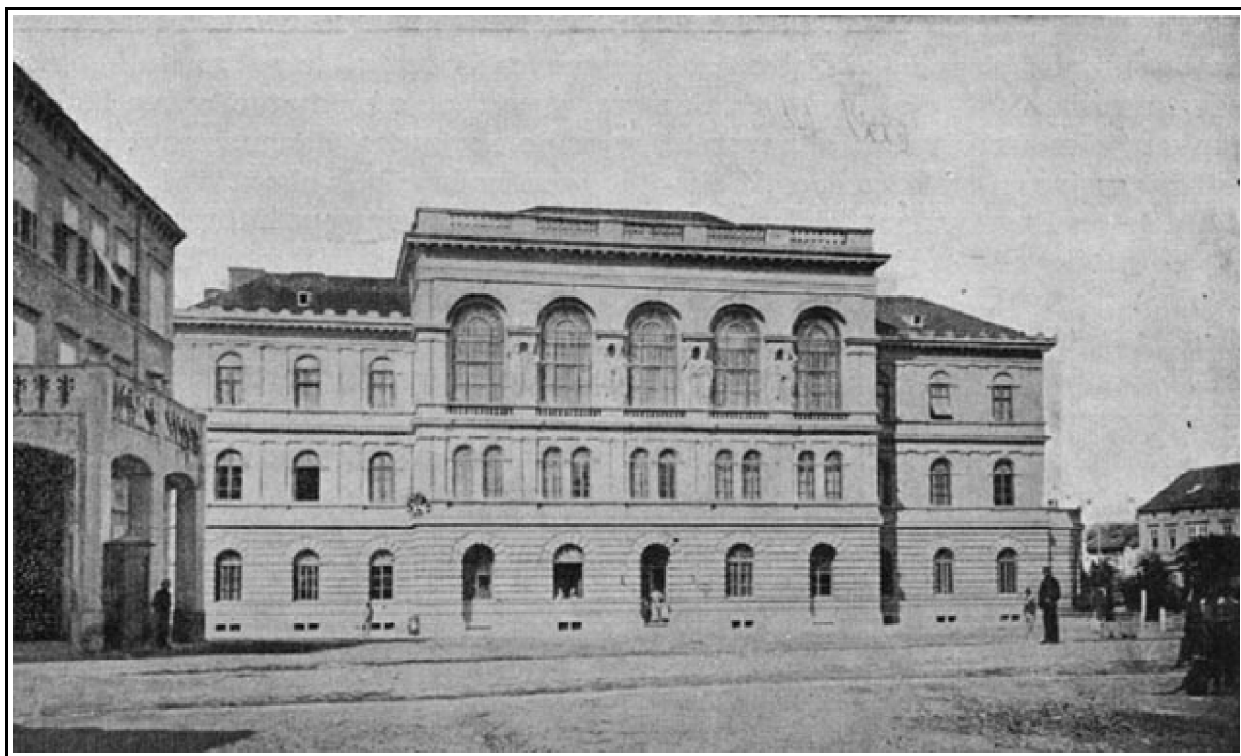
hangversenynek.¹²⁽²⁷⁾ Frankenburg a soproni hangversenynek résztvevője volt, és így beszél róla: „Kilenczéves korában először hallatá magát Liszt a zongorán nyilvánosan Sopronban. Ries Es dúr koncertjét játszotta s egy önmaga által rögtönzött ábrányt. A hallgatóság – ezek közt anyám, én s alig ötéves hugom – el volt ragadtatva, s zajos tetszésnyilatkozatokkal árasztá el a csodagyermeket. Én a concert után nyakába borultam Franczinak s zokogtam örömben, hogy annyira tetszett az embereknek.”¹³⁽²⁸⁾

A legtöbb életrajz úgy adja elő a dolgot, hogy egy vak csodagyermek, Praum báró kérte meg Lisztet, hogy működjék közre hangversenyén. Helyi történetírók szerint ez a hangverseny a mai belvárosi elemi helyén állott kaszinóban zajlott le. Főleg azzal okolják meg a feltevést, mert más helyiség akkoriban nem jött számba. Praum a pozsonyi Pannonia szerint azonban már 1820. január 11-én is játszott Sopronban és mestere Benesch, jónévű hegedűtanító is vele volt.¹⁴⁽²⁹⁾ A különböző életrajzírók szerint Praum hol mint fuvolás, hol mint zongorás szerepel; és ha Benesch volt a mestere, akkor csak hegedűs lehetett.¹⁵⁽³⁰⁾ Hogy pedig a drága bérű kaszinóban lett volna-e hangverseny, az is bizonyításra szorul, mert a bencések díszterme, az odeum¹⁶⁽³¹⁾ éppen úgy alkalmas volt hangversenyre, sőt az iskola igazgatója nyilván szívesen átengedte a szerényebb erszényű művészeknek. Az 1829-ben alakult Zeneegyesület hangversenyeit is ott tartották, így tehát nem okvetlenül a kaszinó volt a hangverseny színhelye. Az életrajzok nagy része szerint a siker oly nagy volt, hogy a kis Liszt második hangversenyt is adott Sopronban, amikor is Hummelnek, apja barátjának egy zongoraversenyét adta elő.¹⁷⁽³²⁾ Mindezt könnyen tisztázhatnánk, ha előkerülne a soproni szereplés egyik műsora. Ugyanis 1840-ben, Liszt akkori soproni hangversenye alkalmával megmutatták neki az első szereplés színlapját.¹⁸⁽³³⁾ Egy példány megvolt Kossow Jenő pozsonyi karnagy birtokában, azonban halálakor a soproni Zeneegyesületre hagyott műsoranyagból már hiányzott. Így tehát egy csomó bizonytalanság veszi körül Liszt első szereplését Sopronban.

Liszt Ádám azonban csalódott számításaiban, mert Esterházy herceg nem vette pártfogásába a gyermeket, félt, hogy nem lesz hosszú életű. Az apa csalódott Hummelben is, mert nem vállalta el a fiú zenei nevelését. Doborjából, állásáról lemondva, Bécsbe költözött Liszt Ádám. Számos siker után, amelyet sikeres pesti szereplés is követett,¹⁹⁽³⁴⁾ 1823-ban a nagyreményű fiú szüleivel Párizsba költözött, és 17 évig nem látta Sopront s a meghitt környéket.

213A régi Színházter. Jobbról a régi kaszinó, amelyben Liszt 1840-ben és 1846-ban játszott.

A soproni Kaszinó, ebben hangversenyezett Liszt 1874-ben és 1881-ben.

A kapcsolat egyelőre nem szűnt meg. Liszt Ádám apja még az 1840-es években is Sopron közelében élt. Ádám értesítette a csodagyermek párizsi sikereiről, de egyúttal közölte, hogy ha még többet akar róla tudni, forduljon Kismartonban Hofer Lajos barátjához. Érdekes, hogy ezt a Hofert Liszt apja bővebben értesítette, mint tulajdon apját. Hoferhez írt levelében felsorolja hajdani kismartoni barátait, így tudjuk, hogy a baráti körhöz tartoztak Schubernigg, Stessel (fia történetíró volt), Walch, Fajt (hercegi tisztviselő, barkácsoló; fia 1801–96, a hercegi énekkar tagja volt, egyébként hercegi tisztviselő), Fuchs (karnagy), Verex (?), Tomasini Antal (hercegi hegedűs), a kövér Schuster, Breuster (valószínűleg Prinster; két vadászkürtös is volt a hercegi zenekarban), Wekker (orvos). Krösz József, Pawlovszky (Haydnnal egy sírboltba temették, hercegi tisztviselő volt). Csak egy személyt nem említ, Hofer Lajost, így nyilvánvaló, hogy a bizalmas baráti levél – 1824. március 20-i kelettel – neki szólt.[20\(35\)](#)

Magában Doborjánban már kevésbé értesültek a fiú további ragyogó pályájáról, miután az apa 1827-ben hirtelen meghalt. Így eshetett, hogy 1828-ban a hivatalos világ csak annyit tudott a fiatal művésről, hogy útlevele lejárt, így a helytartótanács a megyénél érdeklődött, mi van Liszt Ádámmal és fiával. A kérdés elintézésével megbízott szolgabíró félév után bejelentette, hogy a doborjáni „előljárók által tett vallások szerint” az apa meghalt, az özvegy és fia hollétéről nem tudnak.[21\(36\)](#)

Maga Liszt is nyilván csak a pesti árvíz hírére, 1838-ban gondolt hazájára, mikor is a károsultak javára Bécsben egész sor hangversenyt adott. Haza, Magyarországra csak 1839 végén érkezett meg, óriási ünnepléseknek közepette teltek Pesten a hetek, majd Győrött és Pozsonyban hangversenyezett és végre Sopronban is. A Társalkodó c. folyóirat így számol be erről: „Liszt Ferenc művész hazánkfia Bezerédj István tolnai követ urnak felszólítására február 17-én este Bécsből Esterházy Károly és Albert grófok,

valamint Schober²²⁽³⁷⁾ urnak társaságában Sopronba érkezék s a »magyar király« nevű fogadóban szállott, hol a kisdédóvó intézet, beteg mesterlegények és szolgák s a hangászegyesület, más napon pedig a polgárság által üdvözöltetett. Ezeken kívül küldöttséggel tisztelik meg földijeit, doborjániekat és lókiakat (Frauenhaid, hol mint anyaegyházban megkereszteltetett) éltes jegyzőjek vezérlete alatt, kiből L. ur meglátva hajdani tanítóját az írás és olvasásban, nyakába borult s ölelve szorította kebléhez s kezét megcsókolá első mentorának a magasztalt, de szerény tanítvány. Esti hét órakor jeles művésznök a nevezett egyesületek javára hangversenyt adott a városi kaszinó nagy termében, hol saját szerzeményeiből phantasiát, Schubert Éji dalát és Egerkirályát (Erlkönig) legnagyobb enthusiasmus kitörésétől kísérve a hallgatók részéről, valamint két magyar nótát is játszott. Ezek közben Ranhartinger B. ur²³⁽³⁸⁾ Vogel »megismerés«, a Schubert »pisztráng« (Forelle) s Zedlitz »éji hadszemle« c. dalát éneklé, melyeket L. ur fortepianon kísért volt. Másnapon művésznök szülőföldjére rándult Alberti gr. Ranhartinger és Schober urak társaságában. Innen visszatérvén Sopronba, itt a városi kaszinó termében 3 órakor tisztelői fényes ebédre várták őt, hol a hangászegyesület, mint tiszteleti tagját üdvözlé, a város részéről pedig tiszt. polgártársnak elválasztandó a legközelebbi nagy gyűlésre ajánltatott. 20-án eltávozott Bécs felé a nagy művész.”²⁴⁽³⁹⁾

215Az 1944–45-ben elpusztult ívesen kialakított ház a Templom utcában. Itt lakott Liszt 1874-ben.

A Honművész tudósításából is kiragadunk néhány mozzanatot. „Febr. 18-án virradt fel azon legnagyobb feszültséggel várt nap, melyen nagy hazánkfija gyönyörű hangjait hallottuk. Besereglett vidékiektől pezsgett a város a casino nagy terme fulladásig tömve volt. A művész játza Puritani²⁵⁽⁴⁰⁾ fantáziáját, de be nem végzi, mivel a zongora, melyen játszott, rosszul vala hangolva; ezt aztán mással cserélvén fel, hallottuk még Schubert esti dalját stb. stb.” „Ugyanaznap Bezerédj Pál ur²⁶⁽⁴¹⁾ által adott lakomán jelent meg a nagy művész. Hangversenye után nagy utó estélyre jelent meg Auersperg hercegnél.”²⁷⁽⁴²⁾ A doborjáni kirándulás napján „...estve tánczvigalmon jelent meg Bezerédj Pál urnál, melyen saját kínálkozására egy fantáziát keringők s egyet nemzeti tételekre játszó a lelkesedett vendégkoszorú előtt. Mint hallom, egy lelkes asszonyság a művésznek egyik keztyűjét elragadván, mindenki ügyekvék annak egy darabkája birtokába jutni emlékül e gyönyörű estnek: nagy művészünk a kéztyű párját **216**neki sajtáságos finomsággal térden állva nyujtá városunk egyik lelkes leányának. 20-án Kismartonba rándult s estve visszatérve még egy kis estvélyen bucsut vön Bezerédj Pál urtól és családjától. 21-én hagyá el, kiolthatatlan emléket hagyva maga után, városunk falait, Prágába folytatva utját.”

E hírlapi közleményeket kiegészíti még Slachta Etelka soproni leányka naplója,²⁸⁽⁴³⁾ ő volt egyébként az hölgy, akinek Liszt kesztyűje párját térden állva felajánlotta, miután a másik darabot, amelyet a napló szerint Barthodeiszkyne csent el, a többi hölgy ízekre szaggatta és így Etelkának nem jutott. A leány már pár héttel előtte Bécsben is hallotta Lisztet és naplójában az elragadtatás frázisai mellett Liszt játékmódorát is leírta. A dicshimnuszokat a soproni hangversennyel kapcsolatosan is folytatja. Új adat, hogy Liszt a kromatikus galoppot is játszotta. A 19-i házi bált Bezerédjéknél részletesen leírja a táncszámok szerint. Liszt az első keringő alatt megérkezett és önként elkezdett Weber-keringőket játszani, azokat fantáziába vitte át és végül Meyerbeer Ördög Róbert c. operájának ördögtáncával befejezte. A kesztyűs jelenet után Ranhartinger Benedeket kísérte, aki Schubert dalokat énekelt, majd magyar dalokat játszott, fantáziába és végül fugába ment át. Foga fájt, ezért hamar el is távozott. Kismartoni kirándulásának napján Murray gróféknál²⁹⁽⁴⁴⁾ volt Liszt, majd este Bezerédjéktől búcsúzott, de meghívott vendégek nélkül, családi körben voltak.

Kevéssé kedvező a kép, melyet az akkori Sopron kedvelt írónoje, Zay Imréné Callisius Mária fest Lisztről, fiának írt levelében.³⁰⁽⁴⁵⁾ Kissé megorrolt a hírnevére nyilván kényes íróno, hogy Liszt Bezerédjék estélyén nem mutatkozott be a jelenlevőknek, csak egy fiatal Horváth-Khevenhüllernének, mellőzte persze őt is, az említett hölgygel négykezeset is játszott, közben egyre dicsérte a játékát. A férj – és ez feltűnt a grófnőnek – szintén tapsolt. Ranhartinger Benedek ismét énekelt egy Schubert-dalt, egyet Lavottától, a harmadik darabot (Postakürt) azonban olyan gyorsan kezdte meg Liszt, hogy az énekes nem tudott ebben a gyors ütemzésben énekelni. Liszt erre túlzottan lassan kezdett rá, amire ő is, az énekes is, meg a hallgatók nevetésben törtek ki, a darabot abbahagyták. Liszt még Weber Felhívás a keringőre című darabját is zongorázta, amely nyilván azonos a Slachta Etelka említette keringőkkel, egy galoppot, és ahogy Zayné írja, azt a bizonyos famózus magyar darabot, tán a Rákóczi indulót. Bezerédj Pálné felkelés közben odaszólt, hogy íme ha a zenészeket zongorához engedik, nem tágítanak tőle. A másnapi doborjáni útról megemlíti a levél, hogy az ottani fiatal legények lovas bandériummal fogadták; Liszt részt vett a misén, majd a közönség megvendégelte tízóráival, ott táncra perdültek, és Liszt is közibük vegyült. Meghatottan járta be szülőházát, majd a tanítót üdvözölte kézcsókkal, és 20 arannyal ajándékozta meg. Visszakocsizás után, jegyzi meg kissé rosszmájúan a grófnő, két órára megjelenhetett volna az uhlánusoknak a tiszteletére adott díszlakomán, de csak 3 órára ment el, ami is bosszúságot okozott a vendéglátók és a többi vendég között. Zayné szívesen beszélt volna vele, de Liszt csak azokkal a hölgyekkel társalgott, akiknek

bemutatták; a levél céloz arra, hogy Zayné rokonaival szemben illetlen volt a mester.³¹⁽⁴⁶⁾ Bezerédjéknél utolsó este is játszott Liszt, bár társaság akkor nem volt jelen.

217Az előkelő közönségen kívül még egy hangverseny-látogatásról kell megemlékeznünk. Sas István diákkori emlékezéseiben elmondja, hogy Petőfi is részt vett a kaszinói estélyen. Civilruhát kölcsönöztek neki diáktársai, az eset kitutódott, a fiatal katonát fogságba vetették.³²⁽⁴⁷⁾

Gróf Zichy Géza

HANGVERSENYE

folyó évi ápril hó 6-án

a helybeli kaszinó nagy termében

estis 7 $\frac{1}{2}$ órakor.

SOPRANO.

1. Liszt Ferencz. Irtó Vörösmarti Mihály, szavalja
Szigethy Sándor.
2. a) **Magyarek istene** Lisztől;
b) **Magyar ábránd** gróf Zichy Gézától; játssa gróf
Zichy Géza.
3. „**Il perñdo**“; nagy ária Beethoven Lajostól. Énekli
Carina Anna; zongorán kíséri dr. *Wallner Ignác.*
4. a)
b) **Három kis zongora-tanulmány** gróf Zichytől;
c)
játssa gróf *Zichy Géza.*
5. „**Rémkirály**“ Schuberttől; játssa gróf *Zichy Géza.*
6. a) „**Szerelmi szüm, sovárgó bém...**“
b) „**Loreley**“; dalok Lisztől. Énekli *Carina Anna*;
zongorán kíséri dr. *Wallner Ignác.*
7. **Rákóczy.** Simphonikus dolgozat Lisztől. Előadják
Liszt Ferencz és gróf *Zichy Géza.*

Előadás után **bankett** a kaszinó első emeleti éttermeiben. Egy teríték *két forint.* Jegyeket válthatni ápril hó 1-dikeig *Schwarz Károly* és *Thiering Nándor* urak könyv- és mű-kereskedésében.

Liszt utolsó soproni szereplésének műsora (1881).

Liszt szállása, a Magyar Király, a Pannónia mellett már évtizedek óta nem szálló, a kaszinót 1853-tól 1890-ig kaszárnyának használták, 1891-ben pedig a belvárosi elemivé alakították át.

Kismartonba Liszt azért ment, hogy Albach páterrel, a nagyhírű ferences szónokkal beszéljen, aki ott liberális eszméi miatt mintegy száműzetésben élt. Így mondja a Slachta-napló. De felkereste atyai barátját, Hofer Lajost és bár annak neje akkoriban halt meg, mégis nála is rögtönzött hangversenyt.³³⁽⁴⁸⁾ Hofer

lakóházát emléktáblával jelölték meg Liszt látogatásának emlékére.

A soproni hangversenynek kellemetlen utóíze volt az, hogy Liszt adományainak egy részét nem használták fel kellőleg. Ugyanis a művész Lók és a két [218](#)leányegyház számára nagyobb összeget tett le, amelyből mindegyik templom orgonát vásárolhatott. König soproni mesternél el is készültek az orgonák, de csak a doborjániak fizették ki és König kénytelen volt a lókiakat és a lakfalviakat a megyénél bepanaszolni.[34\(49\)](#)

Legközelebb Liszt 1846 nyarán, keleti útja előtt kereste fel Sopront. Aug. 3-án volt az emlékezetes hangverseny. Ekkor Weber Felhívás a keringőre c. darabján kívül egy-egy ábrándot játszott a Lucia és Alvajáró dallamai felett, 2 Schubert-dalt és magyar dalokat. A következő napon a megye táblabíróvá választotta, a város pedig átnyújtotta neki a városi díszpolgárságra vonatkozó okmány második példányát, az első ti. valamely alkalommal megsemmisült. A következő napon díszlakoma volt, magyarul Rohonczy alispán, Ertl városi főjegyző, Bezerédj Pál, Sigray gróf és Fáy István németül köszöntötte fel.[35\(50\)](#) Most is összesereglett a városba a környékbeli nemesség és egyikük, Chernel Kálmán naplójában érdekesen örökíti meg az eseményeket.[36\(51\)](#) A család szobája Liszté mellett volt, ismét a Magyar Királyban. A hangversenyt követő napon Liszt megpillantotta a csinos szomszédnőket, ezért átízent, hogy szívesen zongorázik nekik, át is mentek mind, ott találtak egy Löwené nevű zongoraművésznőt, Fáy, a nagy zenebarátot stb. Liszt egy Ave Máriát játszott, azután spanyol románcokat, végül Rott Fanny[37\(52\)](#) énekelt egy magyar dalt (Az alföldi halászlegény) Löwené kíséretével. A rögtönzött hangversenynek az vetett véget, hogy kocsi érkezett Lisztért, aki ezúttal is felkereste Doborját.[38\(53\)](#)

Sopron nem, Kismarton és Doborján szerepelt Liszt útitervében két évvel később, amikor 1848 első felében Bécsben tartózkodott és új élettársának meg akarta mutatni gyermekkorai emlékhelyeit. Persze azért Sopronban át vitt az út, de ennek nem maradt írásbeli nyoma.[39\(54\)](#)

1872-ig nem is járt környékünkön Liszt, ha kapcsolata nem szakadt is meg azért. Így 1853-ban legkiválóbb tanítványát, Bülowot megkérte, hogy keresse fel Fáy Istvánt Fülesen, ekkor ugyanis a fiatal művész a tavaszi hónapok alatt Sopronban hangversenyzett. A nehézkes embernek nagy magyarnóta gyűjteménye volt, annak megszerzése körül buzgólkodott mestere megbízásából Bülow.[40\(55\)](#) Sopron városa 1857-ben azzal tisztelte meg a mestert, hogy szülőházát Steinacker Károllyal megfestette és megküldte neki Weimarba. Két előkészítő kép ismeretes, egyik a Liszt Ferenc Múzeumban itt, a másik a Szépművészeti Múzeumban.[41\(56\)](#)

A hetvenes évek legelején már közel járt Liszt Sopronhoz. Barátja volt a műkedvelő zeneszerző Széchenyi Imre, horpácsi földesúr. 1872-ben annál volt hosszabb időre látogatóban. Ide is követte imádója, Janina Olga tanítvány, és a [219](#)szokásos botrányok egyikét itt is rögtönözte.[42\(57\)](#) 1873-ban volt Liszt bécsi első szereplésének 50 éves jubileuma, az ünnepségen Sopron város is üdvözölte a mestert és meghívta falai közé. Erre 1874-ben sor is került, amikor Liszt ismét Horpácsra utazott, hol számos zenebarát körében töltötte napjait.[43\(58\)](#) Február 10-én Sopronban hangversenyt is adott, amelyen most már igazi pianista műsorral állt ki, egy Schubert indulót, Chopin egy notturnóját és Széchenyi Imre magyar indulóját játszotta. Természetesen ismét jótékony célt szolgált a hangverseny, amelynek a színhelye a mai Liszt Ferenc Művelődési-ház volt. Liszt Csáky Manó vendége volt a Templom utca 24. számú házban, amelyet 1944/45-ben a bomba elpusztított.

A Dalfüzér énekkarban merült fel az eszme, hogy a doborjáni szülőházat emléktáblával kellene megjelölni, de a Frankenburg alapította Irodalmi és Művészeti Kör hajtotta végre a tervet 1881-ben.

Liszt április 5-én érkezett meg, a déli vasúton ünnepélyesen fogadták soproni vezető emberek, köztük

Frankenburg is. Liszt a köszöntésre nem felelt, helyette tanítványa, a félkarú Zichy Géza válaszolt. Az agg mester az Esterházy palotában szállt meg, Zichy a bencésekénél. A nagy vendég megtisztelte a színházat, ahol tiszteletére a zenekar Weber Büvös vadász operájának nyitányát adta elő, majd ugyancsak Weber zenéjével a Precióza című érzékeny játékot. Liszt időközben átment a bencésekhez vacsorára, az épület előtt a Dalfűzér szerenádozott, a mester lement az énekesek közé és úgy köszöntö meg a meglepetést. Hatodikán több helyen meglátogatta ismerőseit, volt a megyeházán Simon alispánnál, a polgármesternél, Storno Ferencnél a Frankenburg élettársánál, Carina Annánál, majd délután megtekintette a Szent Mihály templomot. A hangverseny este volt túltömött nézőtér előtt a kaszinóban, a mai Művelődési házban. A hatalmas bevétel egy-egy harmada jutott a Liszt-ösztöndíj alapjára, a külvárosi óvodára, az Irodalmi Körnek. Hangverseny után a kaszinóban lakoma alatt Munczy Lajos kitűnő cigányprímás és zenekara játszott. Végre hetedikén, elég kietlen időben hosszú kocsisor ment Doborjánba az egyszerű emléktábla leleplezésére. Útközben Harkán a falusi dalárda énekelt a mester tiszteletére. Liszt 1872-ben is járt Doborjánban, mikor is Horpácsról rándult át. Most is mély megindultsággal járta a házat és udvart. A közös lakomát a szobákban tartották és folyt régi történetek felújítása. Maga Liszt is vidáman emlékezett,⁴⁴⁽⁵⁹⁾ azonban amikor valamelyik hajdani adományáról szó került és a falusi bírónak tudott felvilágosítást adni róla, s valamelyik résztvevő kezével sikkasztást jelző mozdulatot tett: az elkedvetlenítette Lisztet és szótlanná vált.⁴⁵⁽⁶⁰⁾ Délután elhagyta Sopront és többé sohasem fordult meg a környéken. Az ünnepélyen aláírta a megjelentek ívét és másnap Simon alispán kezeihez ismét nagyobb összeget küldött Doborján részére. Később, 1885-ben hozzájárult, hogy a doborjáni óvoda felvegye a nevét,⁴⁶⁽⁶¹⁾ azonban ez nyilván nem történt meg.

²²⁰Halálhírét (1886. VIII. 31.) nagy megilletődés fogadta Sopronban, Bayreuthban akkor éppen ünnepi játékok folytak, ott játszott Munczy Lajos és zenekara. Részt vettek Liszt temetésén és annyira zokogtak, hogy általános feltűnést keltettek. A soproni Liszt-szobor sem soká váratott magára, 7 év múltán, 1893-ban leplezték le; már néhány nap múlva újságcikk szólta róla, hogy rossz az elhelyezése, ámbár az a szobrász, Tilgner Viktor kívánsága volt.

Liszt soproni szobrának leleplezése 1893-ban

Sopronból indult el az eszme, hogy a szülőházban emlékmúzeumot rendezzenek be, miután Kossow Jenő 1896-ban egy soproni Liszt-múzeum gondolatát is megpendítette, de eredménytelenül. A doborjáni emlékmúzeum azonban 1911-ben megléte, és máig is megvan, persze a soproni Liszt-emléktárgyak javarészt odavándoroltak. Mégis több intézmény és a volt városi, most állami múzeum is viseli Liszt nevét. Az élő Liszttel való kapcsolatai és a jelenlegi Liszt-kultusz, amely növekvőben van, Sopront feltétlenül Magyarország Liszt-városává teszik.

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Tirnitz József: Adatok Sopron város munkásmozgalmának történetéből (Folytatás)

221 Tirnitz József: Adatok Sopron város munkásmozgalmának történetéből

(Folytatás)

1935. év március hó 29-én a volt hg. Esterházy hitbizomány soproni fatelepén alkalmazott 12 napszamos sztrájkba lépett. Tették ezt azért, mert a korábbi 23–30 filléres órabér helyett a telep új vezetője akkordbért akart csupán fizetni, ami – a munkások számítása szerint – 19 filléres órabérnek felelt volna meg.

A fatelep vezetője kijelenti, hogy a munkáslétszám leszállítására úgyis szükség lett volna, így a munkások a munka beszüntetésével csak az ő elbocsátási intézkedését előzték meg. Egyébként is, a munkabeszüntetés után nyomban jelentkezett néhány újabb munkás, akiket rögtön alkalmazott. Megígérte azt, hogy azokat a munkásokat, akik a munkát beszüntették, hat napra újból hajlandó foglalkoztatni, de csak akkordbér mellett.

(Sopron sz. kir. thjf. város I. fokú közig. hatósága 605/1935. ikt. sz.)

A fatelep alkalmazottai a Soproni Fésűsfonógyár munkásai bérmozgalmának hatására léptek sztrájkba.

(Sopron sz. kir. thj. város Közig. Bizottsága 232/1935. ikt. sz.)

1935. év május hó 6-án délután a Soproni Pamutipar rt. selyemszövő üzemének munkásai, szám szerint negyvennyolcan, beszüntették a munkát. „Panaszuk az, hogy 100 m. maroquinért a gyár 7,04 P-t, chrepp de chine-ért 9,- P-t, egy újabb ú. n. 24-es chrepp de chine-ért az akkord munkabér még nincs megállapítva, s így nem tudják a munkások, hogy mit fognak kapni.” Követelésük az, hogy a fenti sorrendben felsoroltak után 8,- 10,- 9,- P állapíttassék meg 100 méterenként. Azt is kívánják, „...hogy a munkabérek elszámolásánál 1–1 álló gép után 15 fillér órabér téríttessék meg.”

A gyár vezetősége, amelynek egyébként a munkások követeléseiről a sztrájk kitörése előtt nem volt tudomása, kijelentette, hogy addig nem hajlandó a munkássággal tárgyalni, amíg azok a munkát ismét fel nem veszik. A város kiküldötte is figyelmeztette a munkásság képviselőit, „...hogy a munkát vegyék fel, mert a munkabeszüntetés a legvégső eszköz a munkásság kezében, s ez semmiféle előnyt nem biztosít részükre s csak káros lehet.” Május 8-án a munkások újra munkába állottak.

(Sopron sz. kir. thjf. város I. fokú közig. hatósága 899/1935. ikt. sz.)

1936. év szeptember hó 20-án reggel „a sütőipari segédek egy része, szám szerint harmincketten, béremelési kérelmüknek a munkaadójuk részéről történt meg nem hallgatása miatt, a munkát beszüntették. A munkabeszüntetés által érintett sütőipari üzemek száma 17.” – A munkavállalók és a munkaadók többszöri eredménytelen tárgyalásai után, a szeptember hó 28-án tartott megbeszélés megegyezéssel végződött. Ennek értelmében a munkavállalók elfogadták a felajánlott 30, 40 és 50 filléres órabéreket. Kikötötték azonban azt, hogy a csak napi 5 órát dolgozó üzemekben foglalkoztatott segédek 40, 50, ill. 60 filléres órabért kapjanak.”

A helyzet szeptember 30-án: „...az összes üzemekben a segédek a munkát felvették, kivéve azok, akiket munkaadójuk már lejelentett és visszafogadni hajlandó nem volt.”

(Sopron sz. kir. thjf. város I. fokú közig. hatósága 2297/1926. ikt. sz.)

[222](#)1936. év június 22-én a Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetségének Soproni Csoportja beadvánnyal fordult Sopron város I. fokú Iparhatóságához (közigazgatási hatóságához), amelyben

építőipari munkásokból és munkaadókból álló bizottság összehívását kérte. E bizottság 23-án össze is ült s a munkásság alábbi követeléseit tárgyalta:

- „1. A ma fizetendő munkabérekre 30%-os béremelést kérünk.
2. A heti 54 órán felül teljesített munkaórákért a megállapított órabérek 20%-át kérjük pótdíj címén.
3. Az accord rendszer teljes eltörlését kérjük.
4. A piszkos munka után külön 20%-os pótdíjjat kérünk.
5. Létraállványon 20%-os pótdíjazást kérünk.
6. Ácsoknál, veszedelmes helyen végzett munkákért 20% pótdíjjat kérünk.
7. Építőmunkások, ácsok és segédmunkások részére ezen %-okban való megállapításokat.

Azonfelül, ezen béreket június 20-tól ill. a kezdő naptól kérjük.”

A tárgyalás nem vezetett eredményre, ezért június hó 24-én kb. 570 építőipari munkás, szakmunkások és napszámosok, sztrájkba lépett. Másnap, 25-én, a sztrájkolók száma már közel 600 volt. Június hó 26-án ismét tárgyalásokba bocsátkozott a két fél. A munkaadók ajánlata az órabérekre vonatkozóan:

- „1. Kőműveseknek és ácsoknak a felszabadulástól számított 2 éven belül 36–38 fillér.
2. Kőműveseknek és ácsoknak 2 éven túl 38–48 fillér.
3. Férfinapszámosoknak 26–28 fillér, nőknek 22 fillér, 16 éven aluli munkásoknak 18–20 fillér órabérek hajlandók fizetni.”

A munkások megbízottai, ezt az ajánlatot a sztrájktheyán megbeszélték az ott összegyűlt munkásokkal, ahonnan visszatérve a következő indítványt helyezték a munkaadó ajánlatával szemben:

- „1. Kőműveseknek és ácsoknak a felszabadulástól számított 1 éven alul legalacsonyabb órabére 38 fillér. Egy éven felül és 2 éven alul 40 fillér.
2. Két éven túl kőműveseknek és ácsoknak 46–50 fillér.
3. Férfinapszámosoknak 28–32 fillér, nőknek 22–24, 16 éven aluliaknak 22 fillér.

Azonkívül ... az 54 órán túl teljesített munkaórák után továbbá a veszélyes és szennyes munkák után is megfelelő pótdíjat (12%) kapjanak.”

A munkaadók kijelentették, hogy a folyamatban levő munkák után csak a felajánlott béreket fizethetik, mert magasabb béreket azoknak vállalásánál nem számítottak. A munkások is ragaszkodtak az eredeti kérelmük mérséklésével most felajánlott bérekhez. Megegyezés nem jött létre. – A munkások megbízottai ezzel kapcsolatban az I. fokú Iparhatósághoz az alábbi szövegű beadványt intézik június hó 27-én.

„Alulirottak mint a soproni építőmunkások tárgyalási megbízottai tisztelettel bejelentjük, hogy a munkások leszámolásuk után a munkáltatók ajánlatát nem fogadták el, így a helyzet nem változott.

Mi elmentünk az engedmények terén mint megbízatásunk azt megengedte, éppen azért a további

fejleményekért a felelősséget a munkaadókra hárítjuk.

A bérmegállapító bizottság Sopron területére 2 éven aluli építőmunkásoknak 44 fillér, a 2 éven felülieknek pedig 54 fillér órabért állapított meg. A tárgyaló bizottság a tárgyalás folyamán bérkérését oda módosította, hogy a 2 éven aluliaknak 38 fillért a 2 éven felülieknek pedig 46 fillért mint legkisebb bért fizessenek az átmeneti időre. Ez az ajánlat már túl ment megbízatásunkon, de a béke érdekében mégis vállaltuk a felelősséget, **223**pedig ezen ajánlatunkkal a 2 éven aluliaknál 6 fillért a 2 éven felülieknél pedig 8 fillért mint veszteséget ajánlottuk fel abból, amit előbb vagy utóbb a miniszteri jóváhagyás után megkapunk.

Az elkeseredést még fokozza a munkáltatók azon magatartása, hogy a túlóra és egyéb követeléseink pótdíjazásáról hallani sem akarnak. Véleményünk szerint ezen magatartásuk bizonyítja azon feltevésünket, hogy az építkezéseket gyorsítani akarják, mert minél kevesebb építkezési munka után szeretnék csak fizetni a rendezett munkabérek.

A munkásság meg van arról győződve, hogy a munkáltatók a kiéheztetéshez folyamodnak, de ennek ellenére jogos és igazságos követeléseik mellett kitartanak.”

Július hó 2-án az építőiparosok a munkabérek és a sztrájk beszüntetése kérdésében újabb értekezletet tartottak. Az iparhatóság közbenjárására ezúttal a munkaadók a következő órabérek fizetésére való hajlandóságukat nyilvánították:

„Ácsoknak és kőműveseknek a felszabadulástól számított 2 éven belül 38–41 fillér, ugyanazoknak a 2 évi segédi gyakorlattal már rendelkeznek (!) 42–50 fillér, a férfi napszámosoknak 26–28, női napszámosoknak 22 fillért, fiatalkorúaknak 18–20 fillért mint órabért.

Ez a megállapodás, amely július hó 2-ával életbelép addig tart, amíg az Iparügyi Miniszter a béreket véglegesen meg nem állapította.”

A munkások képviselői ezt az ajánlatot elfogadták. Július hó 3-án a munka ismét megindult.

(Sopron sz. kir. thjf. város I. fokú közig. hatósága 1775/1936. ikt. sz. és 1827/1936. ikt. sz.)

1937. év május hó 24-én Sopron város I. fokú közigazgatási hatósága az alábbi jelentést teszi a város polgármesterének, a rendőrkapitányságnak és az iparfelügyelőségnek:

„Van szerencsém jelenteni, hogy a *Soproni Pamutipar r. t.* mintegy 598 pamutzövő munkása és orsózó munkása 1937. május 24-én a munkát abbahagyta. A munkából való kiállás közvetlen oka a f. hó 22-én kifizetett alacsony keresetek, amelyek egyeseknél 5–6,76 P-t tettek csak ki. A munkásság egyébként sérelmezi, hogy a gyár vezetősége a kifizetésnél a fizetési zacskókat visszatartotta. Így nem tudnak a kapott bérnek utána számolni. A munkabér kifizetésénél követett rendszer félreértésekre adott okot. A munkások nem tudják, mit kereshetnek és keresetük után mit kaphatnak bér fejében. Sérelmezik, hogy nem tudnak több gépet, mint hármat ellátni. Vigyázókat állított fel a gyár vezetősége. A gépjavítással megbízott főmesterek a gépjavításokban annyira el vannak foglalva, hogy a hiba miatt leállott gépet nem tudják helyreállítani, aminek következtében a munkásnak keresetében kára van. 100 géphez 2 mester és 2 segédmester van beosztva. A gépek annyira rosszak, hogy azok leállása igen gyakori és a gyár vezetősége nem tudja az alkatrészeket pótolni. A kiállított munkások a 8 órai napi munka után kiírt és elrendelt 36 filléres órabér kifizetését és annak elrendelését kérik, hogy mint eddig is, ne 6 hanem 3 gépen kelljen

dolgozniok. Egy részük pedig a munka siettetésére alkalmazott u. n. hajtók eltávolítását kérik.”

Ugyanakkor „...a Soproni Pamuipar r. t. selyemszövődéjének 30 munkása is csatlakozott a munkabeszüntetési mozgalomhoz. Így a Soproni Pamutipar r. t. összes munkásai, 628 személy, szüntette be a munkát.

224A selyemszövő munkások csatlakozása a mozgalomhoz nem annyira bérkérdés, hanem szimpátiastrájk.”

Az I. fokú Iparhatóság felkérésére megjelent egyik gyárvezetőségi tag előadja, hogy „... az elrendelt 8 órai munkaidőre való tekintettel, illetve a 48 órás munkaidő folytán új rendszert, az u. n. K. rendszert vezet be, amely abban áll, hogy minden munkásnak bizonyos minimális teljesítményt kell elvégeznie, amelyen felül elért munkateljesítményért a gyár prémiumban fizeti ki. E rendszernek kihatása a fizetés tekintetében az, hogy az iparügyi minisztérium által megállapított minimális bérnél többet is kereshet...” „A „K” rendszer bevezetését a gyár vezetősége el nem hagyhatja és így a munkásoknak azt a kérelmét, hogy 6 gép helyett 3 gépen dolgozzanak, nem teljesítheti. A „K” rendszertől való eltérés a gyár rentabilitását veszélyeztetné.”

„Minthogy a munkásság izgatott hangulatából a megegyezés elfogadására következtetni nem lehetett”, igyekeztek azt *meggyőzni* ennek a rendszernek *előnyeiről*:

„Közöltem velük, hogy a „K” rendszer bevezetése a budapesti és környékbeli gyárakban már megtörtént, és ha e gyárak munkásai a 6–8 szövőszéket el tudják látni, azt a soproni munkásnak is a *gyár rentabilitásának biztosítása érdekében* annál is inkább el kell bírnia, mert különben a 8 órai munkaidő bevezetésével akkordbérben dolgozó szövőmunkások megszokott keresetüket elérni nem tudják. A gyár vezetősége ezért nem három, hanem hat szövőszék eredményét akarja juttatni a munkásoknak...”

„...a gyár vezetőségének a „K” rendszer bevezetésével ragaszkodnia kell, különben nem lesz versenyképes és meg kell szünnie. Azonban a 6 gép ellátásától ne ijedjen meg a munkásság és e miatt a strájkot folytatnia nem szükséges. A gyár ugyanis azért ad egy munkásnak 6 gépet, hogy átlag szorgalom esetén az akkordmunkás is elérhesse a 36 filléres legalacsonyabb munkabért és prémiuma így annál nagyobb, minél több gép felett tudja munkájával az üzemet fenntartani, azaz a jövőben nem kettő, vagy három gép, hanem hat gép fogja elősegíteni a szorgalmas munkás prémiumát... Különben is a „K” rendszer bevezetése a gyár belső ügye... és ha az beválllik, közös hasznára lesz úgy a munkásságnak, a nagyobb prémiumra való tekintettel, mint pedig a gyár-tulajdonosoknak a gyár teljesítőkéességének kihasználására való tekintettel.”

S mivel a munkásság nagyon is tudta, hogy milyen *előnyei* származnak ebből a rendszerből, azért igyekezett a sztrájk alatt mindvégig következetesen kitartani azok mellett a feltételek mellett, amelyekhez a munka újból való felvételét kötötte:

„1) Kérjük a munkaügyi miniszter úr által megállapított minimális munkabéreket úgy a szövődében, mint a gyár többi osztályain f. évi május 10-étől kezdődőleg való megfizetését.

2) A „K” rendszer teljes eltörlését, mert nézetünk szerint egy munkás több mint három gépen nem tud dolgozni.

3) A strájkból kifolyólag egyetlen munkás sem bocsájtassék el, különben kénytelenek volnánk újból a munkát abbahagyni.”

Az I. fokú Iparhatóság közvetítésével a sztrájk tartama alatt állandóan folytak megbeszélések a gyár

vezetősége és a munkásság, vagy ennek képviselői között. Mivel azonban az „...egybegyültek (kb. 400 munkás, akik a munkaközvetítő hivatalban összegyültek – T. J.) élénken tiltakoztak a gyárvezetőség ígéretése ellen és inkább a munkabeszüntetés fenntartása mellett nyilatkoztak meg”, a tárgyalások sürgősen történő lefolytatása látszott **225**szükségesnek, különösen azért, mert – amint az I. fokú Iparhatóság május 29-án kelt jelentésében olvasható – „...tudomásomra jött az az értesítés, hogy a Pamutipar munkásai a szociáldemokrata párt helybeli vezetőjével léptek érintkezésbe és féltő, hogy most már a helyzet elmérgesedik. E körülményre úgy a Pamutipar igazgatóságának, mint pedig a Főispán Úrnak és a rendőrkapitányság vezetőjének a figyelmét felhívtam. Utóbbi kérésemre a szóbanforgó tény-körülménynek valóságát nyomozás tárgyává tette.”

A munkások végül is május 28-án reggel ismét munkába álltak, miután magyar és német nyelven *kellőképpen megmagyarázták* nekik „...a súlyos gazdasági helyzetre való figyelmeztetés mellett annak hangsúlyozásával” azt, „hogy a munkásság a munkából való kiállással úgyszólván elérte a lehető legnagyobb eredményt, s mindaddig, amíg a kérdést a kormány nem rendezi rendeleti úton a strajk folytatásának értelme nincs.”

Még annak közlését sem mulasztották el „mielőtt a munkásság széteszlott volna, ...hogy aki nem akarja felvenni a munkát, azt a hatóság nem kényszeríti, a gyár pedig önként kilépettnak tekinti és a munkakönyve rendelkezésére áll. Nyomatékosan hangsúlyoztam azonban, hogy a hatóság azok ellen, akik a munkát felvenni akarókat e ténykedésükben akadályozzák, azok ellen az erélyes intézkedéseket meg fogja tenni.”

S hogy ettől mennyire féltek, azt mi sem bizonyítja jobban, mint a gyár vezérigazgatójának az a kérelme, „...hogy a munka felvételéhez a rendőrkapitányság délután ügyeletes tisztviselője ... megfelelő őrszemélyzetet küldjön ki a gyárba.”

(Sopron sz. kir. thjf. város I. fokú közig. hatósága 1060/1937. ikt. sz.)

1937. év május hó 22-én a SOTEX-gyár munkásai bérmozgalmat kezdtek, amely azonnal olyan értelmű megegyezésre vezetett, hogy a gyár a munkásoknak 36 filléres legalacsonyabb órabér szerint fizet és ha a kiadandó miniszteri rendelet szerint a munkásokat ezen felül, akkordbéreik után, magasabb bér illetné meg, ezeket a gyár május 22-től utána fizeti.

(Sopron sz. kir. thjf. város I. fokú közig. hatósága 1060/1937. ikt. sz.)

1938. év április hó 11-én a soproni szabóipari munkavállalók részleges sztrájkba léptek. A munkavállalók bemondása szerint ezeknek száma 35–40 fő között mozog. A munkabeszüntetés oka magasabb munkabérek követelése.

„A munkavállalók béremelési kérelmüket azzal okolták meg, hogy a 20/1938. Ip. M. sz. rendelet életbeléptetése által hetente 9 és fél órával kevesebbet dolgozhatnak s ez a 9 és fél órás munkakeresetük elveszett annál is inkább, mert a munkaidő rendelet életbeléptetése előtt a rendeletileg megállapított legkisebb munkabért fizették a munkaadók. Ehhez járult még az általános drágulás is, mely őket szintén érzékenyen sújtja.”

A munkavállalók április 16-án ismét munkába álltak, miután a munkaadók képviselői közölték, hogy hajlandók április 21-éig 5%-os béremelést adni – amikor is a legkisebb munkabért megállapító bizottság elnöke Sopronba érkezik – a munkavállalók által kért 30%-os emelés helyett.

(Sopron sz. kir. thjf. város I. fokú közig. hatósága 793/1938. ikt. sz.)

1938. év június hó 4-én a soproni szobafestő, mázoló, és címfestő segédek sztrájkba léptek, mert munkaadóikkal munkabérükre vonatkozólag nem tudtak megegyezni. – A munkát június 8-án ismét felvették. A munkaadók ugyanis a 7-én tartott egyeztető tárgyaláson az órabéreknek 5 fillérrel történő megemelését [226](#)ajánlották fel olyképpen, hogy az új órabér nem haladhatja meg a 65 fillért. Az ajánlatot a segédek elfogadták.

(Sopron sz. kir. thjf. város I. fokú közig. hatóság 1286/1936. ikt. sz.)

1938. év augusztus hó 17-én délben a Soproni Vasárugyár r. t. lágyvasöntő üzemének 212 munkása beszüntette a munkát, mert béremelés iránt előterjesztett kérelmüket az igazgatóság nem teljesítette.

A munkások megbízottainak ezzel kapcsolatos beadványa:

„Sopron szab. kir. Város Tekintetes Elsőfokú Iparhatóságának, Sopron.

Alulírottak mint a soproni vasárugyár részvénytársaság öntőde osztályának bérharcban álló munkásainak megbízottai azon tiszteletteljes kéréssel fordulunk a t. iparhatósághoz, hogy a gyár vezetőségével a tárgyalást előmozdítani és ezen tárgyaláson résztvenni sziveskedjék.

Kérelmünk indoklására előadjuk, hogy mi dolgozni akarunk, csak, hogy az eddig fizetett bérek elégtelenek a megélhetésre. Amidőn a gyárigazgató úrhoz fordultunk bérjavításért kijelentette, hogy bérjavítást nem adhat mi pedig ezen bérekért dolgozni nem tudunk azért minden összebeszélés nélkül a munkát beszüntettük.

A mai bérek mellett lerongyolódva nélkülözve tengetjük életünket, amidőn megvagyunk arról győződve, hogy egy kis jóakarattal béreinket meg lehetne javítani.

A vasiparban az egész országban gyárunkba vannak a legalacsonyabb bérek pedig Sopron egyike a legdrágább városoknak.

A munkabeszüntetésével (!) mindezekkel számolva abban a reménybe hagytuk abba a munkát, hogy a gyárvezetőség belátja, hogy ezen az állapoton segíteni kell, mert különben elpusztulunk.

Abban a reményben, hogy a t. iparhatóság kérelmünkre felveszi a gyárvezetőséggel az érintkezést vagyunk

Sopron 1938. augusztus 17-én

tisztelettel
a bérharcban álló munkások megbízottai.”

A követeléseket a gyár igazgatója azzal utasítja el, hogy a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete utasítása szerint bérjavításokat nem engedélyezhet, hanem be kell várni azt, mit állapít meg az Iparügyi Miniszter, mint legkisebb munkabért. Képviselője útján felszólítja a munkásságot, vegye fel a munkát, mert különben az üzemet teljesen le kell állítania. A munkások azonban nem vették fel a munkát. Erre csak azután került sor, miután szeptember 1-én a gyár vezetősége és a munkások megbízottai között az alábbi egyezség jött létre:

„1) ...Az igazgatóság kötelezi magát arra, hogy amennyiben a legkisebb munkabérek megállapítása két

hónapon belül megtörténik, a miniszterileg megerősített határozatlan foglalt legkisebb bérek és a munkábalépés napjától a legkisebb munkabérek hatálybalépéséig fizetett bérek közötti különbözetet a munkásoknak visszamenőleg megfizeti. Amennyiben a legkisebb munkabérek életbelépése két hónapon túl történik, az igazgatóság előbb vállalt kötelezettsége csak két hónap időtartamra terjed.

2) Az igazgatóság a most sztrájkoló munkásokat a munka megindulásával arányban felveszi. Annak a négy munkásnak a felvétele ügyében, akik ellen jelenleg eljárás van folyamatban, az eljárás lefolytatása után dönt. A sztrájkból kifolyólag egyik fél sem alkalmaz retorziót.”

Az öntödében a munka szeptember hó 2-án megindult.

[227](#)(Sopron sz. kir. thjf. város I. fokú közig. hatósága 1930/1938. ikt. sz. és 2123/1938. ikt. sz.)

A sztrájkjal kapcsolatban a rendőrség soproni kapitánysága jelenti:

„1938. év augusztus hó 17-én a Vasárugyár r. t. soproni öntödéjében alkalmazott 249 munkás közül 212 – 30%-os béremelés elérése végett – a munkát beszüntették. A munkabeszüntetés tartama alatt egy ízben volt kisebb rendzavarás és pedig f. év augusztus 30-án 18 órakor, amikor a munkát tovább folytató munkásokat – a gyárból kijöttükben – szidalmazták, fenyegették s némelyiket tetteleg bántalmaztak a sztrájkolók. A kivonult rendőrök láttára a sztrájkolók szétszözltek, ellenük a bűnvádi eljárás folyamatba tetetett...”

(Sopron sz. kir. thj. város Közig. Bizottsága 424/1938. ikt. sz.)

1938. év május hó: „Az Urikány-Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya r. t. *brennbergi bányatelepének* 871 munkása f. hó 6-án reggel munkabéremelés és fizetési szabadságidőnek 12 napban való megállapítása céljából a munkát beszüntették. – A megindult egyeztető tárgyalások eredménnyel jártak s a munkások f. hó 13-án reggel 4 órakor a munkát ismét megkezdték.”

(M. kir. rendőrség soproni kapitányságának 1938. máj. 31-én kelt jelentése.

– Sopron sz. kir. thj. város Közig. Bizottsága 329/1938. ikt. sz.)

„...a váratlan meglepetés erejével hatott ... az a reggel 4 órakor kirobbant hír, hogy a csütörtök este alászállt munkáscsoport sztrájkba lépett, nem hajlandó feljönni a tárnából, sőt a leváltásukra érkező munkáscsoport is csatlakozott a sztrájkhoz s ők is lent maradtak.

A sztrájk híre nagy izgalmat keltett az egész bányatelepen. Megdöbbenéssel vették tudomásul az asszonyok, gyermekek, akik semmit sem tudtak a sztrájkról... Az „...igazgatót rendkívül udvariasan és nyugodtan fogadták a sztrájkolók s előadták, hogy nincsenek megelégedve a fizetési szabadságnak 6 napban való megállapításával és a rendkívüli drágaságra való tekintettel kérik, hogy fizetésüket azzal a 7 százalékkal emeljék fel, amellyel legutóbb leszállították. ... a föld mélyén sztrájkoló munkások ... kívánságaiknak száz százalékban való teljesítéséhez ragaszkodtak kijelentvén, hogy addig nem jönnek fel a tárnából és addig önkéntesen éheznek, amíg követeléseiket nem teljesítik...”

„...A sztrájkolók kijelentették, hogy nem okozzák sem az üzemvezetőséget, sem a vállalatot, ők tudják az egész vonalon bekövetkezett drágulást. Ezért nincs is értelme a tárgyalásnak, mert a kormány az oka mindennek és annak volna kötelessége az árkülönbözetet megfizetni... A bányászok a legmélyebb szintre, mintegy 500 méterre a föld alá vonultak vissza...”

(„Sopronvármegye” 1938. május 7-i sz.)

„Közel 48 óras feszültség után tegnap késő délután örvendetes enyhülés jött létre a brennbergbányai éhségsztrájk ügyében. Tegnap délután 5 órakor a 340 sztrájkoló bányász feljött az 500 méteres mélységből... és megkezdődtek a tárgyalások...” – A tárgyalásokat Aliquander Ödön iparügyi miniszteri tanácsos vezette.

(„Sopronvármegye” 1938. május 8-i sz.)

„A brennbergi sztrájk ügye – a jelek szerint – fordulóponthoz érkezett el. Mint ismeretes a sztrájkoló bányászok vasárnap délután úgy határoztak, hogy folytatják a sztrájkot, mire Aliquander miniszteri tanácsos – aki a tárgyalásokat közvetítette a sztrájkolók és a bányászok között – még aznap [228](#)este visszautazott Budapestre. Ezzel azután a sztrájk-ügy továbbintézése Peyer Károly szoc. dem. országgyűlési képviselő kezeibe került át.

A hétfői nap folyamán ... a sztrájk változatlanul továbbtartott, de ugyanakkor Budapesten az illetékes minisztériumban szinte szakadatlanul tárgyaltak. Peyer Károly – aki ezekben a napokban külföldön ... tartózkodott – maga helyett Szakasits Árpádot küldte el ezekhez a minisztériumi tárgyalásokhoz és úgy volt, hogy Szakasits jön Peyer helyett Brennbergbányára is.

Peyer Károly azonban tegnap váratlanul visszatért külföldről Budapestre és szinte azonnal folytatta útját Sopronba, ahova este érkezett meg...

A jelek szerint remény van arra, hogy a brennbergi sztrájk ügye most már rövidesen kedvező fordulóponthoz érkezik és a megegyezés létrejön.” („Sopronvármegye” 1938. május 11-i sz.)

„A brennbergbányai sztrájk ügye még tegnap sem jutott el a megnyugtató és annyira kívánatos megoldáshoz. A délelőtt folyamán a budapesti kiküldöttek gyűlést tartottak és hosszú, órákig tartó megbeszéléseket folytattak a sztrájkoló munkásokkal ... a tárgyalások határozottan békülékeny szellemben folytak le.

A sztrájkolókkal lefolytatott tanácskozások után Szakasits és Jelinek tegnap este Brennbergbányáról visszautaztak Budapestre.

Peyer Károly még ma, csütörtökön utoljára megkísérli a megegyezés létrehozását...”

(„Sopronvármegye” 1938. május 12-i sz.)

„A közel egy hete tartó brennbergbányai bányász-sztrájk a tegnapi nappal véget ért ... sikerült megegyezést létrehozni a sztrájkolók és a bányaaigazgatóság között...”

(„Sopronvármegye” 1938. május 13-i sz.)

1939. év május hó. – „A Lenck-féle téglagyár 118 főnyi összmunkásságának 20 főnyi csoportja V. hó 16-án reggel 8 h-kor bérjavítás céljából a munkát beszüntette, majd ugyanaznap délután 1 h-kor, a gyárvezetőséggel történt tárgyalás után, a munkát újra megkezdte.”

(M. kir. rendőrség soproni kapitányságának 1939. június 15-én kelt jelentése. – Sopron sz. kir. thj. város Közig. Bizottsága 264/1939. ikt. sz.)

1939. év augusztus hó. – „A Soproni Selyemipar R. T. cég kb. 400 munkása augusztus hó 3-án d. e. 9 óra 30 perckor munkabérvételezés nem teljesítése miatt a munkát abbahagyta. E sztrájkolókhöz csatlakozott augusztus hó 7-én a gyár festődéjében dolgozó 23 munkás is. A megindult tárgyalások eredménnyel végződtek s kb. 10%-os munkabérvételezés elérésével a munkások augusztus 10-én a munkát felvették...”

(M. kir. rendőrség soproni kapitányságának 1939. szeptember hó 14-én kelt jelentése. – Sopron sz. kir. thj. város Közig. Bizottsága 374/1939. ikt. sz.)

A sztrájk kirobbanásának okát a munkásság megbízottai által többször is rögzített követelések híven tükrözik. Ezek közül az augusztus hó 8-án kelt feljegyzés foglalja össze legrészletesebben a munkások kívánságait, egyszersmind betekintést enged az üzemi dolgozók akkori helyzetébe.

„A Soproni Selyemipar R. T. sztrájkoló munkásainak követelései:

1) A munkásság által megválasztott bizalmiak biztosítékot kérnek arra, hogy ténykedésükből kifolyólag semmiféle bántódásuk ne legyen. A munkásság egyöntetű bizalmából, sokszor kényszerítve kerültek erre [229a](#) helyre, mint a gyár legjobb munkásai, nem pedig saját elhatározásukból.

2) Éppen ezért a bizalmiak azt kérik, hogy az igazgatóság egy összegben tegye le az iparhatóságnál egy heti keresetüket és ha valakit közülük önhibáján kívül elbocsájtanak, ezt az összeget ott vehesse fel. Ha fél éven belül a gyár a bizalmiak valamelyikét el akarja bocsájtani, tanúkkal kell igazolnia, hogy mi az ok, ami erre a lépésre kényszeríti az igazgatóságot. Ha a szóban forgó munkás önszántából lép ki, a letétbe helyezett összeg rá eső részére igényt nem tarthat.

3) A munkásság egyöntetű kívánsága, hogy Weisberg főmérnök urat az igazgatóság a soproni üzemből helyezze el. A dolgozókkal szemben alkalmazott bánásmódja súlyos kifogás alá esik. Pl. Salamonné és Wilfingné esete, továbbá a „rabszolgahajcsár” kifejezés...

Az igazgatóság a múltkori tárgyaláson arra hivatkozott, hogy nem a munkásság határákörébe tartozik elbírálni, hogy ők kit alkalmaznak. Ez igaz. De a munkásságnak feltétlenül joga az, hogy a megfelelő bánásmódot követelje.

4) Akiket Weisberg főmérnök úr indokolatlan, komoly ok nélkül elbocsájtott, ha akarják az illetők, vegyék vissza. Pl. Liebertritt nevű munkás W. C-re ment, nem volt a helyén, amikor a főmérnök úr arra járt. Az illetőt ezért elbocsájtotta...

5) Követeli a munkásság, hogy a sportdíjak levonása szűnjön meg. – Az 1921: LIII. tc. 25. §-a értelmében a munkásság akkor fizethet sportdíjat, ha szabadon elhatározza. Jelen esetben ez elmaradt. Most a dolgozók úgy döntöttek, hogy a heti 10 filléretet nem kívánják tovább fizetni.

6) A gyár tegye korszerűvé és kényelmesebbé az öltözőket. Most az a helyzet, hogy az öltözők kicsinyek, sötétek, felszerelésük hiányos. Ezen a téren a munkásságnak elemi emberi jogai vannak.

7) Kérjük a kerékpártárolóhely bővítését. Erre a munkásság csekély vagyontárgyainak megóvása érdekében feltétlenül szükség van.

8) Követeli a munkásság, hogy a gyár tegye rendbe a W. C-eket, azonkívül szaporítsa is azokat. Ezt a jó ízlés maga is megköveteli.

9) A 6–7–8. pontokban felsorolt követelésekre a mai naptól számított kettő héten belül pozitív intézkedést

várunk.

10) A felvetők, csévelők, orsózók és festők kérik a napi 8 órai munkaidő végigdolgoztatását.

Tulajdonképpen így is 8 órát dolgoznának, ha nem kellene hajsolt tempóban végigdolgozni a 7 órát. Akkordban dolgoznak – órabérért. A festőknek külön kívánsága még az is, hogy a 8 órai munkát egyszerre kezdjék és végezzék valamennyien.

11) Miniszteri szakember kiküldését kérjük annak meghatározására, hogy melyik gép sima és melyik mintás. Ma 3 nehéz mintásgépen ugyanannyit kap egy munkás, mint 4 sima gépen és csak 1 fillérrel többet, mint 2 mintás gépen. Vagyis 1 ember 1 filléres órabérért végzi egy másik munkás dolgát...

12) Sima gépből 3, mintás gépből 2 legyen a legtöbb egy munkás keze alatt. Ezzel egyrészt megóvja minden munkás az egészségét és nem dől ki a sorból 5–6 év múlva végérvényesen, másrészt újabb munkásoknak juttatnak vele kenyeret.

13) Az árutisztítók helyzetét külön ki kell emelni, akik egy héttel ezelőtt még 31 fillért kaptak, legutóbb kapták csak a 33-t.

Mivel az ő munkájuk különösen aprólékos és nem látszik meg a sok **230**vesződség, megértőbb elbírálást kérnek a maguk számára, annál is inkább, mivel családfenntartó családanya a nagy részük.

14) Munkabérek terén a munkásság kívánsága határozottan az, hogy az eddigi alapbérhez adja az igazgatóság a 20%-ot és még ehhez jöjjön a szokásos prémium.

15) Feltűnő helyen és a munkásság számára érthető szövegezéssel írja ki a gyár a prémium-rendszer kulcsát, hogy a munkásság mindenkor ellenőrizhesse, mennyi a járandósága.

16) A „K” rendszerben a pontozási skálát helyezték vissza arra a szintre, amely a rendszer bevezetésekor volt. Ugyancsak az akkori verésszámot követelje a gyár és ezt a nívót ne emelje.

Így majd nem fordul elő az a helyzet, ami a tavasszal történt, hogy a gombolyító csaknem kiürült, mert a túlhajtott munkától sorra megbetegedtek az ott dolgozó munkásnők.

17) Mivel a sztrájkot bizonyítottan a gyár vezetősége idézte elő, követeli a munkásság a sztrájk idejére eső munkabérek kifizetését. A munkás bizalmiak négy alkalommal tárgyaltak a munkabér emelésének ügyében Weisberg főmérnök úrral. A négyszeri tárgyalás után főmérnök úr az üzem kikapcsolása után azt mondta: „Nem adok semmit. Ha nem tetszik, sztrájkoljanak. Becsukom a kaput.”

18) A 20%-os emelés mellett is maradjon meg az éjjeli szakban dolgozóknak a törvény által biztosított 10%-os bértöbblet.

19) A szövőben a széles gépeknél a mai alapbér 20 és 5%-kal emeltessék fel. Indokolásunk: A széles gépeken való munka sokkal nehezebb, mint a keskeny gépeken.

20) A gyári havi fizetéses alkalmazottai (tisztviselők, mesterek) azt kérik, hogy fizesse már ki végre az igazgatóság az elmúlt évre járó remunerációjukat. Ez jár nekik az öthetes hónapok miatt.

Egyenként senki sem merte közülük kérni, azért fordultak ők is a Hivatásszervezethez.

A munkásság érvei a 20%-os béremelés mellett:

1) A bérmegállapító bizottság határozatát többféle képen lehet magyarázni. Mindenki úgy magyarázza, ahogyan neki kedvezőbb. A munkásság álláspontja szerint mindenki részesítendő a 20%-ban. ...

2) Megteheti az igazgatóság, hogy az egyik embernek nem ad semmit, habár ugyanúgy dolgozott, mint a másik, hiszen a „K” rendszer lényegéből következik, hogy legfeljebb árnyalati különbség lehet egyes munkások között. Olyan magas munkaszínvonalat követelnek, hogy annál sokkal többet senki sem termelhet. Aki pedig feltűnően keveset termel, úgysis elbocsájtják.

A feltűnően csekély termelés legfeljebb gép- vagy anyaghiba következménye lehet. Ha az igazgatóság a rendeletre való hivatkozással egyik munkásnak ad, a másiknak nem, azt megteheti. A rendelet értelmezése megadja rá a módot. Erre csak az a megjegyzésünk, hogy kockázatos vállalkozás, mivel így az elégedetlenség a nem jutalmazottak között – és a többség ez – mindenkor megmarad.

3) A bizottságnak az volt a szándéka a július 24-én megjelent határozattal, hiszen tudjuk, milyen körülmények között keletkezett (Goldberger-gyári sztrájk), hogy az összmunkásság helyzetén javítson. Tehát ezért méltányos, hogy az alapbért emeljék. Ha a szorgalmasabb munkásokat külön is jutalmazni akarják, arra való a „KK” rendszer...

4) A vállalat részéről dr. Horváth ügyész úr azt a kifejezést tette a múlt 231 tárgyalások egyikén, hogy a gyárnak eddig is az volt a szándéka, hogy nem tartja a minimális bért egyúttal maximálisnak is. A mi felfogásunk szerint is a minimális bér egyúttal nem jelenthet maximális béreket is, hanem csak azt, hogy ennél kevesebbet nem lehet. De a bérmegállapodás munkaadó és munkavállaló között szabad egyezkedés tárgya.

5) A GyOSz kiküldött titkára arra hivatkozott, hogy a béremelés kérdése az egész textilipar kérdése. Ezzel szemben egy példa: a székesfehérvári Felmayer-gyár példája, ahol az igazgató és a gyár vezető főmérnöke tárgyalt a munkásság képviselőivel. Minden további nélkül, amikor a munkásság bebizonyította, hogy neki a bér kevés, megadta a kért béremelést. Ők nem hivatkoztak az általános textilipari helyzetre.

6) Ne pazaroljon a gyár, több lesz a jövedelme. Pl. Weisberg főmérnök úr pár hónapja néhány száz orsót csináltatott a gombolyítók számára. Az orsókkal a munkások három hétig dolgoztak. Akkor kiderült, hogy az orsók használhatatlanok. Erre egy-egy pengő büntetést kapott minden munkás, mert rossz lett az anyag. A gyárnak ez kidobott összeg, amit a végén a munkásokkal fizettettek meg.

7) A gyárban azelőtt egy ember kevesebb gépen dolgozott, mint ma, keresetük mégis több volt. Azóta, az utolsó évben is, a gépek tökéletesedtek, tehát a gyár rezsije csökkent. Ráadásul egy emberre több gépet bízta, azáltal kevesebb munkásra volt szükség, kevesebbet kellett munkabérré kifizetni. A termelés ezzel szemben fokozódott, tehát a gyár jövedelme is fokozódott. A gazdasági élet az 1932–33. évi mélypont óta évről-évre javult, az értékesítési viszonyok egyre kedvezőbbek lettek, ebből a munkásság semmit nem érzett. Itt az ideje, hogy kapjon már valamit.

8) A gyár eddig is többet fizetett egy-két fillérrel, mint a hivatalos rendelet előírja. Nem hisszük, mert józan üzletembereknél nem tételezhető fel, hogy az igazgatóság elment volna eddig teljesítő képességeinek végső határáig. Tehát további béremelésnek még lehetősége van.

9) A vállalat hasznát bizonyára az is növelte, hogy a „K” rendszer életbeléptetése előtt a cernázó-gombolyítóban egy munkásnő 26 keréken dolgozott, azóta pedig 52 kereket kap egy munkás, tehát

két ember munkáját végzi egyszeres bérért. Sőt egy hétig azt is megpróbálta a gyár, hogy 104 kerékkel dolgoztatott. Csak mikor látták, hogy ez embertelen, tértek vissza az 52 kerékre.

10) Sopronban, tekintve, hogy határváros, nagyobb a drágaság, mint más vidéki városban, mivel élénk az exportja Németország felé.

11) A csévéelőben négy ember dolgozott egy gépen azelőtt, amelyen kétszer 36 „spindli” van. Ma két embernek kell ezt négy helyett elvégeznie, ráadásul munkabérük is kevesebb. A felesleg a gyáré.

12) Ha valaki betegség folytán, vagy más okból nem megy be dolgozni, a szomszédja végzi el a munkát. Ezért azonban nem kap bért, de nem kap az sem – természetesen – aki helyett dolgozik. A „szívességből” elvégzett munka díja szintén a gyáré.

13) A vállalatnak magának is érdeke. A jól megfizetett munkás nyugodtan dolgozik, ezzel szemben a múlt hét példája mutatja, mit ér az elégedetlen munkásság. Az elmúlt héten a termelés sokat csökkent.

14) Sopron határváros. Őrzi a nyugati kaput, fokozottabb nyugalomnak kell tehát a városban uralkodnia, itt inkább megelégedett embereknek kell élniük, mint bárhol az országban. Nyugalom és megelégedettség [232](#)akkor lesz, ha mindenki megkapja az életszükségletekkel arányban álló munkabért.

Mindent összegezve:

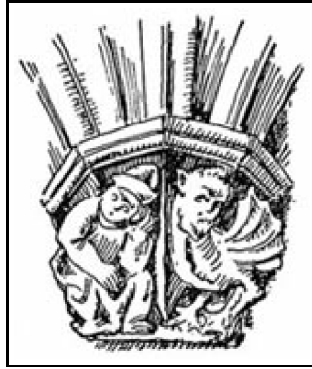
A munkásság hangulata tarthatatlan és mi nem vállalkozhatunk arra, hogy a vállalat érdekeinek szolgálatában letörjük jogos kívánságaikat. Ha a gyár vezetősége ennek ellenére is elzárkózik, a következményekért felelősséget nem vállalhatunk. A felelősség a mereven elzárkózó igazgatóságot terheli.”

(Sopron sz. kir. thjf. város I. fokú közig. hatósága 1837/1939. ikt. sz.)

1939. év augusztus hó 7. – A textiliparban foglalkoztatottak legalacsonyabb munkabérét megállapító bizottság határozatával kapcsolatban felmerült félreértések következtében és a Soproni Selyemipar r. t.-nél folyó sztrájk hatása alatt a Soproni Pamutipar r. t. munkásai körében is nyugtalanság volt észlelhető, „...amelyet a gyáron kívül álló elemek, részben pedig a gyár egyes fiatalabb férfi alkalmazottai sztrájk provokálására akartak felhasználni. Az izgatások következtében a f. hó 4-i bérfizetés alkalmából a délben 2 órakor munkába lépő szakmánynak az úgynevezett régi szövőtermében foglalkoztatott szövőmunkásai, számszerint mintegy 50-en nem voltak hajlandók a munkát megkezdeni. Személyes közbelépés folytán azonban a munkabeszüntetés mindössze 20 percig tartott...” „Ugyanezen a napon az éjjeli schicht ugyanezen szövőteremben dolgozó 49 férfi szövője közül 31 munkás nem jelent meg munkára...” „Folyó hó 5-én, szombaton a sztrájkot óhajtó munkások részéről felállított sztrájkőrök igyekeztek megakadályozni a munkába igyekvő munkásság beállítását, amit idejében foganatosított ellenintézkedések révén annyira sikerült megakadályozni, hogy a délelőtti cca 380 főnyi szakmányból mindössze 21 munkás hiányzott...”

„...a délután kb. 240 főt számláló szakmányból már csupán 2 munkás maradt el, míg a legagresszívebb fellépésű éjjeli férfimunkások már teljes létszámban jelentkeztek az éjjeli munkára.” Mindez azután történt, hogy a szóban forgó „rendelet tényleges tartalmát és jelentőségét sikerült előbb munkavezetőinkkel azután pedig egyszerűbb munkásokkal is részben szóbeli felvilágosítás, részben pedig a helyi sajtó bekapcsolása útján megértetni.”

(Sopron sz. kir. thjf. város I. fokú közig. hatósága 1856/1939. ikt. sz.)

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Czigány Jenő: Szemelvények a bécsi és pozsonyi fenyítő börtönökben 1849-ben raboskodott politikai foglyok írásaiból

233 Czigány Jenő: Szemelvények a bécsi és pozsonyi fenyítő börtönökben 1849-ben raboskodott politikai foglyok írásaiból

(Adalékok a soproni Zádor-Stettner Lajos életéhez)

Börtöni emlékek

*Mi a fogolynak élete?
Remény hajó a kinok tengerén,
A mellyen hosszú napjain
Örömpesve szétevez szegény,
És mellyet este a csendes szelek
Viharrá vállva elsüllyesztenek.*

*Mi a fogolynak éjjele?
Tündér képekkel szép ábránd világ
Melyben kék és gyönyör között
Ringatják őt, szép tündér Ilonák.
Fölbredése fájdalmas nagyon,
Örökös csalódás, kinos fájdalom.*

Íródott e kesergő vers 1849-ben a bécsi fenyítő börtönben. Gyűrött tenyéryni papírlap, melyen sárga foltokban jelentkezik a felette elszállt hosszú-hosszú esztendők sora.

Elnézem a kiforrottan szép férfi-írással rótt sorokat, s nem kis keserűséggel jut eszembe, hogy a háború előtti légoltalmi padláslomtalanítások mennyi sok értékes, idejükben még családi vonatkozású levelezést pusztítottak el, melyeket talán ma már mint nemzeti értékeket kezelnénk. Szerencse azonban, hogy akkor is akadtak „felelőtlen” emberek, akik nem mindenben tettek eleget a lomtalanítási rendeletnek.

Egy ilyen „felelőtlen” lomtalanítónak köszönhető, vagy talán annak az ismeretlennek, aki mint drága ereklyét, újságpapírba csomagolva a kémény és a melléje simuló tetőgerenda közé rejtette el azokat az iratokat, papírdarabkákra írt feljegyzéseket, költeményeket, melyeket az 1848–49-es szabadságharc folyamán letartóztatott politikai foglyok írtak a bécsi fenyítő és a pozsonyi vizilaktanya börtönében.

A megsárgult papírlapok, vizes, elszíntelenedett tintával, vagy kifakult, halvány ceruzás írások mennyi szenvedést, bűt és bánatot takarnak. A halvány, sokszor alig olvasható sorok mennyi vágyat, sóvárgást és még több reményt árulnak el.

Hosszú hónapok, évek peregtek le a történelem homokórájában, mire egyik-másik szabaddá vált, más szerencsétlenek viszont rövid néhány hét elteltével bitón fejezték be életüket.

Kik voltak ezek a foglyok? Közöttük a társadalom minden rétege képviselve volt: nemes, polgár és paraszt. Katona, tanító, lelkész, zsidó és keresztény. Bűnük? Csupán az, hogy az emberibb oldalára álltak annak a szakadéknak, melyet az 1848-as forradalom hasított a feudális társadalmi viszonyok idejét múlt s nemzeti előrehaladásunkat gátló rendszerébe. Voltak, akik honvédeskijűkhöz híven, fegyverrel vívták harcukat a forradalmi eredmények biztosítása és az osztrák császári ház önkényuralmának egyszer s mindenkorra való felszámolása céljából. Mások meg – nem is kevesen – mint haladó gondolkodású [234](#) értelmiségiek, tollal és szóval hirdették az igazságot s tettek hitet a szabadság, egyenlőség és testvériség hármasságjával.

A „Sopronvármegye” 1935. december 25-én „*Amikor Sopronból írtak haditudósítást és a haditudósítót ezért halálra ítélték*” – címmel cikket közölt Zádor (Stettner) Lajos soproni ügyvédrel, aki mint a soproni nemzetőrség parancsnoka, az 1848-as szabadságharc nyugat-magyarországi harcairól tájékoztatta Kossuth Hírlapjának olvasóit. A politikai foglyok minden kálváriáját megjárta Zádor Lajos is, akiről Szinnyey: Magyar Írók Lexikon-jában közölt adatok nagyon gyérek, sőt az életkorra vonatkozó adatok erősen vitathatók is. A Lexikon szerint: Stettner Lajos ügyvéd Sopronban, később a kir. törvényszék bírójává Nagyváradon. Meghalt 1872. szept. 5-én Balatonfüreden, 42 éves korában. Eszerint 1830-ban kellett volna születnie, így tehát 1848-ban csak 18 éves lett volna. Ezt azonban több adat megcáfolja:

a) Zádor 1848-ban mint soproni hites ügyvéd szerepel, tehát feltétlenül idősebbnek kellett lennie.

b) 1848. nov. 1-én, kormánybiztos által aláírt, pecsétes futár-igazolványt állítottak ki részére, Sopronból Pozsonyba történő utazásához. Nem valószínű, hogy ilyen fontos küldetésre egy 18 éves fiatal embert jelöltek volna ki.

c) 1848-ban, a soproni zsidók ellen intézett támadás idején jóformán csak egyedül ő állt ki az üldözöttek mellett, ami miatt később plakátokon kipellengézték (Dr. Csatkai Endre szíves közlése).

d) A „Sopronvármegye” már idézett cikke szerint 1848-ban ő volt a soproni nemzetőrség parancsnoka s egyben haditudósító.

Mindezek szerint biztosra vehető, hogy Zádor 1848-ban idősebb volt 18 évesnél.

Zádort forradalmi tevékenysége miatt a császáriak elfogatták. 1848. január 12-én a pozsonyi vizilaktanya foglya. 1849. június- júliusában már a bécsi fenyítő börtönben raboskodik, augusztusban pedig ismét a pozsonyi börtönben veti papírra gondolatait. Innen vihették Pestre, az Új-épület börtönébe, ahol a vészbíróság halálra is ítélte, de ennek végrehajtására nem került sor.

A politikai foglyok írásai között Zádorra vonatkozó, illetve kétséget kizáróan az ő kezétől származó

következő iratokat találtam:

1. Politikai foglyok Posonban.
2. 1848. nov. 1. Sopron. Kormánybiztosi futár-igazolvány.
3. 1848. nov. 15. Poson. Futárigazolvány, Posonból-Sopronba.
4. 1848. nov. 12–13–14-ről kiállított utiköltség-jegyzék.
5. Keltezés nélkül. Népdal. (Tintával írt 32 sor.)
6. 1849. jan. 12. Poson-vizilaktanya: Honfi bére (Költemény).
7. 1849. jan. 5. Bécs, fenyítő börtön: Politikai tájékozás (Tintával teleírt két oldal).
8. 1849. jún. 22. Bécs büntetőfogház:

János tanár és Látnok
Jövendölései 1848 és 1849-ik évekről
különösen
Bécs városáról
és ennek jövendő sorsáról
az eredeti szabadsajtó kora alatt Bécsben kijött
szerkezet nyomán
szabadon magyarítá
Bécsben a büntető fogházban
Zádor Lajos h. ügyvéd
csász. polit. fogoly Sopronból.

235(Tintával, sűrű sorokban írt, 28 oldal terjedelmű fordítása a bécsi forradalom alatt megjelent német nyelvű sajtótermékek.)

9. 1849. jún. 26. Német nyárspolgár. Lipcsei lap cikkéből fordítás (Tintával írt 10 sűrű oldal).
10. 1849. júl. 9. Bécs, büntető fogház. Dal (Tintával írt 60 sor).
11. 1849. aug. 15. Poson, vízi laktanya (2 oldalas német nyelvű levél feleségéhez).
12. Keltezés nélkül. Jegyzetek az osztrák császársági alkotmány s törvényekre (Tintával sűrűn írt 16 oldal).

Mitbürger!

Der gegen die Juden gerichtete gerichtete Stein, sollte also an meinem Kopf zerfallen. **„Schlaget ihn todt“** weil er die Juden verteidigt, so ichallt es von vielen Seiten, sogar meine kleinen Mädchen bringen dies als Neuigkeit aus der Schule, und erzählen es weinend an meinem Krankenbette. Ja es ist wahr, ich verteidigte die Juden, die zu mir als einen Rechtsfreund kamen, und die ich auch als solcher im Sinne meines unverleslichen Advokaten Eides zu verteidigen verpflichtet war; — aber bedenket wohl, **Mitbürger** indem ich die Juden verteidigte, verteidigte ich zugleich das bestehende Gesez, welches diesen freie Wohnung und freien Handel zusichert — und verteidigte hiermit das geselllich bestehende Recht, gegen welches mehrte sich auflehnen — verteidigte die Ehre unserer Stadt — damit sie nicht als abschreckendes Beispiel da stehe, auf daß sich nicht das Vaterland, verachtend von uns wende in gegenwärtiger Zeit der **Freiheit, Gleichheit und Verbrüderung**, verteidigte ferner die innere Sicherheit und Ruhe, — die dem Vaterlande in diesem Augenblicke der **friedlichen Wiedergeburt** so unentbehrlich ist — und beschützte endlich selbst jene, gegen die Juden Emancipirten noch, dem Ausbruch vorbeugend, vor den unheilvollen Folgen der Ruhestörung. **Mitbürger**, wenn dich alles Verbrechen war? Werfet den Stein auf mich, und schlaget mich todt! Doch unter Heiland war nicht unschuldiger als ich. Ihr könnt nicht vertanzen, daß ich ein Mann der Freiheit, der Parteilichkeit und der niedrigen Krämerei, — Ihr wißt es, oder sollt es vielmehr wissen, daß die Freiheit ohne der strengsten Aufrechthaltung der Geseze nicht bestehen kann, daß die Freiheit kein geschlichtetes Maßvieh sei, von welchem sich Jedermann noch gelüsten einen Brocken herabzuschneiden berechtigt. Ihr müßt es wissen, daß ungezügelter Selbstsucht und Eigennuz, den Vater gegen den Sohn, und den Bruder gegen den Bruder bewaffnet; Ihr müßt es wissen, daß in dem Parteilichkeit der Kern der Parteilichkeit verborgen liegt, welchem kein Gesez heilig ist, und welche die geriefene Gleichheit zu Grabe trägt. — Ihr müßt es wissen, daß die Verbrüderung und Nächstenliebe sich über die Religions-Verschiedenheit erheben muß, und des Glaubens-Bekenntnisses halber zwischen Menschen und Menschen kein Unterschied gemacht werden kann. — Und jent, wenn Ihr dies Alles wissen und erwägend fähig seid, mich zu hassen, und Euer Zutrauen mir dessenthalben zu entziehen, so sei es, ich leere den bitteren Kelch, — aber erinnert Euch dessen wohl, daß ein Volk, welches derartig die Freiheit empfängt und genießt, den Pfad der Willkür einschlägt, — welcher der Sklaverei entgegen führt.

Dedenburg Anfangs April 1848.

Louis Stettner,
Advokat und Nationalgardist.

Stettner Lajos plakátja (1848) a zsidókérdésben elfoglalt emberies állásfoglalásáról

Arról, hogy kik voltak rabtársai a pozsonyi vizilaktanya börtönében, sajátkezű feljegyzése ad számot. A 23×21 1/2 cm nagyságú, két-rétűen hajtott papírlapon az alábbi neveket találjuk: (a pontozással jelzett helyeken a ceruzás írás olvashatatlan. Betű szerinti másolat).

[236](#) *Politikai foglyok Posenban.*

Haubner Máté győri lelkész ev. Sop.:
 elitélve 6 évre
 Szulyovszky – gazdasági tiszt Esztergom
 megyéből
 Katinszky N. Nádszeg Poson m. főtiszt
 Szakáts N. Nyitra megyei ügyvéd
 Kamánházy Károl „ „ „
 Krisztelka Fr. N. szombati főjegyző
 Renner Endre alkói ev. lelkész
 Zádor L. ügyvéd Sopron
 Schaiba G. könyvkereskedő
 Schiller N. francia nyelvmester
 Szlukovényi Jan... director s ügyvéd
 N. szombat
 Tóth N. győri evang. káplán
 Mednyánszky László B. őrnagy Lipótvár
 hatalmas őre¹⁽⁶²⁾
 egy gyanítólag Makovics
 Kochanovszky Ede Sz. biró Nyitrából
 Stelczel Károl n. szomb: ev. lelkész
 molnár mester Reischl posoni
 Ernst Fridrich bécsi technikus
 Kis Sopronból
 Csiba Imre posoni eskütt
 Wurm Mihály Sopron
 Gruber Károly „ „
 Rádóczyné asszony Nyitrából
 Gruber²⁽⁶³⁾ tűzparancsnok Lipótvár
 Burján Ignác posoni ügyész
 Beranek F. N. sz. posta ellenőr
 Mángold – Károl Sz. György polgárok
 Schubert honvéd főhadnagy Lipótvárból
 lengy. Párisból jött

Reischel Károl – N. szomb. kereskedő
 és Lipótvári őrseregből vala-
 mi 7-en
 Osváld N. sz. tanácsnok
 Khán Mór: földbirtokos Nyitra
 N. szombat
 Wertheimer „ „
 Hegyi Károl ügyvéd
 Zerdahelyi L. Posoni elnöke
 Lauschmann Jan: N. sz. fő
 Ámon N. N. sz. magánytanító
 Rázga posvai evang: lelkész
 Hofmanról
 Weigand ujságszerkesztő
 Sándor Károl Sárosmegyei főjegyző
 Bosányi L. Nyitrai ügyvéd
 Nyárasdy L. cath. lelkész
 Steinmaszl
 Jankovics János Poson m.
 Ostermayer kereskedősegéd
 Liedemann – mérnök Lip. v.
 Baldni mérnök Szárazvám.
 Schwarcz hadnagy
 A Lipótvári őrség tisztjei még hatan
 Egy sereg Zsidó, tóth és magyar paraszt
 polgártársak in Suma mint a profosz
 mondá valami 135-en
 Petőcz István posoni főügyész
 Kolbenheyer M.³⁽⁶⁴⁾ evang. lelkész
 Ordody – Zinner Lipótvári parancsnok
 őrnagyok

A foglyoktól származó iratok, feljegyzések aláírás nélküliek, így írjuk ma még ismeretlen, kivételt képeznek Zádor írásai.

Arról, hogy melyik fogoly mikor és miért került a pozsonyi börtönbe, nem tesz említést sem a névsor, sem egyéb feljegyzés.

Csupán egyik ismeretlen fogoly rögzítette saját útját egy 6×14 cm-es papírszeleten a következőképpen:

„1849 Május 3-án érkeztem Bécs-Újhelybe, éji egy órakor Sopronból, honnan a Császáriak még az éjjel kitarodtak, hírére a győzelmes Magyarok érkeztek. Bécs-Ujhely zavart volt. Onnan 8-án Bécsbe

szállítottam társaimmal a Criminálba.”

237 A császáriak Sopronból való gyors kitakarodásának úgy látszik egy másik fogoly is szenttanúja lehetett, aki egy kis papírdarabkán így ír erről:

Epigrámm.

*„Mint éhes disznók lépést mentek ki a Császár
Seregei a magyarok gazdag földére legelni,
S mint kilegelt disznók még jól sem laktak egészen
A Császár estén (?) jöttek haza futva igetve.”*

Zádor Lajos politikai fogoly első írása 1849. január 12-én kelt. „Honfi bére” c. versében örökítette meg érzelmeit. A költemény 25×20 cm-es papírlapon ceruzás írással készült, külzetén „Kolbenheyer Mórnak” jelzéssel.

Íme a vers, betű szerint:

Poson vizi katona laktanya. Január 12. 1849.

Honfi bére.

*Csendesen halad a hold az égen
Minden alszik – édes álmra száll
Csak én virrasztok börtönöm kövén
Magányba a mécs pislogásinál.
Agyamba a mult s a kétes jövő
Vonulnak mint lámpa tükkör előtt
Remény s agály képek mi ez? mi jő?
A kinos jelen, mely fejemre nőtt.
Távozz úgy is érzem vas kezednek
Sulyát, itt e kő s a börtön falak
Örök borzadálya kiáltó jelek
Minek a valónak torzabb alak.
Multamban nincs öröm s jelennek
Kinait kimondanom nem lehet
Börtön – távol hű nő és gyermekek
Szeretteim, értök adnám éltemet.
Látlak e még titeket hogy? s mikor?
E kérdésre felelni fog az ég
Ki tudja, hogy vagyontok a nyomor
Hogy e földön mindenetek én valék.
Álltam a golyók zápora között
Láttam az ágyut bömbölni halált
Én nem rettegtem a jelent s jövőt.
Lángolt vérem midőn golyóm talált.
A honszerelem gyulasztá keblem*

*A honnak éltem, érte halni kész
Mindent, mindent csak őt nem feledtem,
Tornyosult fölém bár ezernyi vész.
Hittem, hogy eljövend a boldog kor
A szabadság s egyenlőség kora
Midőn ember lesz csak. Ur és a Pór
Testvér – egyenlő a törvény szava.
Hittem, hogy e hon minden fiára
Villany szikraként hat a Szent érzet.
Csalódám, a nép értetlen s gyáva
A jobb nemzedék mind elvérzett
S börtönben ül – a hon szerelmitől
Lángoló kebel élet erére
Halálhideg vasbilincs nehezül
Vérpad és börtön a honfi bére.*

*Zádor Lajos
politikai fogoly.*

Ha a politikai foglyok névsorát végignézzük, közöttük hat evangélikus és egy katolikus lelkészt találunk. Nem járunk talán messze az igazságtól, ha a 10×17 cm-es papírra ceruzával írt alábbi ima szerzőjében az egyik lelkészt sejtjük.

1849 jun. 2 Bécsi Criminálból.
Köztársasági imádság.

Mindenható teremtő Istenünk, ki a te magyar népedet és minden testvér népeket a testvériség nagy napjára a köztársaságban fölébredni megengedted, Engedd kérünk, hogy mindazok kik a testvéri szeretetet és köztársasági egyetértést a viszálykodásnak szennyével megfertőztetni törekednek, a te mindenhatóságod által, ezen Isteni és természeti igazságnak belátására vezéreltessenek. A mi Urunk Krisztus Jézus érdemeiért. Ámen.

Ugyancsak egyházi személy lehetett az a politikai fogoly is, aki az „Egy akol és egy pásztor” elméletét örökítette meg a bécsi börtönben, 1849. májusában.

*A vallásról.
Egy akol, egy pásztor.*

Az 1848-iki forradalom kiütésekor s még jobban azután bizonyos uri egyének (...) az eldugottabb helyeken a cath. vallást mely uralkodó magy. országban 238veszélyben forogni állították és a forradalmat félig meddig az uralkodó vallás megrontására célzottak nemcsak hitték elég botorul, hanem hol szerét teheték, tanították is.

Ha az uralkodó vallás alatt, csak ezen bizonyos urakat értjük mint ők is értették, úgy igazuk van, mert ők kik a népeket homályban ringatni és nem fölvilágosítani törekedtek kik minden nemzetközi haladásnak esküdt ellenségei voltak, megbuktak igen is a forradalom által s megfognak jobban bukni a forradalom lecsillapulta után.

Vallásuk nem bukott meg, sőt amint már is látszik, róla jobban gondoskodva lesz, mert az urak kezelései okozta hiányok kifognak javíttatni. – Mi volt az ő céljok hamis hiedelmök terjesztése által elérendő?: nem egyéb mint vallási izgalmakat idézni elő, hogy a forradalom rendes folyamában megakadályoztassék. És lám nem vették észre ezen bölcs kitanult urak, hogy az ő mesterüknek tanításától elűtnek hirdetményeik, mely szerint inkább még midőn a forradalom lángjai fejeik fölött dühöngének is, azt kellene predicálniok: *Legyen egy akol, egy pásztor.*

Ó, de ők sohasem értették mesterüket, ők egy akolt és egy pásztorot csak úgy vaktában reménylenek valahonnan a semmiből előbbukkanni, hogy ember teremthet egy akolt és ezen egy akolnak egy pásztor lehet, azt ők nem hiszik, nem, mert önzők és a földieknek tömjénezek.

Jól mondta azt Krisztus, aki engem követni akar, tagadja meg atyát, anyát, testvérét, nejét, mindenét, egyszóval vagyis ne keresse a földit az anyagit, hanem csak a szellemi szépet és a szent igazságot, de ne magukért hanem a népek millióiért. És ők e krisztusi szavakat amennyire balul értik, hogy valóban meg is tagadják apjukat, anyukat, testvérüket, nejeket és egyszóval mindent, hogycsak maguk képezhessenek egy különvált testületet, melly a népeket ámitani s e mellett észüknek élni igen is, de világot boldogita(ni?) épen nem született.

Az aláírás ennél is hiányzik, csak egy kézjegyszerű jel utal a befejezésre. A kézjegy Hb betűket tartalmaz, s ebből Haubner Máté győri ev. lelkészre következtethetünk. Esetleg később írás-összehasonlítás útján pontosan eldönthető lesz.

Általában – Zádor Lajos írásaitól eltekintve – a legritkábban találunk névre szóló hivatkozást. Óvatosak, bizalmatlanok voltak a foglyok, ami természetes is. Akad olyan vers is, melyben egyes „kellemetlenkedhető” szavakat görög betűkkel ír le a szerző, gondolván, hogy azt a foglár ugyan ki nem betűzi. Ennek az óvatosságnak magyarázatát majdnem mindegyik versben megtalálhatjuk, ugyanis legtöbb esetben utalást találunk arra, hogy a fogoly börtönbe jutását beárulásnak, besúgásnak köszönheti.

Az alábbi vers, a „Bécs Maius 8.”, keltezéssel, tintával, 10 cm×17 cm-es papírlapra íródott, szerzője ismeretlen:

A Börtön ajtónál.

*Mi – e hely itt? bolondok háza ez!
E sok barázdás elszánt arczalat
E bátor és szikrázó szemek
E szótlanság, kétségeskedés,
Mindannyi örületet jellemzenek.
Igy engem is bolondnak tartanak?
Igen való hogy én bolond valék
A nagy bolondok legnagyobbika.
Bolond valék midőn az iskolán
„Szeresd az embert” mondá mesterem,
És én gyűlölni nem tanultam őt.
Bolond valék midőn becsületet
Az embereken hittem rejleni*

*S látván a sok kiállhatatlan nyomort
Meggészánva vágytam rajt segíteni.
Az ember egy hálátlan fajzadék,
Még abbul is hasznót keres, hahogy
Önboldogítóját adhatja el.*

239 Sopronig rabláncon megtett útját még drámaibban ecseteli az egyik fogoly, amint azt a „Hamvazószerda 1849” jelzésű papíron olvashatjuk.

Sopronban.

*Sok jó magyart találtam utamon,
Mindenhol a népség fogott körül.
Rablánczomat csak egy sem nézheté,
Elfordult tőle mind, kedvetlenül.*

*Voltak, kik mondák: egy szó kell nekiünk
S e rabláncz itt e honfin nem fityeg.
De mondom, ezt ajándékban adá
Egy nagy magyar gróf. Csendesedjetek.*

*Nem szégyen ez barátim! A honért
Földért akartam megérdemelni,
A mellyel majd lelketlen testemet
A szél elül befogja rejteni.*

*Látjátok ez a méltóságos ur
Éltét más országban vesztegeti el,
S az éltető kedves hazának ő
Csak rothadó dögtestét hagyja fel.*

*Ezt mondám és e jámbor emberek
Fölerték ésszel a bajunk okát
Hogy nem kül ellen, ám de ön fia
Buktatja csak meg a magyar hazát.*

*Sopronba hoztak – ez Szibéria,
Mostan tudám meg, hogy miért szenvedek
S mosolyogva mondom: hogy még ingetek
Gallérjának se mindig hidjetek.*

A vers utolsó szakaszának két első sora a fájdalmas tudatra ébredés spontán kitörése, míg a befejező sorok hirtelen átmenettel, találó hasonlattal figyelmeztetnek az árulás tényére.

Úgy hiszem, minden időben megtalálták az alkalmas utat, melyen a külvilággal némi kapcsolatot tarthattak fent. A börtönből ki is jutottak a hírek, viszont ők is kaptak kívülről értesítéseket. Így volt ez a bécsi és pozsonyi fenyítő börtönökben elzártak esetében is. Az alábbi költemény 1849 februárjában kelt a bécsi börtönben, s úgy látszik, a fogolyhoz bejuttatott vigasztaló üzenetre válaszként íródott.

Ki lehetett ennek szerzője, aki magáról a vers első szakasza negyedik sorában csak ennyit fed fel: „nagy fogoly vagyok”, ma még nem tudjuk. A címzett neve: „Mácz”-nak is, vagy „Meicz”-nek is olvasható.

Mácz Pálhoz. V. Válasz.

*Kedves Barátom! még babérfüzért
Jövendölsz tenger szenvedéseimért.
Oh mondd hogyan miképen érted ezt?
Hiszen tudod, hogy nagy fogoly vagyok,
Hazámnak ép ma nem szolgálhatok,
Midőn fölkel, vagy elbukik ha vesz.*

*Babért aratnak győzelem jelül
Kik a csatában állnak emberül.
Engem korán elért a kárhozat.
Szégyen gyalázat hogyha nyer hazám
Ha vesz, örök búbánat vár reám,
S emlékem a gyávák között marad.*

*Még türelemre intesz? tünni kell,
Hiszen nincsen, ki a zárt törje fel.
Türelmem elmegy és megjő megint.
A rab, mi épen neki nincs soha,
Türelmet óhajt és küld máshova,
Falatját osztja – koldusgazdakint.*

Február 1849.

Egyszerű keresetlen szavakban mondja el elfogatásának körülményeit „Utósó Iskolám” című versében az egyik ugyancsak ismeretlen fogoly. Az esemény természetes, egyszerű leírásából még nem csendül ki az elkeseredés hangja.

240 *Utósó Iskolám.*

*Hogy a csatából elmentem haza,
Mondá Apám
Mosolyogva nézve rám:
Na most édes fiam minden valál*

Beszéld el a világ miképen áll?

*Alig beszéltem a látottakat
Midőn hamar
Jön egy német magyar.
Írásimat csak össze köttetű
És a császár pecsétét ráüti.*

*Apám anyámra, ez meg arra néz.
No ládt gyerek!
Ettől féltettelek
Mondá apám, s hogy börtön vár reám
Könnyezve mondta édes jó anyám.*

*Végül intett apám legyen nyugodt,
S napéjelen
Tanuljak szüntelen,
A börtön a legjobb iskola
S hogy nagy hasznát veendem valaha.*

Ugyanezen papírlap hátoldalán a fenti vers szerzője „Az Éjhez 12. April.” című költeményében már megrázóbb hangon festi a börtöni éjjelek és nappalok egymást váltó gyönyörű ábrándjait és kínzó szenvedéseit.

Az Éjhez. 12 April.

*Bosszankodám egykor, ha jött az éj,
Sajnáltam átaludni éltemet,
Halált hívék az éjben rejleni,
Mely elrabolja a szép életet.*

*Akkor szabad valék, most rab vagyok.
Óhajtom most a hosszú éjeket,
Álom között eljő az elme s szív
Fénynapja, a szegényes képzelet.*

*Elszállok e nap lángsugárain
El a szabadba, hol sem rabbilincs
Sem a népjog bitorló zsarnokok
Gőgös szavának már hatása nincs.*

*Megnézem még kedves szüléimet,
Áldást hagyok béklakta házukon,*

*Tovább alvó lánykámnak arczain
A szerelem titkát olvasgatom.*

*Mig álmaimban ily boldog vagyok,
Csörögnek rajtam a rabláncz szemek.
Eloszlik a sötét éj fátyolya
S rabágyamon kinokra ébredek.*

Nagyszerű lelkiezőről tesz tanúságot az, hogy a bebörtönzöttek írásaiból sehol sem olvasható ki a végső elkeseredés, a mindentől való lemondás, reményvesztés hangja. Sohasem zuhannak a kétségbeesés mélyére, hanem legtöbbször pillanatnyi helyzetük okát és az elkeserítő jelent rögzítik írásműveik befejező soraiban is.

Sőt olyant is találunk, mint a cím nélkül, csupán „Bécs, Május 15-én.” jelzéssel ellátott alábbi vers, melynek szerzője saját reményének teljesülését csak a haza sorsának jobbra fordulásával véli teljesedni.

Bécs. Maius 15.

*A hold előtt komor felhő dagad
Nem látható a szép égboltozat.
Sötét az éj miként az életem,
Bánat felhők borognak szívemen.*

*A hold s az égnek felhő fátyola
Eloszlik jövén a nap hajnala,
S mig újra él leend a tiszta ég
Színén fénylő lámpák milliója ég.*

*Az én szívem bufelhő foltjai,
Csak akkor fognak széjjel oszlani,
Ha majd hazám derültének hirt
Fénylő sugárban érkezend ide.*

Az iratok rendezése közben – többek között – még egy érdekesség került a kezembe, melyet úgy érzem, kár lenne e szemelvények közül kihagyni. Ez [241](#)ugyanis élénken rávilágít arra, hogy a rabok nem voltak híján a humornak, ha a császáriak egy-egy sikertelen vállalkozásának híre eljutott hozzájuk.

A már közölt „Epigramm” szerzőjét nyilván a császári csapatok gyors retirálása készítette gúnyverse megírására. Az írásmód és betűk összehasonlítása alapján megállapíthatólag ugyanez a derült hangulatú rab már a császárt, a bécsi népet is szereplőként vonja be a politikai foglyok „kegyes” elbocsájtásáról írt alábbi jelenetében.

Magyar Induló A Bécsi Criminálból.

Császár: Talpra magyar! hinak haza!
 (félve) (követel az ármádia.)
 Itt maradtok, vagy elmentek?
 Azt kérdezem: feleljetek.

Kar: A magyarok Istenére Esküszünk,
 Elmenünk!

Policei: Nehmen sie.

Kar: Esküszünk, hogy szép hazánkig, Bécstől
 meg nem pihenünk.

1. Fogoly: Igen elég itt a fogság
 Átkozott ez a Császárság.
 E miatt mást nem tehattünk
 Minthogy fogságot szenvedtünk.

2. Fogoly: Itt maradni volna-e még kedvetek?

Kar: Kaisers pród (fitymálva)

Profósz: Fifi góth!

Kar: A magyar ember gyomrában, sohasem
 okozott jót.

Császár: Isten hozzád magyar népem!
 Pénzedet el nem feledem.
 De ha királyra lenne még szükségtek:
 Valaha máshoz aztán ne menjetek!

1. Fogoly: Ugy-e pajtások jobb a köztársaság?

Bécsi nép: So leben!

Kar: Ugy legyen! (a bécsiekhez)

3. Fogoly: A nap is most lövelli föl sugarát

Kar: Menjünk nohát!
 Exkirály – jó éjszakát.

E szemelvények közreadásával természetesen nem szűnt meg az a kötelezettség, melyet mind történelmi, mind irodalomtörténeti szempontból a hátrahagyott versek s egyéb iratok tudományos feldolgozása elénk szab.

Éppen ezért nem is foglalkoztam e közleményben Zádor (Stettner) Lajos „magyarított” János Tanár és Látnok jövendöléseit tárgyaló és a többi nagyobb terjedelmű írásaival. Ezekről esetleg később.

A fentiekől eltekintve talán nem lesz érdektelen megemlítenem, hogy ugyancsak az iratok között találtam a

Die rothe Fahne
 Wird über ganz Europa Wehen!
 Eine Prophezeihung
 der Neuen Preussischen Zeitung.
 Von
 Beta.
 Berlin 1850.
 54

Bei Friedrich Gerhard.

242 című 12 cm×20 cm-es nagyságú füzetet. Az általános politikai tájékoztatáson kívül külön foglalkozik Franciaország, Anglia, Itália, Magyarország, Ausztria, Oroszország politikai viszonyaival is.

Magyarországgal kapcsolatban a következőket írja:

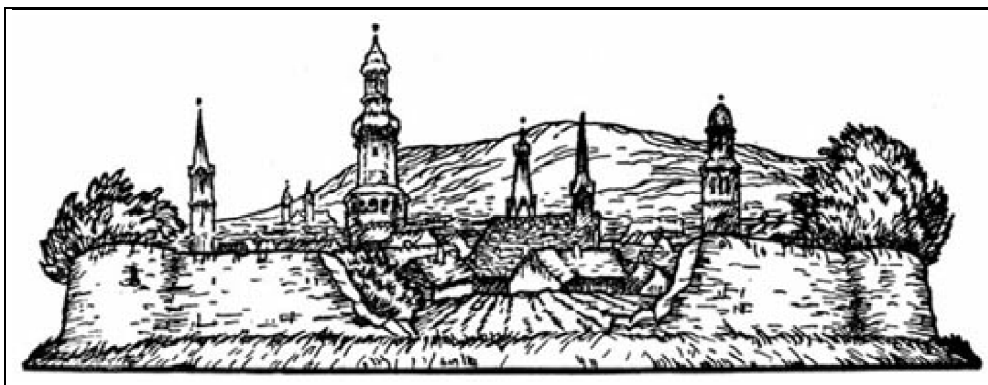
„Ungarn. Das versteht sich von selbst. Der grosse Verräther seines Heldenvolkes Görgey, der Judas für russische Silberlinge, führte die Kerntruppen in eine Falle, so das kein Ausweg blieb, als Ergebung. Und damit sollote Ungarn besiegt sein? Seine erschossenem, gehängten Helden sollten die Liebe zu dem fremden Oesterreichischen Kaiserhause gestärkt haben? Ungarn geht los und macht sich los.”

A több mint egy évszázadon keresztül erekléként féltett és őrzött profécia pedig beteljesedett:

Magyarország szabad lett és szabadon megy útján!

A posta táblája a Bach-korszakban. Soproni Múzeum.

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Soproni munkástüntetés Apponyi Albert ellen 1905-ben

243 Soproni munkástüntetés Apponyi Albert ellen 1905-ben

A magyar ellenzéki pártok 1905-ben koalícióba léptek, hogy a politikai életben változásokat hozhassanak létre. A koalíciós pártok közé tartozott a 48-as függetlenségi párt, s annak egyik vezetője, Apponyi Albert gróf volt. A koalíciós pártok az ország nagyobb függetlenségét akarták kivívni. Célkitűzéseik közé tartozott az általános, titkos, egyenlő választói jog, az önálló vámterület, a magyar vezényszó a hadseregben.

Érdekes és feltűnő jelenség volt, hogy a szociáldemokrata párt nem csatlakozott a koalícióhoz, holott a párt legfőbb feladatának ugyancsak a választói jog megvalósítását tartotta. A szociáldemokraták nemcsak hogy nem voltak hajlandók a koalíciót támogatni, hanem ahol csak lehetett, igyekeztek annak a szervező munkáját gátolni.

A koalíció-ellenesség Sopronban is megmutatkozott 1905 augusztusában, amikor Berecz Ábel, a város országgyűlési képviselője, a 48-as függetlenségi pártnak a tagja, augusztus 20-ra képviselői beszámolót hirdetett. Az országgyűlési beszámoló maga nem kavart volna fel nagyobb port, ha nyilvánosságra nem hozzák, hogy ezen több koalíciós képviselő, elsősorban Apponyi Albert gróf, „a 48-as függetlenségi párt illusztris országos vezetőségi tagja” beszédet mond.

Sopronban is nagy számmal voltak hívei a 48-as pártnak, emellett a helyi pártvezetők a környékét is meg akarták mozgatni, hogy minél jobban sikerüljön a gyűlés. Apponyi gróft ezenkívül ünnepélyes fogadtatásban is kívánták részesíteni.

A munkásság, éppen a szociáldemokraták állásfoglalása nyomán, nem vette jónéven ezt a nagy készülődést.

A gyűlés megzavarására ők is készülődni kezdtek.

Ez pedig a soproni munkásmozgalom történetében számottevő jelentőséggel bírt, mert a szociáldemokráciának, a munkásmozgalomnak Sopronban ugyan komoly hagyományai voltak, de a munkásság egyöntetű fellépésére e városban eddig még komoly mértékben nem került sor. A városban kicsi lévén a gyáripar, a munkásság nagyobb része a kisiparban dolgozott, tehát nem lehetett meg a nagyüzemi munkásság öntudatos szervezettsége. A szakmai szervezettség a századforduló idején már megtalálható volt, sőt néhány sztrájk is lezajlott, mint a Weitzer-féle gyár 32 munkásának sztrájkja 1896. szeptember 3-án, vagy közvetlenül a tárgyalt időszak előtt, 1903-ban a sütőmunkások és a nyomdászok sztrájkja, de ezek a sztrájkok csak egy-egy szakmát, vagy egy-egy kisebb üzemet mozgattak meg, de a különféle szakmák együttes fellépését nem hozták magukkal.

Jelentős volt azért is, mert a szakmai szervezettségen felül 1905-ben még a pártszervezettségnek egész kis foka mutatkozott meg. A különféle szakmai szervezetek vezetői ugyan együtt rendezték meg a május elsejei felvonulásokat, de más együttes lépésre nem voltak hajlandók.

A pártszervezettség alacsony foka megmutatkozott abban is, hogy Apponyi soproni beszédének hírére a szociáldemokrata vezetők, lényegében szakmai szervezetek [244](#) vezetői, más városoktól kértek a tüntetés megszervezéséhez segítséget.

Természetesen a soproni munkásság megmozdulásáról értesült a rendőrség is. Sőt az is tudomásukra jutott, hogy a soproni munkások a szomszéd városokból is várnak tüntetőket. A rendőrség az adatok birtokában ugyancsak megtette a kellő lépéseket, hogy megakadályozza a munkásság Apponyi-ellenes fellépését. Először táviratot küldött a soproni rendőrfőkapitányság a pozsonyi, a győri, a komáromi, budapesti és minden bizonnyal a szombathelyi rendőrségnek is azonos szöveggel. A távirat így hangzott:

„...holnap, 20. Itt nagy politikai népgyűlés lesz. Idegen szocialisták állítólag annak zavarására idejönni szándékoznak. Kérem szigorúan megfigyelni nem-e utaznak holnap ide, mely esetben távirati értesítést kérek. Dr. Heimler r. alkapitány”. (Soproni Állami Levéltár, rendőrségi iratok 8141/rksz/905).

A szomszédos városok rendőrkapitányságai eleget tettek a soproniak kérésének és megfigyelték saját szocialistáikat. És e válaszok egyben arra is felvilágosításokat adtak, hogy a soproni szociáldemokraták, szervezett munkások melyik szervezetekkel tartottak rendszeresen kapcsolatot. Ugyanis ezekről a helyekről érkezett a tüntetés megszervezéséhez segítség.

Pozsonyból kétszer is küldött értesítést a rendőrség:

„Winkler Nándor helybeli szocialista vezér soproni szocialisták által holnap ottleendő megjelenésre táviratilag hivatott fel és a reggeli személyvonattal oda szándékozik utazni. Rendőrkapitány h.” (8188/rksz/905.)

Érthető, hogy a soproni szocialisták a pozsonyiakat segítségül hívták, hiszen mint már az eddig is felkutatott adatokból megállapítható, e két város szocialista munkásai szoros kapcsolatot tartottak fenn. Jó néhány soproni gyűlés szónoka pozsonyi szocialista vezér volt, és feltehető, hogy a soproni munkásmozgalom fejlődése összefüggésben állt a pozsonyi szervezkedésekkel.

A második táviratot a gyűlés napján adta fel a pozsonyi rendőrség:

„Winkler Nándor, Wittich Pál és Csernák Pál helybeli szocialista vezérek ma reggel Sopronba utaztak.

Rendőrkapitány h.” (8189/rksz/905).

De nemcsak Pozsony tartotta szívügyének a koalíciós gyűlés megzavarását. A szombathelyi rendőrség a következőket közölte:

„Szombathelyről körülbelül 22 szocialista utazott oda – rkapitányság” (8199/rksz/905).

Érdekes körülmény, hogy a budapesti rendőrség nem válaszolt a soproniak táviratára. Ez is mutatja, hogy a soproni munkásszervezetnek ekkor még elég bizonytalan volt a fővárosban székelő országos pártszervezettel a kapcsolata, inkább a közelebb levő Pozsony és Bécs nyújtott nekik segítséget.

A komáromiak táviratban közölték Sopronnal, hogy nem mentek onnét a gyűlésre szocialisták, míg Győrből csak a gyűlés után néhány nappal levélben érkezett válasz:

„...értesítem, hogy az itteni munkások, különösen a szocialisták megfigyeltettek, de közülük senki sem utazott Sopronba...” (8195/rksz/905).

Ez a tény ismét azt bizonyítja, hogy a soproni szocialisták kapcsolata az ország belseje felé laza lehetett. Megemlítsékre méltó, hogy a soproni munkásmozgalomnak a győrivel való kapcsolata eddig az időpontig, 1905-ig nem deríthető fel, sőt ilyen kapcsolatnak a fennmaradt iratok még 1908-ban sem mutatják nyomát. Holott természetesnek látszik, hogy az iparilag Sopronnál már abban az időben is lényegesen fejlettebb Győr munkásmozgalma, tekintetbe véve a közvetlen vasúti összeköttetést is, hatással legyen a sopronira. De ez a lehetőség nem áll fenn.

A soproni munkások tehát a pozsonyi és szombathelyi szocialisták közreműködésével léptek fel az Apponyi-féle koalíciós népgyűlés ellen. Jellemző egyébként az is, hogy ennél a megmozdulásnál találkozunk először röplappal. Feltűnő, hogy a német és magyar nyelven írt röplapot nem Sopronban nyomták, hanem Szombathelyen a Geist Márton-féle nyomdában. Minden bizonnyal a 22 szombathelyi szocialista hozta magával. A röplap így hangzik:

„Polgárok! Munkások! Elvtársak! Az általános, egyenlő, titkos választói jogért élethalál harcát vívja jelenleg Magyarország munkáskodó népe.

245Beszélhet-e mai gyűlésen olyan jezsuita, aki e nép eme legszentebb jogát pecsovics módon százszor elárulta?

Nem!

Le a népcsalókkal! Nem akarjuk hallani!

Éljen az általános, titkos választói jog!!!

A szociáldemokrata munkások”

(218/rk/905).

A munkásság előkészületei eredménnyel jártak. Ha nem is teljes számmal vettek részt a tüntetésben a soproni szervezett munkások, a legszerényebb becslés szerint is legalább másfél százan igyekeztek megzavarni Apponyi és a többiek szóvirágos beszédét. Természetesen hiú ábránd lett volna azt hinni, hogy ennyi emberrel meggátolhatják a gyűlés megtartását. Erre nem is gondoltak. A cél minden bizonnyal az volt, hogy megmutassák a soproni munkások: nem mindenkinek tetszik a koalíciós szemfényvesztés. Nem mindenki bízik Apponyi ígéreteiben.

A 48-as párt is felkészült a gyűlésre. Erről az előkészületről a gyűlés után beszámoló írt a Népszava. A tudósítás egy részét közli a „SOPRON” című 48-as függetlenségi lap is. Abból vesszük mi is az idézetet:

„Az indifferens, főleg német lakosság, a készülékekkel szemben passzive viselkedett és így a gyűlés rendezői kénytelenek voltak a szomszéd községekből hallgatóságot verbuválni. Balf, Pinnye, Cenk, Hidegség és a többi környékbeli község polgárait 1 korona napidíj és teljes ellátás ígéretével nyerték meg a gyűlés számára. A bandérium, amely a bevonulásnál a menetet megnyitotta tenger pénzbe került. Ló és lovas egyforma napidíjat kapott:

10–10 koronát lovanként és fejenként. Hogy a gyűlés ellenzőit távoltartsák, már szerda óta azt a hírt terjesztették a városban, hogy a gyűlés rendezői az összes élesteöltényt összevásárolták a városban, hogy a bandérium és a 300-as bizottság revolverekkel van ellátva és könyörtelenül le fog lőni mindenkit, aki a gyűlést megzavarja. A rendezők költségére a szervezőbizottság nehéz botokkal is ellátta magát és péntek óta a városban cirkáltak rémületbe ejtve a lakosságot. Mikor a mérsékelt lakosság tiltakozott a koalíció brutális fellépése ellen, azt a hírt terjesztették, hogy ezek az előkészületek a szocialisták ellen történnek, akik ezren és ezren fognak Sopronból és Budapestről odajönni. Hogy a felbérelt hallgatóságot feltűzeljék, nagy mértékben osztogatták a szokásos ingyen bort és sört, hogy az embereket kellő hangulatba készítsék elő...”

(„SOPRON”, 1905. Augusztus 25.)

A „SOPRON” című újság ugyan ocsmánynak nevezi a Népszava beszámolóját, de nem szabad elfeledkeznünk, hogy a lap a 48-as függetlenségi párt lapja. Minden bizonnyal jócskán akad a tudósításban túlzás, de hogy alaposan felkészültek a 48-asok a szocialistákkal való leszámolásra, azt a történetek beigazolják.

Hallgassuk meg a rendfenntartással megbízott Maár rendőrbiztos jelentését a fogadtatásról és a népgyűlésről:

„...a déli vasúton és a városba való bevonulás alkalmával semmi rendellenes nem történt, délután a népgyűlésen az idegenből idejött szocialista vezérek által izgatva mintegy 160–180 szocialista munkás igyekezett a népgyűlést zavarni. Ezen ténykedés azonban a gyűlés hallgatóit és részben rendezőit olyannyira haragba hozta, hogy a zavargókat tetteleg bántalmazták. Így aztán a rendőrlegénység a nagy néptömeggel szemben csakis arra szorítkozhatott, hogy az insultált egyéneket minél gyorsabban a tömeg keze alól kimentse és miután attól kellett tartani, hogy esetleg még a város utcáiban is bántatnának, saját biztonságuk miatt a városházba kísértettek. A rendőrlegénység 14 ilyen személyt kísért az alkapitány úr elé.

Az ezrekre menő néptömeget tekintve, arra kellett törekedni, hogy ezen kitörések a legkisebb térre szoríttassanak és a leggyorsabban elfojtassanak, mi olyannyira sikerült, hogy a népgyűlés egy percre sem lett félbeszakítva és a nagyközönség veszélynek kitéve nem volt. Azokat, kik a zavargókat tetteleg inzultálták, nem lehetett elfogni, mert a rendőröknek legnagyobb igyekezetük oda kellett irányulni, hogy a megtámadottakat megmentse és abban a pillanatban, mikor a rendőrök az egyes esetekben beavatkoztak, a tettesek a nagy ezrenyi tömegben elbujkáltak, úgy hogy azokat kézrekeríteni nem lehetett...” (8195/rk – (8141/rk – /281/rk/905).

246 Ez a rendőri jelentés tipikus példája annak, amit mai szóval „lakkozásnak” nevezünk. A rendőrbiztos nem írhatta meg az utasítást, hogy a tiltakozó szocialistákat le kell tartóztatni. És mellébeszélés az is, hogy

nem tudták a szocialista-verő rendezőket letartóztatni. Egyszerűen nem akarták.

A gyűlés lefolyásáról olvassuk még el a „SOPRON” című érdekelt lap tudósítását:

„...A szocialisták zavargása. Alig csillapult kissé az éljenzés, sipszó hallatszott a tömeg közepéből, a már jó előre híresztelt szocialisták zavarkodtak, illetve akarták lehetetlenné tenni a népgyűlést. A rendőrség és a gazdapolgárokból állott rendezőség csakhamar mellettük termett és el akarta távolítani őket. A szocialisták ellenszegültek, mire a gazdapolgárok hathatósabb eszközhöz, a náluk volt nádpálcához nyúltak. A szocialisták egy részét a rendőrségre vitték, más része elmenekült, úgy, hogy rövid idő múlva, látszólag, megtisztult a tömeg. De csak látszólag.

Berecz Ábel és Apponyi Albert beszéde alatt többször újramezték a sípolást, mindannyiszor valósággal úgy zavarták ki őket. Az első verekedés a közönség nagy részét megrémítette, minek következtében általános kavarodás keletkezett, később már nyugodtabb volt... Közülük 15-öt beszállítottak a rendőrségre, ahonnan igazolásuk után elbocsátották őket. Nyolcat felmentettek, hét ellen az eljárás folyamatban van. Nagy részük soproni volt, de voltak vidékről is, így Pozsonyból, Szombathelyről és Kassáról. Súlyosan csupán Duschek Hermann, a Zombor és Deil-féle nyomda szedője sérült meg, akit fején erős csapás ért...”

(„SOPRON” 1905. Augusztus 23.)

Szembetűnő az az ellentét, ami a rendőri jelentés és a laptudósítás között van. A rendőrbiztos szerint a tömeg verte meg a tüntetőket és közben-közben néhány rendező. A lap szerint viszont nincs szó a nézőkről, hallgatókról, hanem csak a rendezőkről. Tehát tulajdonképpen csak a felbérelt személyek verekedtek. A rendőrök pedig azoknak segítettek.

S most már azt is tisztán látjuk, ha túlzott is némileg a Népszava tudósítása, a lényeg mégis igaz volt.

Ezek után viszont nem értjük a „SOPRON” című lap és ezen keresztül a 48-as függetlenségi párt sopánkodását a népgyűlés sajtóvisszhangja miatt. Az alábbiakat írja:

„Sopron nagy napja

...Aki azonban igazi képét akarja látni e szép nap lefolyásának, az hiába veszi kezébe a ma reggeli magyar lapokat. Azok a sajtóirodák közlése nyomán legnagyobbbrészt összezsugorítva és rosszindulatulag kiszínezve állítják elő a dolgot. Azzal vannak tele: hogy milyen és mennyi verekedés volt. Pedig hát csekélység az egész. Megjelent 15, mond tizenöt idegen szocialista Pozsonyból és Szombathelyről. Egyenként szétszórva helyezkedtek el. És közülük 7, mond hét darab megpróbált négyízben fütyülni, illetve közbeszólni. De mind a hetet egy szempillantás alatt lefűlelte és kegyetlenül helybenhagyta a közönség, s hogy élve menekültek, csak az ügyes rendőrségnek köszönhetik, mint egyikük meg is mondta. Nem volt tehát verekedés, csak verés. Igaz, helytelen dolog volt. De annál helytelenebb az a vakmerőség, melynél fogva 15 ember meg akarja zavarni 10.000 ember ünnepét. Azt hisszük ez a lecke hatni fog országszerte...”

(„SOPRON”, 1905. augusztus 25.)

Ügyetlen és késői volt azonban ez a szerecsenmosdatás. A lecke hatott országszerte. Ezek után a munkásság még kevésbé hitt a koalíciónak, hiszen nem hihetett, mert a rendőrség is azok ügyét szolgálta.

És hogy mennyire jogos volt a munkásság viszolygása a koalíciós ígéretektől, csakhamar beigazolódtott. Minden ígéretüket megmásították, illetve megtagadták, amikor uralomra kerültek.

Jogos volt a soproni munkásság fellépése Apponyi népgyűlése ellen. Ezt bizonyította be Bokányi Dezső három évvel később, 1908. október 11-én Sopronban tartott beszédében, Bokányi szavaiból csak néhány gondolatot említünk meg.

„...Sopron is egyike volt azon városoknak, ahol a munkásosztály nem valami barátságos fogadtatásban részesítette gróf Apponyi Albertet... ideje lehet [247](#)igazolni, hogy a szociáldemokrata munkásosztály e barátságatlan fogadtatása indokolt volt... sem Apponyiban sem az akkor szereplő politikusokban nem láttuk kellő biztosítékát arra nézve, hogy ezt meg is fogják valósítani...” (3082/1908).

Az „ezt” a következőket jelentette: hazafias nemzeti politika, Magyarország függetlensége, önállósága alapjainak lerakása, önálló magyar hadsereg, önálló vámterület stb.

Az akkor szereplő politikusok, legalábbis a Sopronban szónoklók a következők voltak: gróf Apponyi Albert, gróf Batthyány Tivadar és Lengyel Zoltán országgyűlési képviselők, a soproni Bella Lajoson és Berecz Ábelon kívül.

S miért nem bíztak bennük a munkások?

„...Mert tudtuk, hogy a szereplő politikusok ténykedése ezen forradalmi időszak alatt nem volt egyéb, mint a régi Tisza-szabadelvű párttal szemben lejátszódott játék...” (Lásd ugyanott).

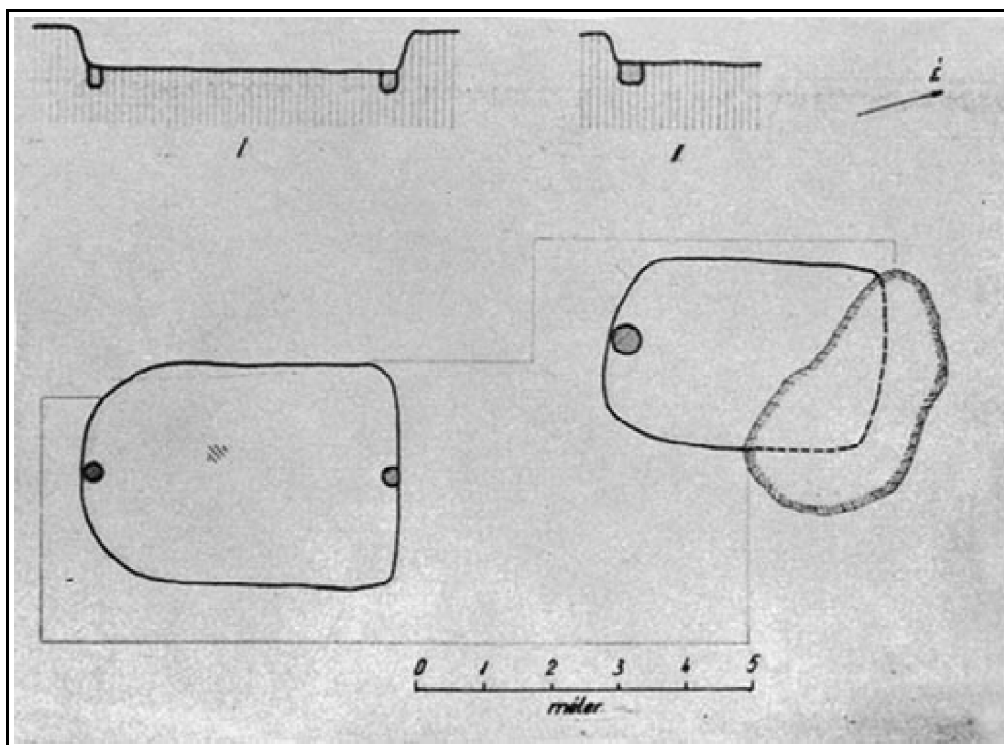
S hogy Bokányi szavainak mennyire igaza volt, bizonyítja: a koalíció az ígéreteiből semmit sem valósított meg.

Kölkedi István

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Későkeltakori lakóházak Ivánban

Későkeltakori lakóházak Ivánban

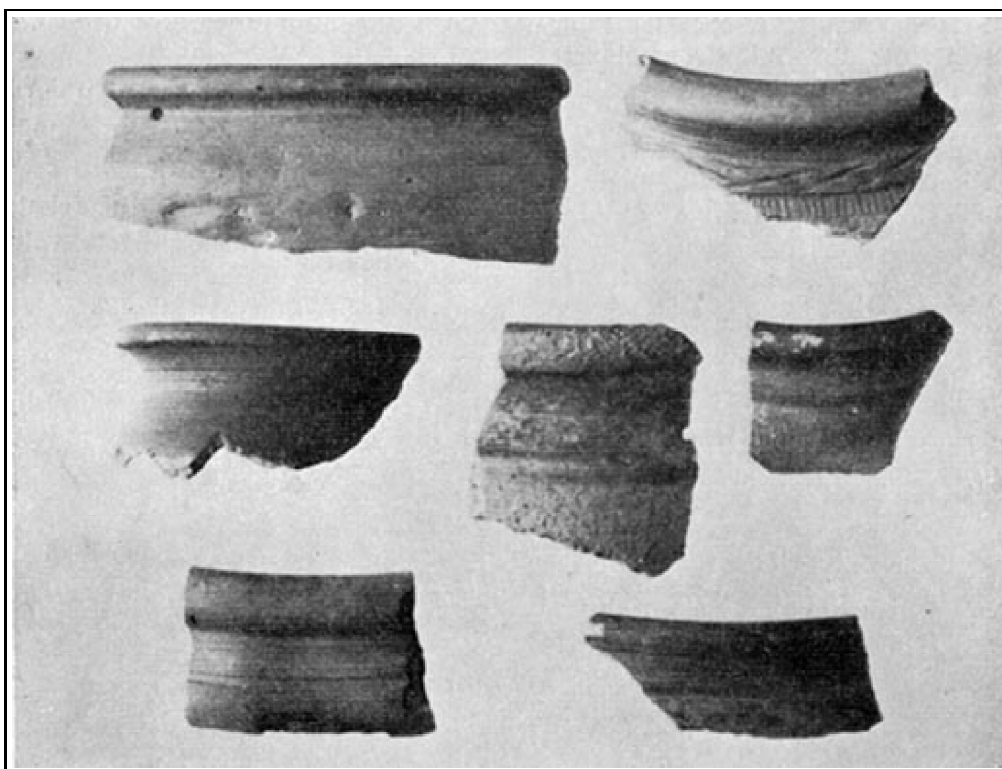
Iván községtől Ny-ra, a Kócsád patak túloldalán lapos dombhát húzódik, ennek É-i vége felé, a pataktól kb. 60 m-re egy kisebb, szabálytalan alakú homokbányát találunk. A homokbánya eddig feltárt részének legnagyobb átmérője kb. 56 m, melynek közepén egy keskeny részt kihagytak.

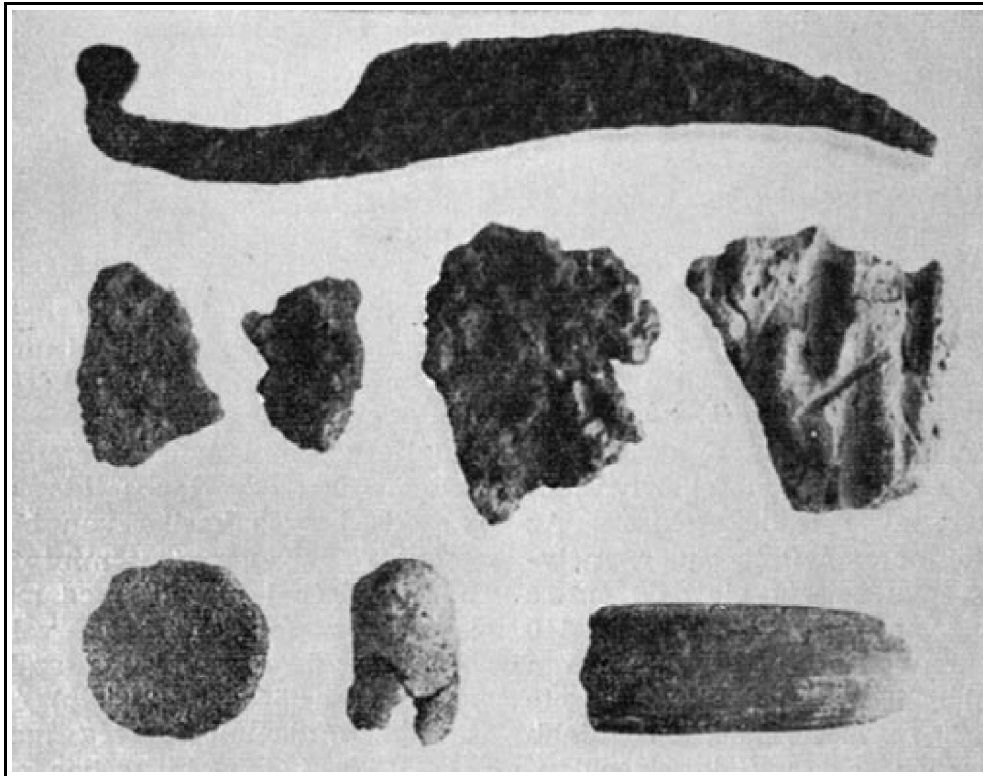
1. kép. Későkeltakori lakóházak Ivánban.

1960 tavaszán *Faragó Sándor* közvetítésével tudomást szereztünk arról, hogy itt különböző régiségek kerülnek elő. Május 9–12-e között leletmentő ásatást végeztem a bányában, melynek során a közepén kihagyott keskeny részen négy korabronzkori sírt, a bánya K-i oldalán pedig két későkeltakori lakóházat [250](#)sikerült feltárni. Az eddigiek alapján feltételezett további sírok előzetes megmentésére *Bándi Gábor* régész-egyetemi hallgató június 15–18. között folytatta az ásatást, azonban már csak annyit sikerült megállapítania, hogy az egész temető a homokbánya áldozata lett.

3. kép. A II. lakóház leletei.

2494. kép. A II. lakóház leletei. 1:3

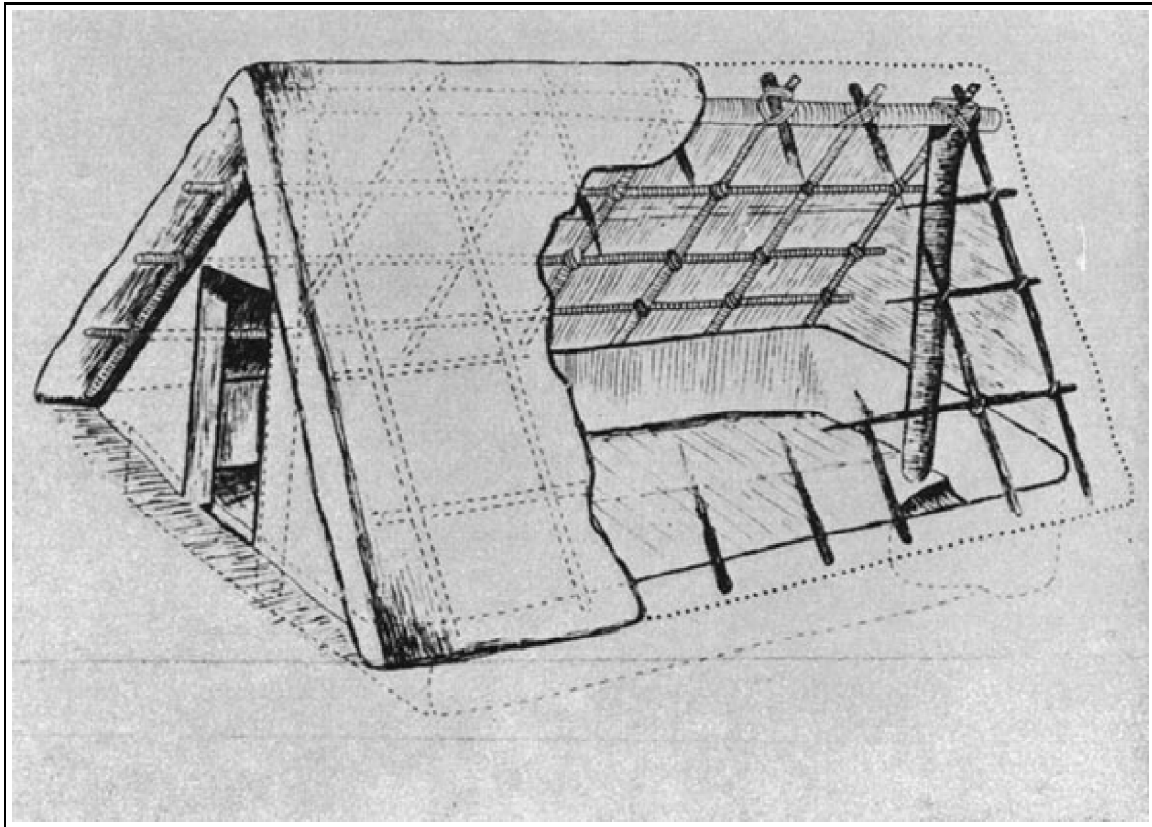

5. kép. A II. lakóház leletei. 1:3

Az ásatás eredményei közül most csak a két későkeltakori lakóházat ismertetem. A két ház egymástól 3 m-re volt, azonos irányban feküdtek (1. kép).

I. lakóház. A ház alakja téglalaphoz hasonlít, de a D-i oldalon félköríves, és a másik két sarka is lekerekített. Az egész egy földbe mélyített gödör, melynek feltja a mai felszín alatt 50 cm-re bontakozott ki, a padlószintet pedig 110 cm mélységben értük el. Oldalfala 55 cm magas, lefelé kissé összeszűkül. Mérete lent 4,65×3,30 m. Két végén, a rövidebb oldalak közepén egy-egy kerek cölöplyuk volt, ezek átmérője 25 cm. Mindkét cölöplyuk a padlószint alatt 30 cm-re, gömbölyűen, majdnem egyenesen végződött, a cölöpök tehát nem voltak kihegyezve. Egyéb cölöplyukat nem találtunk sem a házon belül, sem kívül.

A háznak majdnem a közepén 20–30 cm átmérőjű területén kb. 1 cm vastagon vörösre és feketére volt kiegészve a talaj. Nem volt kiépített tűzhely, mindössze tüzelésnyom. Ettől a ház DNYy-i sarka felé, a házat kitöltő fekete föld alul egy kissé barnára égett volt.

6. kép. Az acsai (Pest megye) későkeltakori lakóház rekonstrukciója
Patay Pál után.

A ház-gödört kitöltő fekete földben aránylag sok tárgyat találtunk:

A cserepek között a későkeltakorra valló grafitos anyagú, fésűs-vonaldíszes oldal és gömbölyű peremtöredékek a jellemzőek; egy lapos kis agyaglapon két kis lyukas karika van benyomva a grafitos agyagba (öntőminta?). A ház felszereléséből maradt meg még egy őrlő- és egy fenőkötötöredék, valamint egy kis vasrud. Egy kis vesszőlenyomatos agyagtapasztöredék (2. kép) és több állatcsont érdemelnek még megemlítést.

II. lakóház. Lényegében azonos az I. házzal, de kissé szabálytalanabb alakú. É-i részét egy kis homokgödörrel már lebányászták, de a ház alakját meglehetősen pontossággal még sikerült megállapítani. Ezek szerint a szélessége 2,80, hossza kb. 4,10 m. A ház épen maradt 251 végében itt is megtaláltuk a cölöplyukat, átmérője 40 cm, a ház padlószintje alá 28 cm-re ment le és ugyan úgy végződött, mint az I. ház két cölöpe. Más cölöplyuk itt sem került elő. Ebből a házból még több leletet említhetünk:

A kerámiaanyagra ismét a grafitos anyagú, fésűs vonaldíszes töredékek a jellemzőek. Több sima peremtöredék is előkerült, csak egyiken találunk rácsmintát és rovátkolást. Itt is előkerült egy kis lyukas-karika lenyomatos töredék, a háziasszony eszközeiből pedig egy csonkakúp alakú orsógomb (3–4. kép). Az eszközöket két tárgy képviseli: egy szép, csak a kelták korában előforduló vas vágókés (h.: 25 cm) és egy fenőkő. Az egyik cserép szándékosan korong alakúan van tördelve. Ebben a házban a fém-feldolgozás maradványai is előbukkantak, amit egy hosszúkás alakú, elsalakosodott tégely, belül kevés

zöld patinanyommal (h.: 5,1, belső átm.: 1,6 cm), valamint több vassalak képvisel.¹⁽⁶⁵⁾ Végül egy vesszőfonás-lyenyomatos agyagtapaszt (5. kép) és több állatsontot említhetnek.

Az állatsontokból *Bökönyi Sándor* meghatározása szerint a következő háziállatokra lehet következtetni: elsősorban szarvasmarha, juh és kecske, már valamivel kevesebb a sertés, a legkevesebb pedig a ló és a kutya.

Az ismertetett két földbe mélyített lakóház tehát a későkelta időktől (La-tène C-D, i. e. 2–1. század) származik, egy nyílt település kis részét képezi. A lakótelep kiterjedését még nem ismerjük.

Magyarországon csak Acsáról (Pest m.) ismerünk az ivániakkal szinte teljesen azonos házat ebből a korból. Ugyanolyan lekerekített sarkú, téglalap alakú, átlag 110 cm-re mélyed a talajba és az ivániakhoz hasonlóan két végében egy-egy cölöplyuk került elő. Tűzhelyet itt sem találtak, csak tüzelés nyomát. Az acsai házban még több kisebb gödröt is megállapítottak,²⁽⁶⁶⁾ de ettől eltekintve azonosnak mondható az ivániakkal. *Patay P.* az acsai ház rekonstrukciós rajzában (6. kép) egyszerű nyeregtetős kunyhót közöl, melynek tetőszerkezete a földre támaszkodik, oldalfalak nélkül. Ugyanezt teljesen elfogadhatjuk az iváni házakra nézve is.

Patay P. kiemeli, hogy Magyarország területéről mindössze a budapest-gellérthegy-i későkeltakori eraviszkusz telepről ismerünk hasonló, de mégsem azonos házakat, így külföldi analógiákat említ, de Csehszlovákiából csak kettő, Ausztriából pedig csak egy gödörlakást tud említeni. A legújabb eredmények közül még két helyet említhetnek, ahol földbemélyített gödörlakások kerültek elő a későkelta időből: Balatonföldváron³⁽⁶⁷⁾ és az alsó-ausztriai Oberbergen (p. B. Krems).⁴⁽⁶⁸⁾

Fenti ismertetésünkkel alátámasztottuk *Patay P.*-nak azt a megállapítását, hogy ez a háztípus a későkeltakori közrendű lakosság körében Közép-Európában általánosan el volt terjedve.

Nováki Gyula

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Miért maradt el 1933-ban Gömbös soproni látogatása?

252 Miért maradt el 1933-ban Gömbös soproni látogatása?

1933 elején, januárban és februárban dunántúli propaganda-utat tervezett Gömbös Gyula akkori miniszterelnök, a Nemzeti Egység Pártjának vezére. Az érdekelt megyék és városok főispánjait, polgármestereit idejében értesítették, s mozgósították a NEP megyei főkorifeusait is. A miniszterelnök fogadására nagy volt mindenütt a készülődés. Az úti program szerint Gömbös meglátogatja a megye egy-két községét, intézményét, majd a megyeszékhelyeken „népes” – erről a helyi hatóságoknak kellett gondoskodni – nagygyűlésen ismerteti és népszerűsíti a kormány, valamint a NEP programját. Január 14-én Fejér megyében és Székesfehérvárott, január 16-án Veszprém megyében és Veszprémben a program szerint zajlott le a miniszterelnöki és pártvezéri látogatás. Februárra Sopron megyében tervezték a hasonló kortesutat, záróakkordként pedig egy „népes” nagygyűlést Sopronban.

Gömbös látogatásának hivatalos értesítése már 1932 decemberében megérkezett Sopronba. A megyeházán és a városházán teljes erővel megindult a készülődés Gömbös miniszterelnök fogadására és a szervezkedés

a soproni nagygyűlésre. A megyei és városi urak „ünnepváró” örömébe azonban ürom is keveredett.

1933. január 1-én Fertőrákos kétségbeesve jelentette, hogy újévre virradóra Fertőrákost elárasztották német nyelvű röpiratokkal, amelyekben a község és a megye lakosságát a Kommunisták Magyarországi Pártja harcra szólítja fel a fasizmussal, a háborús kapitalista készülődéssel szemben és arra, hogy egységes és szervezett tüntetésekkel tiltakozzanak Gömbös tervezett soproni látogatása ellen. A megyeházát megbolygatta a jelentés. A csendőrség széleskörű nyomozást indított. A tetteseket nem sikerült kézrekeríteni, de annyit megállapítottak, hogy a röpcédulákat az utcákon szórták szét, az udvarokra is bedobálták. A röpiratokat osztrák területről csempészték át. A röpcédulákat Fertőmeggyesen, özv. Stujbernéől vették át s onnan hozták át magyar területre. Azt is megállapították, hogy ismeretlen fertőrákosi és környékbeli lakosok hozták át a határon és 11 esetben csempészték át 100 kilogramos csomagokban röpcédulákat. Ennyit sikerült megtudni, semmivel sem többet.¹⁽⁶⁹⁾ A magyar kormány régebbi követelésére, mert megtudták Stujberné közvetítő szerepét, az osztrák hatóságok eljárást indítottak özv. Stujberné ellen, bíróság elé is állították és elítélték. Erről a Soproni Hírlap érdekes jelentést közöl: „Özv. Stujberné a fertőmeggyesi kommunisták vezetőjét két napi elzárásra ítélte a kismartoni járásbíró... mert a röpiratokról hiányzott a nyomda cégjelzése. Az ítéletet felfüggesztették”.²⁽⁷⁰⁾

A fertőrákosi röpcédulaszórás nem volt elszigetelt jelenség: bevezetője volt egy szélesebb körű az egész megyére kiterjedő harcnak, amely Gömbös soproni látogatásának megakadályozására irányult. Egyre gyakoribbá vált a röpcédulaszórás. Hol az egyik, hol a másik faluból érkezett jelentés Sopronba: itt is, ott is röpcédulákkal árasztották el éjjel a községet. Februárban Sopron környékén már általánossá vált a röpiratok terjesztése.

„Az éj leple alatt – jelenti a Soproni Hírlap – kommunista ügynökök lopakodtak be Lövöre és a gyalogjárókon rengeteg kommunista röpiratot szórtak szét... A röpiratok terjesztői ellen és kézrekerítésükre a csendőrség széleskörű nyomozást indított”.³⁽⁷¹⁾

Másnap számában már azt jelenti, hogy „beérkezett tudósítások szerint a lövői eset nem elszigetelt jelenség. Keddre virradóra rengeteg kommunista röpiratot találtak szétszórva Sopronkövesden, Nagycenken, Peresztegen, Lócsón és Bükön is... A nyomtatványt hasonló betűkből nyomták, nyilvánvalóan egy nyomdában készültek... A nyomozás mindeztideig nem vezetett eredményre”.⁴⁽⁷²⁾

253A főszolgabírók, a jegyzők, a csendőrség egymás után küldik jelentésüket a soproni alispáni hivatalba. Nagyon érdekes Balogh főszolgabíró jelentése a csepregi járásból, amelyben leírja a nyomozás során kiderített részleteket is a röpcédula szórásról:

„Tisztelettel jelentem – írja a jelentésben Balogh főbíró – hogy folyó hó 20-ról, 21-re virradó reggel Bükön, Lócsón és Ivánban az udvarokban kommunista röpcédulákat találtak.

Az esetet aznap reggel jelentette a büki és sajtoskáli jegyző, délután pedig az iváni jegyző. Nyomban értesítettem a csendőrséget, a járőrök szombathelyi nyomozók segítségével kezdték meg a nyomozást.

Eddig annyit sikerült kideríteni, hogy két ismeretlen egyén érkezett az esti órákban Bük községbe, itt egy Tóth nevű egyénhez – aki a községbeérkezésükkor éppen lakása előtt volt – mentek be pihenni, néhány tojást ettek, amiért 70 fillért fizettek. A gazda sokallotta a fizetett összeget, de azt mondták ugyanis neki pénze. Amire erősen bealkonyodott a mezőkön keresztül Lócs irányába mentek. A nyomozás szerint azt is mondták, hogy egy szopori ismerősüket fogják felkeresni.

Miután a két egyénről sikerült pontos személyleírást szerezni remény van arra, hogy kideríthető lesz személyazonosságuk.

A helybeli csendőrszakasz jelentése szerint egyidejűleg Lövő és Sopronkövesd községben is találtak hasonló röpcédulákat, ebből arra kell következtetni, vesd bajosan tehetett meg egy éjszaka egy emberpár”.⁵⁽⁷³⁾

Balogh főbíró jelentéséhez két röpcédulát is mellékel. Az egyikben a munhogy több csoportnak kellett itt járni, mert gyalogszerrel akkora útvonalat mint Bük, Lócs, Iván, Lövő, Sopronkőásokhoz, munkásnőkhöz, parasztokhoz és katonákhoz szól a Kommunisták Magyarországi Pártja, s akkor szól hozzájuk, amikor a „törvényes rablórendszer mind jobban érezteti véres, harácsoló kezét” velük. A legalacsonyabbra nyomja le a fizetésüket, a parasztokat elárverezik, amikor a katonákat a háborúra és a közelgő forradalmi megmozdulás ellen a legmodernebbül kiképzik. A Kommunisták Magyarországi Pártja felszólítja a megye lakosságát, hogy az ő vezetése alatt szálljon harcba egységesen a tőkés rabló rendszer ellen, s Gömbös soproni látogatására készüljenek fel s tüntessenek egységesen.⁶⁽⁷⁴⁾

A másik röpcédula a munkásokhoz, parasztokhoz és katonákhoz szól s így hangzik:

„Ma amikor a munkások és parasztok bátor vezetőit az egész világon bebörtönzik, agyonlövik s felakasztják csak azért, mert bátran szembe mernek szállni a mai elnyomó törvényes és rablórendszerrel, vagyis tőkés renddel, amely törvényt alkot, hogy a parasztnak elérvezhessék az utolsó darab marháját, s az ipari és mezőgazdasági munkásokat – egyrészt munkanélkülivé téve, másik részét pedig éhbéért dolgoztatva – a legnagyobb nyomorba dönti. Ez ellen egyedül csak a Kommunisták Magyarországi Pártja harcol. Ezért hív fel benneteket az együttes harcra, falusi és városi munkásokat és parasztokat egyaránt, mert csak így tudjuk elérni a munkásság és parasztság felszabadítását a mai rabló rendszer alól. Nem a gazda moratóriummal és nem is az inségmunkával, sem pedig az insélysegéllyel, mert a gazda moratórium és az inségmunka csak egy rövid időre halasztja el a munkás és paraszttömegek végpusztulását és ha nem szálltok szembe a mai tőkés rendszerrel, akkor a végpusztulás el fog következni. Ezért szervezkedjete a Kommunisták Magyarországi Pártja zászlója alá... követeljete az éhbérek helyett emberséghez illő fizetéseket, a munkanélkülieknek munkát és kenyeret... s tiltakozzate a küszöbön álló kapitalista háború ellen, s harcoljate a kapitalista rendszer megbuktatásáért, a második magyar tanácsköztársaságért, a munkásság és a parasztság felszabadításáért. A Kommunisták Magyarországi pártja mindig meg fogja mutatni az igazi útát a fölszabaduláshoz”.⁷⁽⁷⁵⁾

254A röpcédulák hatása érezhető volt a megye nyugati felében. Az emberek sokat beszéltek, vitatkoztak a röpiratokról, nőtt a nyugtalanság, s hiába szaporodtak a csendőrség és a közigazgatási hatóságok erőszakos intézkedései, az izgatott, feszült légkör előntötte a Sopron környéki falvakat. Megerősített csendőrfőőrök járták a községeket, a szombathelyi nyomozók éjjel-nappal kutattak, kerestek. Az emberek zaklatása, a nyomozással járó izgalmak még jobban elmérgesítették a hangulatot. Márciusban már több soproni munkást letartóztattak röpirat terjesztés miatt. Mindez nem segített, hanem még inkább növelte az izgalmakat. A feszült légkör, a növekvő nyugtalanság Sopronban és környékén arra indította a megye és a város vezetőit, hogy részletes jelentében tájékoztassák Gömbös miniszterelnököt a helyzetről. És az eredmény? Gömbös tervezett soproni látogatása elmaradt. Ebben a nyugtalan légkörben nem tartották tanácsosnak a látogatást.

A Soproni Hírlap jelentette erről – erőltetett indokolással – a következőket:

„Mint ismeretes a kormány szükségesnek látta az ország érdekében életbeléptetni a gyűléstilalmat. Ezen

rendelkezés következménye volt az, hogy Gömbös miniszterelnök soproni látogatása is bizonytalan időre elhalasztódott...”⁸⁽⁷⁶⁾

Koncsek László

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Pótlás Liszt Ferenc Sopronban előadott szerzeményeinek adatsorához

Pótlás Liszt Ferenc Sopronban előadott szerzeményeinek adatsorához

A SSz. 1956–58 évfolyamaiban három közleményünk foglalkozott Liszt Ferenc Sopronban előadott darabjaival. Az ilyen összeállítás sohasem lehet teljes, de legalább alapot ad a további gyűjtéshez. Az alábbiakban azoknak a zenedaraboknak sorát adjuk, amelyek az utolsó közlemény megjelenése óta birtokunkba jutottak.

1875. április 20-án a líceum Ifjúsági Zenetársasága a kaszinó kistermében hangversenyt tartott, amelyen nyolc kézre előadták a Rákóczi-induló átíratát és a Holt költő szerelme c. melodramát Jókai szövegére.

1881. január 22. Az Irodalmi és művészeti Körben a bécsi Dürnberger Paula Mendelssohn Nászindulóját és Villitancát (Szentivánéji álom) zongorázta Liszt átíratában.

1881. március 6. Az Irodalmi és Művészeti Körben Haselhuhn Ferenc Wagner Isolda halála c. operarészletét zongorázta Liszt átíratában.

1881. augusztus 28-án Glózer Adél soproni születésű operaénekesnő estélyén Haas Manó soproni zongoraművész egy magyar rapszodiát és az Ünnepi indulót adta elő.

1886. február 13-án a licista bál hangversenyén Kánia Kálmán (a későbbi külügyminiszter) Verdi Ernáni operájának parafrázisát adta elő Liszt átíratában.

1886. február 17-én Czeglédy Gyula zeneiskolájának hangversenyén utolsó pontként az igazgató és neje, Patzil Ella zongoraművésznő a 12. rapszodiát játszotta.

1887. január 6. Az Irodalmi és Művészeti Körben Kherndl Ilona a 14. rapszodiát zongorázta.

1887. január 16-án Schlesinger János a Ricordanza c. művet adta elő.

1887. január 22-én a Schlaraffia rendezte nyilvános hangversenyen Kremser Ede egyik magyar rapszodiát zongorázta. A hangversenyt a Liszt-szobor javára tartották.

1887. február 26-án az Irodalmi és Művészeti Körben Szücs Adrienne és Kánia Kálmán a Les Préludes-et négykézre játszották.

1887. március 12-én Wilhelmy világhírű hegedűművész hangversenyén Niemann Rudolf zongorán a Tarantellát játszotta.

1887. március 27-én a Vörös Kereszt ²⁵⁵hangversenyén Teinmann Jozefa a Soirées de Vienne-t adta elő.

1889. január 23-án az Irodalmi és Művészeti Körben a Magyar harci indulót Sugár Sándorné és Gyöngyösi

Tivadar négykézre játszották.

1889. Május 11. Jankó János saját szerkesztésű zongoráján Liszt átíratában a Fonó dalt játszotta Wagner Bolygó hollandi c. operájából.

1889. Október 26. Az irodalmi és Művészeti Körben Czeglédyné a Campanellát zongorázta.

1889. December 26-án Rosenzweig Jenny énekhangversenyén Altdörfer Viktor a G-dúr Polonaiset zongorázta.

1891. A Férfidalkör egyik hangversenyén Térfy Margit a Rossignol átíratot, továbbá a 12. És 13. Rapszódíát adta elő.

1892. Február 13-án a Férfidalkör a Rajnai bordalt énekelte.

1892. Február 20. Az Irodalmi és Művészeti Körben Altdörfer a 9. Rapszódíát zongorázta.

1892. Február 20-án az Irodalmi és Művészeti Kör fennállásának 15 éves jubileumi estélyén Altdörfer és Bancsó Antalné a Les Preludes-öt adta elő négykézre.

1892. November 11-én. A Katona József ünnepélyen a Rákóczi induló átíratát nyolc kézre előadta Altdörfer, Király Béla, Russ Oszkár, Szunerics Gyula.

1892. December 28-án az Irodalom és Művészeti Körben Bubics Józsefné Rossini La Charité c. darabját zongorázta Liszt átíratában.

1893. Január 24-én az Irodalmi és Művészeti Körben négykézre Krist Róza és Ilona előadták a 14. rapszódíát.

1893. Február elsején a Férfidalkör hangversenyén Tannhäuser induló átíratát négykézre előadta Laschóber Ottilia és Király Béla.

1893. Február 13-án az Irodalmi és Művészeti Körben Haas Manó előadta a negyedik rapszódíát.

1893. Február 11-én a líceum diákbáljának hangversenyén Manninger Vilmos (a későbbi világhírű sebészprofesszor) előadta Schumann Widmung c. dalát Liszt átíratában.

1893. Június 3-án Jászai Mari estélyén Polónyi Elemér egy Paganini etüdöt játszott.

1895. Február 5-én a liceumi bál hangversenyén Altdörfer Mendelssohn Nászindulóját adta elő Liszt átíratában.

1896. Február 15-én az Irodalmi és Művészeti Körben egy Paganini-etüdöt mutatott be Czeglédyné.

1896. Október 26-án Altdörfer Hochmann hegedűversenyén a G-dúr Polonaiset adta elő.

1896. December 12-én az Irodalmi és Művészeti Körben Hartmann Dóra Schubert Ständchen c. dalát zongorázta Liszt átíratában.

1907. Január 30-án a licista bál hangversenyén Haiszer Béla a 13. rapszódíát játszotta.

1919. November 8-án a Frankenburg Körben Kosáry János zongoraművész a 13., ugyanő november 15-én

a MOVE hangversenyén a 8. rapszodiát játszotta.

1920. Január 17-én a Frankenburg Körben Mészáros Margit a Tarantellát zongorázta.

1920. Január 21-én Márkus Lili önálló hangversenyén a Szerelmi álmokat zongorázta.

1920. Április 30-án Szántó Tivadar a 12. rapszodiát játszotta önálló hangversenyén.

1920. Június 12-én Szentiványi Juliska hangversenyén Kosáry János a 13. rapszodiát és a Gondolierát játszotta.

1922. Október 28-án a Frankenburg Körben Gergely László a svájci útiképekből a Vihart zongorázta.

1923. Január 13-án az ev. Nőegylet hangversenyén Baum Hella, Altdörfer Viktor kíséretében 4 Liszt dalt énekelt: Loreley, Három cigány, A thulei király, Titok a dalocska.

1923. Július 17-én a MANSZ hangversenyén Vitás Hanna a második rapszodiát adta elő.

1923. Október 20-án az ev. Templomban Szekeres Ferenc a BACH-fantáziát és fugát orgonálta.

1924. December 13-án a Frankenburg Körben Kartner Gitta szombathelyi zongoraművésznő egy Concert etüdot játszott.

1926. Február 12-én a Frankenburg Körben Hir Sári a Campanellát és Szendy Árpád átiratában Liszt Ha álmodom mély című dalát zongorázta.

† Thier László*(77)

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / A Sopron Városi Tanács 1960. évi nyári képzőművészeti telepének működése

256A Sopron Városi Tanács 1960. évi nyári képzőművészeti telepének működése

A Városi Tanács VB elnökségével folytatott többrendbeli megbeszélés alapján elkészült „Művésztelep-javaslatot”, Munkatervet és Költségvetési javaslatokat 1960. Február 12-én a VB. elfogadta, elrendelte annak felállítását és vezetésével Mende Gusztávot bízta meg.

A rendelkezésre álló 52 napi időt az 54 meghívott között két- és háromhetes turnusokra osztottuk be. A tervjavaslatot a művésztelep céljaként a következőket jelöli meg: „Létesítsünk Sopronban oly művészi közösséget, amely az itt honos hagyományokat tovább fejleszti, a történelmi és festői légkört, szocialista jelenünket és kies vidék és embereinek ábrázolásán keresztül tükrözi és a jövőre is utal... arra érdemes erőket felkarol, a közönséget képzőművészeti irányban neveli, érdeklődőket és műkedvelőket helyes irányban tájékoztat, szakszerű képzésükről gondoskodik.” Megemlíti, hogy nagyobb távlatokat nyitni kevés törzstaggal állandó és egész éven át működő művésztelep tud csak, míg mellékfoglalkozásként művészettel foglalkozók részére a nyári művésztelep alkalmas intézmény. Ezen túlmenően a Városi Tanácsnak fontos érdekei fűződnek ahhoz, hogy az idegenforgalmat a művészeteken keresztül is élénkítse, a város hírért és szépségéért propagálja. Az elgondolások végrehajtására a tanács 30.000 forint pénzhitelt bocsátott rendelkezésre, a telep szálláshelyéül a Zeneiskola épületét és kertjét biztosította, műtermi munkához a

Képzőművészeti Kör műtermét jelölte ki.

A művészeket a megfelelő bizottság jóváhagyásával a telepvezetőség hívta meg díjmentes ellátással; vendégművészeknek tekintettük a helybeli kiállító művészeket és művésznövendékeket, minden munkaalkalmat élvezhettek, csak ingyenes ellátásban nem részesülhettek. A telepen meghívott vendég 42, vendégművész 17 fordult meg a nyáron.

A tagság elszállásolása és ételmezése saját kijelentésük alapján kitűnőnek volt mondható. A nagy kert szabadtéri festésre, pihenésre, napfürdőre egyaránt alkalmas volt. A négy órára kötelezett aktmodell sokaknak hiányt pótol, másoknak tervbe vett alkotásokhoz nyújtott tanulmányi lehetőségeket, de minden felett az esti mozdulattanulmányok kivétel nélkül kedvelt rutinyakorlatot jelentettek.

A helyi ismeretekkel nem rendelkező tagság minden csoportjával városismertető sétákat rendeztünk, kimentünk a környékre is, közben a népi étellel ismerkedhettünk, jellegzetességeket szemlélhettünk. Ipari üzemeink közül a vasöntödét és téglagyárat több ízben meglátogattuk, szőlősgazdákat keresünk fel munka közben otthon vagy földjükön. Nagyobb kirándulásokat éppen a tagság kérésére nem rendeztünk, mert a helyi látnivalók amúgy is legnyűgözték őket, mindössze néhány fertőrákosi kirándulásra került sor, mindannyiszor nagy hatással. Gondoskodás történt, hogy a helyi művészet kedvelőit is megismerhessék a tagok; erre elsősorban jó alkalom nyílt esti előadásainkkor, amelyeket a közönség is jól látogatott.

Az adottságokat a tagok nagy lelkesedéssel, elmélyedéssel használták fel munkájukban. Számszerűleg 1409 munkát végeztek, azaz 870 rajzot, 221 vízfestményt, 184 guast, 114 olajfestményt, 16 pasztelt és négy szobrászati munkát. Ha ezekhez a helyiek alkotásait is hozzávesszük. 2000 darabot is túlhaladtunk. Elsősorban a városképek érdekelték a művészeket. Az olaj- és guasképeket kivéve ún. együlési munkák adják a nagyteljesítményű eredményt, ennek oka természetesen az idő rövidege.

A munkaterv szerint a telep munkásságát kiállítással zártuk. Lehetőleg minden művészt szerepeltettünk, és minden műfajból adtunk szemelvényt. A helybeli művészek a kiállító helyiség csekély befogadó képessége miatt nem vettek részt a tárlaton. 40 művésztől összesen 91 festményt és rajzot, valamint 4 szobrászati művet állítottunk ki. A tárlat általános tetszést aratott.

A helybeli művészek véleménye jó. Figyelemre méltó alkotásokat találtak a kiállításon és a művésztelep megrendezését szerencsésnek és megisméltendőnek találták.¹⁽⁷⁸⁾

Mende Gusztáv

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Dorfmeister állítólagos mohácsi képei

257 Dorfmeister állítólagos mohácsi képei

A mohácsi csataterén folytatott ásatások legújabbán ismét a szomorú emlékezetű történeti esemény felé fordítják a közfigyelmet. Valószínűleg szóba kerül az is, hogy a soproni Dorfmeister barokk festő megörökítette mind az 1526-os csatavesztést, mind az 1687-es diadalmas harcot, amikor a magyar sereg kerekedett felül. A mohácsi katolikus temető-kápolnában kapott helyet a két olajfestmény és már korán felkeltette a régi dolgok iránt érdeklődők figyelmét. Egyik legrégebbi nyoma ennek Péteri Takáts József, a maga korában ismert író és könyvkiadó úti naplója 1797 őszéről. A mohácsi püspöki kastélyt így írja le:

„Földszint van egy szoba, melynek a két oldalán van vászonra ritka szépséggel Dorfmeister soproni képírótól lefestve egyik oldalon ama szerencsétlen mohácsi ütközet, melyben az ország főembereivel maga a király is, II. Lajos 1526-ban elveszett... A másik oldalon levő kép a törököknek Pálffy János által legutóbbi megveretésüket a mohácsi mezőn adja elő; mellette függ József császár képe, minthogy egyszer ugyanazon szobában és azon helyen vette éjszakai szállását. Ezen dolgokat az ajtó felett levő írás ilyképpen magyarázza:

*„Campus eram, quem rex Ludovicus caede notavit,
Sum domus hospitio praesule digna meo.
His quia sub tectis caesar Josephe quietis
Sospitor auspitiis tempus in omne tuis”.*¹⁽⁷⁹⁾

Még megemlíti a szöveg, hogy II. Lajosnak „le vagyon az ő képe különösen is a történetet ábrázoló kép mellett festve egy bécsi originális után”. E feljegyzés tehát a két képet Dorfmeisternek tulajdonítja.

Kresznerics Ferenc neves szombathelyi régész 1802-ben Franciaországba szándékozott utazni, de útlevelet nem kapott, tehát ez év szeptember 7-től október 9-ig terjedő utazása folyamán Dél-Magyarországot kereste fel. Türrét, Pécsét, Eszéket. Ez alkalommal kritikusan szemmel nézegette a két mohácsi képet is: „A király lovát fejrnek festette, pedig pej vala. A Király futását a Törökök részéről lefelé ábrázolta, holott felfelé történt. A Király szakállatlan vagyon festve, pedig pénzei csalhatatlanul bizonyítják, hogy ősz vala. A festésen Harsány hegye látszik, s Dorfmeister a Törökök által erről, ámbár négy mérföld távolságra, ágyuztatja a magyarokat, pedig hol vagyon olyan ágyu, mely illy messzére szolgáljon?” E napló azonban csak 1832-ben jelent meg.²⁽⁸⁰⁾

Időközben 1806-ban egy fiatal katonatiszt, Csehy József, aki nagyon érdeklődött az irodalom és művészet iránt, barátjának, Kazinczynak írja levélben, hogy Nagykanizsán lefesteti magát Dorfmeister nevű festővel, „kinek Attya a Mohácsi veszedelmet festette.”³⁽⁸¹⁾ Ezek szerint mintegy az idősebb Dorfmeister egyik legismertebb képeként került itt említésre az egyik festmény.

Bene Ferenc neves fővárosi orvos is megemlíti a csataképeket Dunai utazás Pestről Orsováig című útleírásában, amely 1833-ban jelent meg. Mohácsról szólva ezt említi: „Nem volt időnk a püspöki kastélyban ditsért két tsataképet meg szemllni.”⁴⁽⁸²⁾

Hanem akadtak mások, akik megtekintették, így Albrecht főherceg, a Bach-korszakban országunk kormányzója. A mohácsi belvárosi plébánia feljegyzése szerint ez 1853-ban történt. „Hosszú megtekintés és kedvező nyilatkozatok ²⁵⁸után mégis álmélkodását kegyeskedék a fenséges főherczeg e jeles képek gondatlan elhelyezése fölött nyilvánítani”. Ugyanitt levő bejegyzés szerint a kastélyt Esterházy Pál László pécsi püspök építette 1780–99, a képeket pedig a „bécsi híres Dorfmeister” festette.⁵⁽⁸³⁾

Általában az ilyen meghatározások gyakran hamisak. Dorfmeister ugyan bécsi születésű lehetett, de már korán letelepedett Sopronban és onnan járta a Dunántúlt. Baranya megyében is festett, így Szigetvárott, Pécsen. Neve ismerősként hangzott a jegyzetet készítő papnak, és így írta fel a két kép szerzőjének nevéként, de tán inkább ama bécsi festő művei a festmények, aki II. Lajos arcképét a császárvárosban másolta. Ugyanis az újabb kutatás nem foglal egyáltalában határozottan állást Dorfmeister szerződése mellett. E festő első méltatója Éber László 1913-ban ez írja: „Mohácscon a temető kápolnájában van két nagy olajfestmény, amelyeket a hagyomány szintén Dorfmeisternek tulajdonít. Az egyik az 1526-iki mohácsi ütközetet ábrázolja, a másik a törökök 1687-iki vereségét Mohács és Siklós között. Mindkettő elég

rongált állapotban van. Művészeti értékük nem éppen nagy. A XVIII. században szokásos csataképek sorába tartoznak. A szintér lelkiismeretes ábrázolása, a vonuló és küzdő csapatok taktikai rendjének feltüntetése a fő cél, csak néhány hatásosabb, mozgalmas alak képviseli a drámai elemet. Valószínű, hogy Dorfmeister művei” [6\(84\)](#)

Mihályi Ernő 1916-ban megjelent Dorfmeister-monográfiája sem biztosítja Dorfmeister számára a kép szerzőségét: „Dormeisternak tulajdonítja a hagyomány a mohácsi temetőkápolna két nagy olajfestményét” [7\(85\)](#) Tán a főhercegi korholás tette meg a magáét: 1858-ban újjót stílusban felépült a temetőkápolna és abban helyezték el a két nagy képet. [8\(86\)](#)

Annyi gondoskodás történt, hogy a kápolnát üveglablakkal látták el, hogy a napfény ne érje. A helyi hagyomány ma már azt is tudni véli, hogy a két kép Bécsben készült és az 1787-es év termékei. Egymással szemben függenek a falon, kb. négy méter hosszúságban, keretjük felül ívelt. Éber ismertetése után még tovább romlott, és ma a kép tárgyát is alig ismerhetni fel. Az egyikben egy, a másik képen két világosabb tónusú részlet van a kép középpontjában, egy-egy embercsoport. Szerkesztés és színezés dolgában a két kép majdnem azonos. Névjelzés nincs rajtuk. (Dorfmeister általában jelezni szokta a munkáit.) A helyiség homályos, fényképezésre alkalmatlan, vakuval sem járna sikerrel a próbálkozás, mert a képek felületén fényes a lakkréteg. A kápolna méretei miatt ily nagy képeket egyébként is csak részletekben lehetne felvenni. A képek horizontjából a Harsány-hegy emelkedik ki eléggé láthatóan ma is.

Dorfmeister a ritka mesterek közé tartozik, akik templomban mertek harci jelenetet festeni. Így Szigetvárott 1788-ban is éppen egyik legjobb műve az ilyen tárgyú kupolafestmény. Hanem aki ismeri a mohácsi képeket és a szigetvári festményt, aligha talál a kettő között alapot, hogy egy festő művének tartsa. Ez egyébként másoknak is a véleménye. Ilyenféleképpen a mohácsi két kép alighanem kiveendő a soproni Dorfmeister munkásságából. A kevésbé hiteles feljegyzések és hagyományok sorából a bécsi eredet a legkevésbé ingatag természetű...

Boros László

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Hazánk első műszaki jellegű műemlékkönyvtára

259 Hazánk első műszaki jellegű műemlékkönyvtára

A volt soproni Bánya- Kohó- és Erdőmérnöki Kar Könyvtára hazánk legrégebbi műszaki jellegű könyvtára. Eredete az 1735. esztendőre nyúlik vissza, amikor Selmecen Bányatisztképző Iskola alakult. A szakkönyvek gyűjtése ekkor indult meg. Első könyvei az 1735-i alapítólevélben tankönyvként előírt szakkönyvek és a selmeci bányamérnökség könyvei. Nagyobb gyarapodása az 1765-ben Poda Miklós selmeci bányász-tanár által 600 Ft-on vásárolt 106 kötet, 1771-ben az Udvari Kamara 42 kötetes ajándéka, 1774-ben Peithner János Tádé bányászakadémia tanártól 4.000 Ft-on megvásárolt bányászati könyvtár. Vadas Jenő: A selmeczbányai m. kir. Erdőakadémia története és ismertetője c. művének 10. oldalán adatokat találunk arra vonatkozólag is, hogy az Udvari Kamara 1808 szeptember 14-én kiadott rendeletében engedélyt adott Goller németországi erdésztanár 200 kötetből álló erdész-könyvtárának (Forstbotanische Bibliothek) megvételére. Ezen utóbbi könyvtár megvásárlását azonban sem a fennmaradt legrégebbi leltári napló, sem pedig magában az állományban végzett kutató munka nem bizonyította. A Bányászatisztképző Iskolát Mária Terézia 1770-ben akadémiai rangra emelte. Az iskola 28 éven át

beszerzett és rendszeresen gyűjtött könyvanyaga az új alapítású Bányászati Akadémia könyvtárába került. Mikor Mária Terézia 1770-ben a selmeci Bányászati Akadémia szervezeti szabályzatát megerősítette, annak az óhajnak adott kifejezést, hogy „az oktatásban az erdészetre is figyelemmel kell lenni”. Ez képezte az alapját az erdészeti szakosztály későbbi felállításának az akadémia keretében. Az erdészeti szakoktatás rendszeresen és hivatalosan az 1808. évi május 17-i uralkodó határozattal indult meg, amikor is az uralkodó az erdészeti oktatás bevezetéséről intézkedett. Az akadémia elméleti oktató munkája már a kezdet kezdetén többirányú volt, és ennek megfelelően gyarapodott a könyvállomány is. Amikor pedig Mária Terézia annak az óhajának adott kifejezést, hogy az oktatásban az erdészetre is figyelemmel kell lenni, ennek megfelelően 1770-től a mindkét szakot egyaránt érdeklő alapvető elméleti művektől eltekintve, már kimondottan erdészeti szakkönyveket is szereztek be. Mire a rendszeres és hivatalos erdészeti szakoktatás 1808-ban kezdetét vette, az akadémia könyvtára már erdészeti szakkönyv-anyaggal is rendelkezett. Az akadémia könyvtára ez idő óta az erdészet anyagát is rendszeresen gyűjtötte. Így a korabeli szakirodalom a fedezethez mérten mind a három tárgykörben – sőt tágabb vonatkozásaiban is – beszerzésre került. Egy 1860-ból származó adat szerint az akadémia könyvtárának állománya ekkor már 8.000 kötet volt. A rendszeres gyűjtés üteme a későbbi évek során természetszerűleg meggyorsult és az igények szerint a gyűjtőkör is bővült. Így alakult ki egy olyan értékes és a szaktudományok fejlődésével szorosan lépést tartó, alapjában véve műszaki jellegű, bányász- kohász- erdész szakkönyv-állomány, amely nemcsak hazai viszonylatban páratlan, de világviszonylatban is bátran annak nevezhető. Ebből az anyagból ez idő szerint az Erdőmérnöki Főiskola központi könyvtárának raktárában 16 db XVI. századból, 34 db XVII. századból, 265 db XVIII. századból és 599 db XIX. századból származó bányászati és kohászati tárgykörű mű van, melyek közül kb. 350 db magyar vonatkozású, és ezen kívül van még a nagyértékű periodika anyag. Ugyanennyi körülbelül az erdészeti és az általános természettudományi, valamint mechanikai régi anyag, amelyből a magyar vonatkozású azonban valószínűleg kevesebb. Az állomány zöme ma is egységes, bár a kohász és később a bányász tanszékek könyvtári anyaga már elszakadt az állomány zömétől és a központi anyaggal meg is szűnt a kapcsolata. Maga az egész anyag vitathatatlanul műemlék, mégpedig műszaki jellegű műemlék, amit a fentebbi adatok is igazolnak. Bár kétségtelen, hogy az anyag műszaki jellegű, mégis értékét, különös történeti és műemléki jellegét csak növeli az a körülmény, hogy minden korszak jog- és államtudományt, gazdasági és politikai-történeti vonatkozású műveit is tartalmazza. Ezek gyűjtése azonban szemmel láthatóan nem volt rendszeres. Az így nem műszaki jellegűnek mondható 260 anyag az egész állománynak mintegy ötödrészét teszi és történetileg szorosan összenőtt a műszaki tárgyú anyaggal.

Ez a páratlan értékű, pótolhatatlan ritkaságokat magában foglaló anyag azonban a tudományos kutatás számára csak részben hozzáférhető és csak részben használható, mivel nincs korszerűen feldolgozva, sőt maga az állomány tulajdonképpen leltározva sincsen. Így az sem állapítható meg, hogy vagyoni-állag szempontjából milyen összeget képvisel. Vannak ugyan az anyagról ún. müncheni rendszerű szerzői, illetve tárgyi vezérszavas címtárlapok és régebbi, sőt legrégebbi leltárak is vannak, de ezek feltehetően hiányosak. A leíró címtárlapok teljesen korszerűtlenek, elavultak, az értékes anyagot a mai kívánalmaknak megfelelően nem tárják fel. Külön tárgyi címszavas katalógus, földrajzi katalógus és főként szakkatalógus erről az értékes anyagról egyáltalában nem készült. Feldolgozatlan természetesen a hatalmas folyóiratállomány is. Ezen a téren az utóbbi években annyi változás történt, hogy az állományt legjobban ismerő és annak sorsát szívében viselő Gyulay Zoltán bányászati professzor akadémiai és egyesületi támogatással a jelenleg is még együttlevő és az Erdőmérnöki Főiskola központi könyvtárában tárolt könyv- és folyóirat-anyagot ideiglenes munkaerővel feldolgoztatta és a régi számsorrendbe állította. Bármennyire nagy és értékes munka is volt ez, az elért eredmény mégsem tekinthető teljes értékűnek, mert egyrészt ebből a feldolgozásból szükségképpen kimaradtak a kohász, a bányász és az erdész tanszékeken levő könyvek, másrészt mert a címfelvételek nincsenek ellenőrizve, azok ideiglenes jellegűek, hiszen csak gépírással, másolópapírokon

készültek, elmaradt a könyvek szakozása és végül mert egységes leltári állományfelvétel sem készült, egyszerűen az anyagról sem leltári naplók, sem pedig korszerű cédulakatalógusok nem állnak rendelkezésre. De ennek a páratlan értékű anyagnak a helyzete nemcsak ebből a szempontból tarthatatlan, hanem abból a szempontból is, hogy majdnem teljes egészében elfoglalja egy önálló felsőoktatási intézmény tudományos szakkönyvtárának központi raktárát és jelenlétével annak fejlődését akadályozza, munkáját hátráltatja.

A régi nagyértékű könyvanyag sorsának eldöntését megnehezítette, sőt el is odázta a bányász- kohász- és erdészkarok szervezeti különválása, amikor is 1952-ben különböző főhatóságok alá tartozó két, illetve három külön szakkönyvtár létesült. A régi, közös állományú könyvtári anyag szétválasztásának vagy egy bizonyos időpontig műemlék jelleggel való együtt-tartásának kérdése 1949 óta húzódik és tulajdonképpen még jelenleg is megoldhatatlan kérdés. A régi ún. történeti anyag ügyében a Miskolci Nehézipari Egyetem felállítása, illetve a Kohómérnöki Kar elköltözése óta kétféle álláspont érvényesült. Az egyik álláspont a történeti fejlődés szerint kialakult közgyűjteményt nézve az együtt-tartás mellett volt, a másik pedig a karok külön intézményekké történt szétválasztásából kiindulva és mintegy annak természetszerű folyamánként az anyag szakok, illetve érdekelt felek szerinti megosztása mellett nyilvánul meg. Az anyag szakok, illetve érdekelt felek szerint történő szétválasztására vonatkozólag két ízben történt írásba is foglalt elvi megállapodás, és mind a két megállapodás bizonyos irányelveket szögezett le. Az első ilyen megállapodás abból az időből származott, amikor a Kohómérnöki Kar Miskolcra költözött. Ebből csak annyi valósult meg, hogy az elköltöző kar tanszéki könyvtárainak anyagát magával vitte, sőt még olyan könyveket is, amelyek nem tartoztak a tanszékek könyvtárainak állományába, hanem a központi könyvtár anyagából voltak kikölcsönözve. Évekig tartó huzavona után 1955 szeptemberében újabb tárcaközi megállapodás jött létre, amely szintén az anyag szakok, illetve érdekelt felek szerinti szétválasztása mellett foglalt állást, és a szétválasztásra vonatkozólag újabb irányelveket rögzített le. A fő szempontok a következők voltak: A teljes anyagot 1850 előtt és 1850 után megjelent anyagra kell szétválasztani. Az érdekelt felek a nekik jutó 1850 előtti anyagból külön kezelt múzeális gyűjteményt kötelesek felállítani. Az 1850 utáni anyag pedig szakok szerint osztandó meg az érdekeltek között, azzal a megszorítással, hogy az osztozkodás a **261** tanszékeken levő anyagot nem érinti, továbbá, hogy az alaptárgyak tárgykörébe tartozó és mindazok a többi szakok, amelyeket ma az Erdómérnöki Főiskolán tantárgyként előadnak, az Erdómérnöki Főiskola Könyvtárában maradnak. Ezt a megállapodást a két érdekelt főhatóság közül csak a Földművelésügyi Minisztérium hagyta jóvá, és jóváhagyását később meg is erősítette. Különböző okok miatt ennek a megállapodásnak és főhatósági rendelkezésnek a határozati sem valósultak meg. A selmeci könyv- és folyóirat-anyag zöme tehát az Erdómérnöki Főiskola Központi Könyvtárának raktárhelyiségében maradt és ma is ott van.

Szemben a tárcaközi megállapodásokkal az érdekelt könyvtárak vezetőinek kezdettől fogva az volt az álláspontja és szakvéleménye, hogy az anyagot nem szabad szétválasztani, mert az együtt nagyértékű, páratlan gyűjtemény, és ha szól is érv a szétválasztás mellett, és ha a szétválasztás következménye is lenne a karok szétválasztásának, illetve önálló intézményekké alakulásának, nem azokat kell nézni, hanem azt, hogy a történeti fejlődés során kialakult műszaki jellegű műemlékről, együvé tartozó közgyűjteményről van szó, amely így képvisel igazi értéket.¹⁽⁸⁷⁾

A Bányász Kar 1959 nyarán Miskolcra költözött és akkor ugyanaz ismétlődött meg, mint a Kohómérnöki Kar régebbi átköltözködésekor. A Bányász Kar tanszékei könyvtári állományukat magukkal vitték, és megint jelentős mennyiségű történeti anyag szakadt el a központi állománytól. Az Erdómérnöki Főiskola Központi Könyvtárának raktárában lévő közös anyaggal azonban nem történt semmi. Így állt elő az a helyzet, hogy az Erdómérnöki Főiskola Központi Könyvtárának raktárát olyan tekintélyes mennyiségű könyv- és folyóirat-anyag foglalja el, amelynek a sorsa nem jutott dülőre. Amint már fentebb említettük, ez

az anyag az Erdőmérnöki Főiskola Központi Könyvtára nagy raktárhelyiségeinek minden polcát elfoglalja és a fejlődést akadályozza.

Az új elgondolás azoknak a sürgető kéréseknek eredményeképpen született meg, amelyeket az Erdőmérnöki Főiskola a főhatóságokhoz intézett. Az Erdőmérnöki Főiskola Könyvtára számára ugyanis létkérdés a régóta húzódó ügy eldöntése, illetve a raktárhelyiség felszabadítása olyan anyag alól, amely ma csak részben tartozik az intézmény profiljába, a beletartozó rész is múzeális jellegű, és az egész inkább becses, páratlan értékű történeti emlék, valójában ma már csak tudománytörténeti jelentősége van.

A Művelődési Minisztérium könyvtári osztálya ez év tavaszán az érdekeltek bevonásával a szóban forgó ügyben értekezletet tartott és a szakvélemények kifejtése után azt a határozatot hozta, hogy a teljes régi selmeci történeti könyv- és folyóirat-anyagot a korábbi állásponttal szemben egészen 1920-ig bezárólag együtt kell tartani és nem szabad szétválasztani. Így született meg a műszaki jellegű műemlék-könyvtár fogalma. Ez a teljes anyag, mint hazánk első műszaki jellegű műemlék-könyvtára a műszaki felsőoktatási könyvtári hálózat központjának, a budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárának tulajdonába és kezelésébe megy át, az anyag feldolgozásáról, kezeléséről, elszállításáról és elhelyezéséről, az érdekeltek könyvtáraiban katalógusok felállításáról a Műszaki Egyetem Könyvtára gondoskodik. Az anyag a határozat szerint Miskolcon nyerne elhelyezést.

Mielőtt azonban a határozat végrehajtásra kerülne, úgy vélem, fel kell hívni a figyelmet a következőkre. A műszaki jellegű műemlék-könyvtár anyagai értéke felbecsülhetetlen ugyan, de a további megőrzésére fordítható költségek tekintetében feltétlenül figyelemmel kell lenni arra, hogy népköztársaságunk anyagi erejét belátható idő alatt mégsem szabad aránytalanul megterhelni ennek a célnak érdekében. Már pedig aligha lehet vitás, hogy Miskolcon méltó könyvtári épület, vagy helyiség létesítése és felszerelése igen nagy anyagi áldozattal járna. Ugyanakkor az ottani elhelyezés azt is eredményezné, hogy a Nehézipari Műszaki Egyetem érdeklődési és gyűjtőkörével csak mintegy egyharmadrészben egyező történeti és műemlékjellegű anyag kerülne Miskolcra ²⁶²és csak egyharmad részben kelthetne az ottani szakkörök részéről érdeklődést. Ezzel szemben az odakerült anyagnak mintegy kétharmad része kikerülne egy olyan ősi műemlék városból, ahol erdészeti és faipari felsőoktatás folyik, ahol geodéziai és geofizikai akadémiai kutató-intézetek működnek, és amely környezet vitathatatlanul legalkalmasabb az ilyen történeti emlékek ápolására és feltárására. Ezért tartjuk szükségesnek a műszaki jellegű műemlék-könyvtár Miskolcon való elhelyezésével szemben ellenvéleményt nyilvánítani. Tudomásunk szerint Miskolcon a ma együttlevő mintegy 26–30.000 kötetnyi könyv és hozzávetőlegesen ugyanennyi periodika anyag elhelyezésére jelenleg sem az egyetem falain belül, sem azon kívül a városban megfelelő férőhely nincsen. A megfelelő férőhely biztosítása még évekig is elhúzódhat és továbbra is megmaradna az a tarthatatlan helyzet, hogy az anyag az Erdőmérnöki Főiskola Könyvtárának raktárában maradjon és annak egészséges fejlődését akadályozná. Az anyag Miskolcra való biztonságos szállítása tetemes költséggel járna. Sopron kifejezetten műemlék-város és indokolatlanul innen egy olyan műszaki jellegű műemlék-könyvtárat kivonni, elvinni, amelynek negyven évig ez a város adott helyet, méltó környezetet, ahol az anyagot évtizedekig gondozták és kezelték. Azzal a költséggel, amellyel az elszállítás lebonyolítható, Sopronban egy műemlék jellegű romház is helyreállítható és az anyag változatlanul a budapesti Műszaki Egyetem tulajdonaként és annak kezelésében ott felállítható. Így is megvalósítható mindaz, amit az erre vonatkozó határozat tartalmaz. Sopronban még Központi Bányászati Múzeum is működik, és annak az anyagához is jobban hozzátartozik a műszaki jellegű műemlék-könyvtár, mint Miskolcra. Sopronban a belváros kellős közepén műemléki környezetben rendelkezésre áll a még mindig romos Káptalan-ház és az hozzávetőlegesen félmilliós költséggel helyreállítható. Ott a teljes anyag méltó környezetben és keretek közt volna elhelyezhető. Ez a méltó

elhelyezés sokkal előbb volna megvalósítható, mint a miskolci, a könyvek átszállítása pedig házi kezelésben, költségmentesen volna megoldható.

A fentiek közlésével, a könyvtári anyagra vonatkozó ismeretek közlése után, a jobb, olcsóbb és méltóbb megoldás érdekében kívántam érveket felsorolni, és a jobb megoldásra az illetékesek figyelmét még idejében felhívni. Teszem ezt azért is, mert a magam részéről kezdettől fogva az anyag együtt-tartása mellett, a műszaki jellegű műemlék- könyvtár felállítása mellett voltam, ennek megvalósítása érdekében emeltem szót és tettem erőfeszítéseket.

Szabó István

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Fabrici Lajos, Sopron szülötte

Fabrici Lajos, Sopron szülötte

A múlt évben volt 150 éve a móri földrengésnek, 1810. január 14-én este 6 óra 9 perckor Fejér megyében, Mór közvetlen közelében a föld alatt kb. 6–8 kilométer mélységben kipattant földrengés az említett környéken számottevő károkat okozott. Itt a földrengés erőssége a nemzetközileg elfogadott 12°-os skála szerint elérte a 9°-ot. Ez annyit jelent, hogy kémények dőltek le, a falakon nagy repedések támadtak, bedőltek a házak és bennük életveszélyessé vált a tartózkodás, halálesetek fordultak elő.

A földrengés kiváltotta hullámok elérték Bécset, Prágát, Pozsonyt, Egert, Baját és így természetesen Sopronban is jól érezhető volt a földmozgás.¹⁽⁸⁸⁾ A megrengetett terület nagysága bizonyítással jóval meghaladta a 32.000 km²-t. Ez a földrengés egyike a legbehatóbban és ismételtén tárgyalt hazai rengéseknek. A 150. évforduló alkalmából a Magyar Tudományos Akadémia kiadta a közel másfél évszázaddal ezelőtt megjelent ²⁶³földrengési monográfiát facsimile kiadásban.²⁽⁸⁹⁾

Annak idején a földrengésre figyelmesek lettek a megyeszékhelyen, és Novák József főorvos még aznap este, télvíz idején Móra kocsizott és adatokat gyűjtött a nagyszabású természeti jelenség okozta károkról. Jelentése után a megye már január 23-án avval a kéréssel fordult a kir. helytartótanácsához és a pesti egyetem tanácsához, hogy küldjenek ki három professzort, akik a helyszínen tanulmányozzák az okozott károkat, továbbá a föld felszínén észlelt repedéseket, amelyek – mint utóbb megállapították – helyenként 5–6, 32, sőt 40–50 cm szélesek voltak és a leghosszabb a 300 métert is elérte; egyes repedések mélysége 64 cm volt. Isztiméren és Eszényben halált is okozott a földrengés. A fölkést több mint 1000 utórengés követte.

A pesti egyetem Kitaibel Pál, Tomtsányi Ádám és Fabrici Lajos tanárokat küldte ki a földrengés tanulmányozására. Minden hatóság hihetetlen gyorsan intézkedett. Éppen Kitaibel születése napján, február 3-án keltek útra a tudósok és 17-én tértek vissza Pestre. A két hétig tartó kutató úton Fabrici Lajos írta a német nyelvű naplót, amely az Egyetemi Könyvtár kéziratárában van, és amelyre Tóth Endre volt szíves figyelmeztetni. Áttanulmányozása után megállapíthattam, hogy Fabricinek nagy része volt a móri földrengés monográfiájának megírásában. Az eredeti tanulmányi jelentés a térképpel együtt egy hónap alatt készült el, és 1810. március 19-én írták alá Kitaibel Pál, a kémia és botanika, Fabrici Lajos a természetrajz, fizika, földrajz, technológia és mezőgazdaságtan, valamint Tomtsányi Ádám a fizika és matematika professzorai. A könyv maga négy év múlva jelent meg az egyetem kiadásában, ezzel a címmel: *Dissertatio de terrae motu in genere, ac in specie Morensi Anno 1810. Die 14. Januárii orto.* A könyvön

már hiányzik Fabrici neve, csak az előszóban szerepel, ahol kegyelettel emlékeznek meg róla, a tudós ugyanis még a földrengés évében, augusztus 2-án Pesten elhunyt.

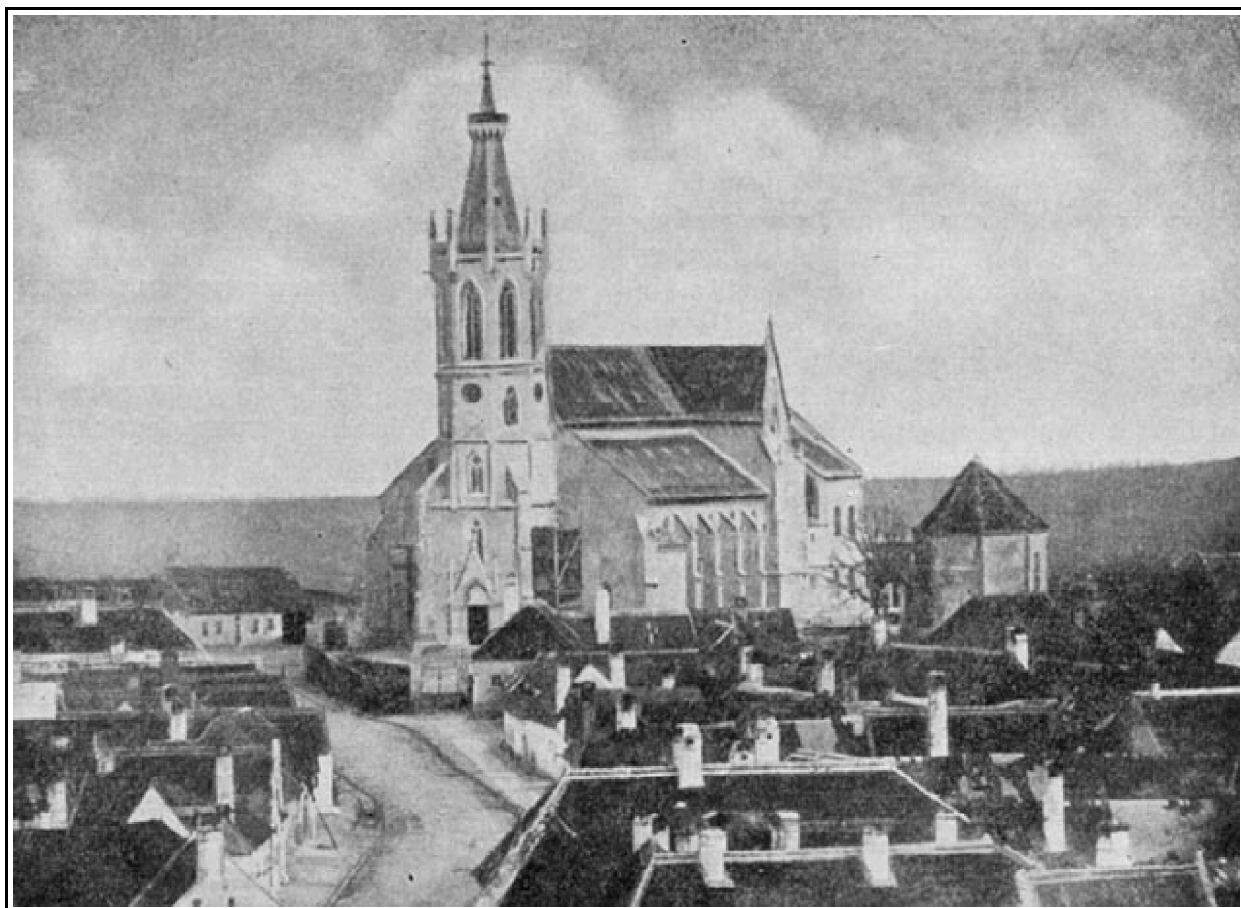
A facsimile kiadáshoz írt Utószóban ismertettem a könyv létrejöttének körülményeit, megemlítettem, hogy milyen nagy jelentőségű e munka a hazai szeizmológiai irodalomban, ez volt hazánkban az első ilyen fajta tudományos mű. A külföldi figyelmét főleg a könyv mellékleteként megjelent földrengési térkép ragadta meg, Karacs Ferenc rézmetszete. Hogy a három professzor közül ki tervezte nem állapítható meg, valószínűleg mindhármuk közös munkája volt.

Az új kiadás utószavában a három szerző életrajzi adatait is közöltem. Fabrici Lajos életrajzi adatai közül azonban hiányzott születési éve és napja. Éveken át hasztalan kutattam utána. Az egyetemek történetét tárgyaló munkák csak halála napját említik, Kulcsár István Hazai és külföldi tudósítások című újságja nyomán. Így az említett Utószóban is inkább csak érdemeit emelhetem ki, míg az életrajzi adatokkal adós maradtam. Legújabbban azonban Esztergomból számos adatnak jutottam birtokába, amelyek szerint 1801-ben Pozsonyban tartózkodott, 1802-ben ugyanott tanulmányi előljáró a szemináriumban, 1803-ban Nagyszombatban él, 1807–1810-ig a pesti egyetemen adjunktus professzor a híres Mitterpacher mellett. Fabrici 1799. január 26-án Pozsonyból írt kérvényében arról ír, hogy a győri egyházmegyéből helyezték át az esztergomi főegyházmegyébe. E kérvényben említi, hogy Sopronban született polgári családból, Sopronban járta a középiskolát, Győrött a szemináriumot, majd nevelősködött Zichy püspök unokaöccsei mellett, kérvénye írásakor Keglevich grófnál működik hasonló minőségben. Magyarul, németül, franciául beszél és valamit ért olaszul is.

Így tehát megkerült a nyoma soproni származásának. A győri és soproni egyházi levéltárakból az alábbi életrajzi adatok derültek még ki: Fabritzi Lajos 1758. március 12-én született és a Szent Mihály plébánián keresztelték. Apja [264](#)Fabritzi Mátyás aeditus, azaz sekrestyés volt,[3\(90\)](#) egyúttal templomi orgonás. Anyjának csak keresztnévét jegyezték be az anyakönyvbe: Krisztina. Keresztszülei Erlinger Lajos József orvos és nővére, Ilona voltak. Később Fabricinak írta a nevét, így a móri földrengésről írt jelentésben is. Ezek szerint fiatalon, 53 éves korában halt meg.

A nevezetes földrengési monográfia három írója közül tehát kettő Sopron megye szülötte, mégpedig Kitaibel Pál, a hazai természettudomány egyik úttörő büszkesége, aki Nagymartonban, és Fabrici Lajos, akit tehát Sopronban látott napvilágot. Születési éveik szorosan egymás után következtek.

Réthly Antal

A Szent Mihály negyed. Fénykép 1870 körül

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Sopron szláv művelődési kapcsolatainak történetéből

265 Sopron szláv művelődési kapcsolatainak történetéből

Ha az 1848 előtti Sopron irodalom- és művelődéstörténetét vizsgáljuk, a magyar és német vonatkozások mellett a szláv vonatkozásoknak is figyelmet kell szentelnünk. A XVII. század országgyűlései, a virágzó és fejlett evangélikus líceum, s nem utolsósorban Sopron megyének horvát telepei a nyugati és déli szláv kultúra sok jeles alakjának alkalmat adtak a város felkeresésére. Némelyikük hosszabb időt is töltött itt.

A sort már a XVII. században kell kezdenünk, a horvát Ritter-Vitezovic Pállal (1652–1723). Az apai ágon német, anyai ágon horvát nemesi családból származó, de teljesen délszláv környezetben felnövekvő író „az első hivatásos horvát literátor”, – így aposztrofálja őt Antun Barac.¹⁽⁹¹⁾ Ritter-Vitezovic igen sokoldalú ember: költő és historikus, nyomdász és könyvkiadó, emellett rézmetsző és szótáríró. Mielőtt teljesen az irodalomra adta volna magát, császári katonatiszt volt, s részt vett a politikai életben is. Szülővárosának, Senjnek (Zengg) követeként jutott el az 1681. évi soproni országgyűlésre. Erre az útjára emlékezik vissza – ha csak röviden is – 1687-ben írott latin nyelvű disztichonos önéletrajzában.²⁽⁹²⁾ Sopronról a költemény

41–46. sorai szólnak:

*Interea Caesar generali regna diaetae,
Sempronii fuerat quae celebrata, vocat.
Ad quam Segniadum legati munere functus,
Ordini atque status nomine missus eram,
Cuius felici demum pro fine diaetae
Regnorum grates regis honore cano.*

(Közben a császár összehívta az országgyűlést, amely Sopronban ülésezett. Senj városnak és rendjeinek megbízásából ide küldtek engem, mint követet; mindezért pedig, az országgyűlés szerencsés befejezése után tisztelettel hálát zengek a királyok királyának.)

Rövid ez a részlet, mégis érdekes dokumentum a horvát barokk egyik jelentős egyéniségének soproni látogatásáról. S a XVIII. században is akadtak a városnak jeles szláv látogatói. Ezeket most már nem a politikai élet, hanem a nagyon népszerű soproni líceum vonzza. Herbert Peukert, a jénai egyetem szlávista-professzora nemrég érdekes könyvet írt Jéna és a Habsburg-monarchia szlávjainak kapcsolatáról, 1700 és 1848 közt.³⁽⁹³⁾ Az igen alapos munka gyakran említi Sopront, hiszen a Dunatáj nem-katolikus szlávjai, a protestáns szlovákok „nemzeti megújulásának” két olyan fontos írója is szerepel, mint a szerb Jovan Rajic (1726–1801) és a szlovák Palkovics György (Jirí Palkovic, 1769–1850).

Rajic, aki később a szerbek első újkori történetírója lett, a komáromi jezsuitáknál kezdte meg gimnáziumi tanulmányait. Ő maga persze görög-keleti vallású volt, ezért kellemetlenül érezte magát a fanatikus katolikusok közt. 1748 és 1751 közt tehát Sopronban folytatta tanulmányait az akkor országos, sőt európai híru líceumban, – amelynek tanárai és diákjai igen gyakran Jénát is megjárták – s nagy tudásra tett szert. Amint azonban Komáromban a katolicizmus, úgy itt a protestantizmus sem volt nagyobb hatással rá, sőt az ortodoxia védelmében vita-iratot is állított össze e két vallás ellen.⁴⁽⁹⁴⁾

A hosszú életű Palkovics, aki Csokonai idősebb kortársa volt, de még Petőfit is túlélte, szintén Sopronban tanult. Innen jutott el aztán a jénai egyetemre, majd pedig több éves nevelői működés után a cseh és szlovák nyelv tanszékére a pozsonyi evangélikus líceumba.⁵⁽⁹⁵⁾ ²⁶⁶Az irodalomtörténet a „szlovák rokokó” költőjeként tartja számon Palkovicsot, aki azonban szorgalmas filológus is volt, s többek közt cseh szótárat adott ki.⁶⁽⁹⁶⁾

A XVIII. századi soproni líceum jeles szláv diákjai közül említést érdemel még a szlovén Barla Mihály. Barla érdekes „átmeneti jelenség”. 1778-ban született Muraszombatban, s szlovénül is, magyarul is jól tudott. Sopronban a híres Magyar Társaság tagja volt, s később magyar könyveket is írt. Sopron után ő is a jénai egyetemre került, majd átvette a sárszentlőrinci evangélikus gimnázium igazgatását, végül pedig lelkész lett Kővágóörs községben. Magyar környezetben élte le tehát életét, de azért a szlovén nyelvet sem hanyagolta el. Szlovén protestáns ima- és énekeskönyveket adott ki, s a XIX. Század elején baráti kapcsolatot tartott fenn Kollár Jánossal (1793–1852), a szlovák és cseh „nemzeti ébredés” nagyhatású íróvezérével. Kollár 1815-ben fel is kereste kővágóörsi parókiáján Barlát.⁷⁽⁹⁷⁾

Kollár – ekkor még a pozsonyi evangélikus líceum diákja – a Balaton felé tartva ekkor Sopronba is eljutott. Önéletrajzában erről így ír:

„Brünnből Bécsen és Sopronon át a dunántúli tájakra utaztam, hogy meglátogassam és megismerjem a mi

ottani horvátjainkat, vendjeinket (szlovéneinket) és szlovákjainkat.”

Különös, hogy Sopront éppen csak említi. Az ember azt gondolhatná, hogy Kollárt, a protestáns teológusnak készülő diákot érdekelte az evangélikus iskolaváros. Úgy látszik azonban, hogy csak nagyon rövid időt töltött itt, s már indult is tovább a szlávok-lakta vidékek felé. Később aztán mégis voltak soproni kapcsolatai az író Artner Terézzel.

Kollár nagy szlovák népdal-gyűjteményében, a *Národné spievanky*-ban így emlékezik meg az akkor már halott soproni írónőről:

Artner Teréz, aki 1772-ben Sopronban született és híres német író és költő volt, gyakran tartózkodott Nyitra és Trencsén megyében, a Zay bárók birtokán, főleg Bucsánban, Ozorócon stb. Itt népdalokat és meséket gyűjtetett, németre fordította őket és szeretetreméltó módon elküldte nekünk. Horvátországban halt meg 1829-ben.”⁹⁽⁹⁸⁾

Csak a születése helyénél tévedett Kollár. Artner Teréz ugyanis a mai Szlovákia területén, a Vág menti Sempte városkában született, igaz, hogy soproni evangélikus patrícius-család gyermekeként. Ifjú éveit valóban Sopronban töltötte, később aztán jórészt szlávok-lakta vidéken élt: tíz évig, mint a Zay bárók társalkodónője a főúri család már említett Trencsén és Nyitra megyei latifundumain, élete utolsó nyolc évében pedig hugánál, Zágrábban. A sokoldalú, irodalmat kedvelő Zay Mária bárónő mellett, aki a német, magyar és francia mellett szlovákul is tudott, sőt szlovák népdalokat fordított németre, a családtagnak számító soproni író is megismerkedett a szlovák népköltéssel. A Kollár-említett gyűjtemény is valószínűleg Zay Mária és Artner Teréz együttes munkája és fordítása. Zágrábban egyébként orosz történelmi tárgyú drámát is írt Artner Teréz, *Rogneda und Wladimir* címmel. Ennek tárgyát az úgynevezett „Nesztor-krónikából” merítette: a krónika Schlözer híres német kiadásában ekkor könnyen hozzáférhető volt a nem-orosz olvasók számára is. Artner Teréz utolsó nagy műve pedig horvátországi és itáliai útleírása (*Briefe über einen Theil von Croatien und Italien*, 1830). Ez csak halála után jelent meg nyomtatásban.

Érthető, hogy Kollár figyelemmel és rokonszenvvel kísérte a jónevű magyar-német író munkásságát és elgondolásait. Egyik szövegét is felhasználta. Artner Teréz 1822-ben a Hormayr-Mednyánszky-féle *Taschenbuch*-ban közölte a trencsényi hegyekben élő szlovák népi mondát ²⁶⁷a vilákról, a rontó tündérlányokról. A rövid szövegek közlés után következik Artner Teréz saját feldolgozása, a *Willi-Tanz*. Nos, a vila-mondát Artner nyomán és reá a jegyzetben hivatkozva is, Kollár szintén közli – szlovák népdalként:¹¹⁽⁹⁹⁾

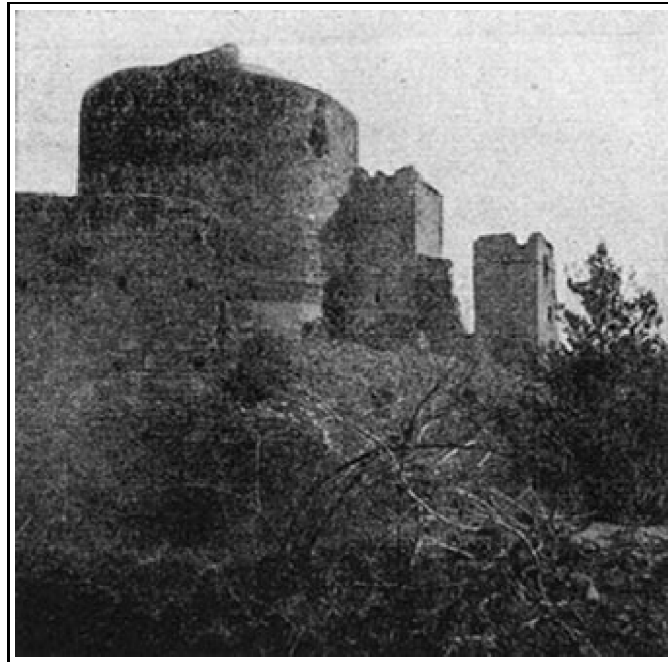
„Ott, Sztrecsnó körül, veszélyes az út: a vár alatt fehér lepelben vilák rejtőznek. A réteken, a Vágban gyakran fürdenek; a széles mezőn szökdecselve táncolnak. Akit egyszer megragadnak, olyan soká forgatják, amíg csak ki nem leheli kezükben lelkét.”

A vers népies hangzása ellenére is minden bizonnyal Kollár alkotása: az Artner-közölte mondát ő maga írta át versbe. Persze az is lehet, hogy az előbb említett németre fordított gyűjtemény is ekkor már Kollár kezében volt, s ő „visszafordított” egy ott közölt szöveget szlovákra.

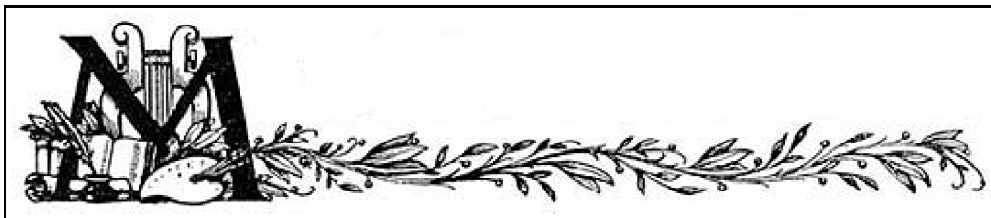
Említsük végül meg, hogy a XIX. sz. első felének nagy lengyel szlávistája, Andrzej Franciszek Kucharski (1795–1862) szintén járt Sopronban. A nagyműveltségű, de viszontagságos sorsú lengyel tudós varsói és lublini gimnáziumi tanárkodás után 1825-től 1830-ig nagy külföldi tanulmányutat tett, s valamennyi szláv országot felkereste, Montenegrótól Olaszországig.¹²⁽¹⁰⁰⁾ Különösen érdekelték a horvát és szlovák nyelvjárások, ezért Magyarországot sem kerülte el. Így jutott el Sopronba is. Saját adatai szerint 1828.

május 6-án érkezett meg.¹³⁽¹⁰¹⁾ Úgy látszik több napot töltött a városban és környékén, mert eléggé részletesen megfigyelte és jellemezte a Sopron megyei horvát nyelvjárást. Kár, hogy értékes tapasztalatait csak részben tudta hasznosítani. Az 1830–31. évi lengyel felkelés tragikus bukása lehetetlenné tette varsói egyetemi tanári kinevezését, s mint hazafias érzésű lengyel, a felajánlott kazáni katedrát sem kapta meg I. Miklós cár birodalmában. A kudarc teljesen letörte, s egyre kevesebbet dolgozott. Munkássága mégis becses dokumentuma a lengyel szlavisztikának, soproni, sárospataki, pesti látogatási révén pedig a magyar–lengyel művelődési kapcsolatoknak.

Angyal Endre

Lándzsér vára

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Kóh Ferenc 1894–1961

Kóh Ferenc
1894–1961

269 A soproni zenei élet egyik régi és jellegzetes alakját vesztette el váratlanul: *Kóh Ferencet*. Népszerűsége csak fokozta azt a megrendülést, amellyel elparentálták azok, akik ismerték, tisztelték zeneszeretét és – úgy látszott – kiapadhatatlan munkakedvét. Ha Kóh Ferenc alakját most halála után meg akarnók rajzolni, akkor a szobája falát díszítette sok emlék, hangversenyhirdetmény, fénykép között böngészve nehéz volna válogatni; szinte megszámlálhatatlan a hangversenyek, zenei rendezvények száma, melyeken több évtizeden át Sopronban és országszerte is mint előadó, rendező vagy karnagy működött közre. Bizonyos, hogy Sopron zenei életének történetében emlékezetes marad munkássága, egyénisége.

Bár Székesfehérvárt született, három éves korától kezdve Sopronban nevelkedett. Itt az Újteleki, majd a Templom utcai családi otthon kamarazenéléstől, énekszótól hangos élete mindmegannyi eltörülhetetlen emléket hagyott benne: még néhány évvel ezelőtt is maga köré gyűjtött énekesekkel otthonában kis hangversenyeket rögtönzött. Az operát szenvedélyesen szerette. 1920-ban Szombathelyen műkedvelőkkel Rossini Szevillai borbélyával is megpróbálkozott, és akkor zengő és hatalmas hangja méltán lehetett az előadás erőssége. 1926 óta ismét Sopronban élt, közben hangversenyrendezéssel is foglalkozott: sok neves művészt hozott el városunkba. Közben azonban nem hanyagolja el nem mindennapi értékű és terjedelmű hangjának művelését sem. Egyaránt bírta a tenor és baritonszólamokat. Nagy vállalkozásokba kezd, melyek közül számos operaelőadás mellett emlékezetes marad Haydn Teremtésének előadása a Tűztorony előtt. Ezek az előadásokon már mint érett és gyakorlott énekművész egyaránt vállalhatta a muzsikálást és felkészültséget kívánó énekeladatokat. Műkedvelőkből operagárdát szervezett és maga is fellép, társaságával más városokban is szerepel. Idősebb korában színpadi szerepléséről letett, de baráti körben még mindig nagy hatást keltett operaáriákkal. Emlékezetes marad nemegy szereplése még az utóbbi időkben is nagyobb művek színrehozatalakor: Haydn Évszakaiban, Kodály Psalmusában, Bach Máté passiójában, H-moll miséjében nagy sikert aratott. Nagyszerűen zengő hangját, előadókészségét, hangjának sokszor megcsodált terjedelmét halála napjáig töretlenül megőrizte.

Hálával gondolnak rá a soproni munkásénekesek alakulatai is, akiket gyakran gyűjtött egybe, tanított és vezetett. Alig van ilyen énekkar, amelyben nem tevékenykedett, akár mint közreműködő, akár mint karnagy. Ismert robusztus alakja elválaszthatatlan volt az énekpróbák, házi és nyilvános hangversenyek képétől. És most, hogy már nincs közöttünk, csak jobban érezzük az egyéniségéből áradott rajongását a zene iránt, a zenén keresztül az emberekhez fűződött baráti megbecsülését és szeretetét. Sírjánál nemegy muzsikos, zenebarát búcsúzott tőle könnyes szemmel; úgy éreztük, az ott állott százak és százak gondolata egygyé fonódott akkor: a hála és emlékezés örökzöld koszorújává.

Soproni József

**1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK / Horváth József az ember és a festő
1891–1961**

**Horváth József
az ember és a festő
1891–1961**

Egyik képén önmagát ábrázolja az alkotás szünetében, műtermében ülve. Nem tekint ki a képből a néző felé, mint az önarcképek általában, hanem magába roskadtan, a művész vívódásainak súlya alatt görnyedve befelé néz. Nem pihen, csak a keze nyugszik. Agya és lelke tovább küzd és tovább formálja a látomást, melyet ki kell vetítenie magából, hogy megmutathassa embertársainak az élet édes-keserű szépségének egy mozzanatát, a mulandóban az elmúlhatatlant, a művészet forma-, szín- és fényglóriájában a mindennapok valóságát.

Horváth József, ez a hatalmas szál ember, a vérbeli művész örökké töprengő, minden fuvallatra érzékeny, gyermeken ártatlan lelkét hordozta magában. Átható szeme borongva kutatta az élet arcát, ecsetje szerzetesi alázattal, önmarcangoló felelősséggel [270](#)építette a valóság felfokozott szépségű világát: az Ő sajátságos, minden mással összetéveszthetetlen látomás-birodalmát.

Egy élet küzdelmes éveinek sorát Horváth József megteremtette ezt a maga egyszerű világát, a való élet igazabb képét, melyből a szépség és igazság, az emberi öröm és fájdalom szakadatlan sugárzásban árad a szemlélő felé.

Nem minden művész emberi és művészi arcéle fedi egymást. Őbenne e kettő teljesen egyggyé olvadt. Úgy festett, ahogyan élt: megvesztegethetetlenül, megalkuvás nélkül, művészi és emberi hitétől soha el nem tántorodva, konokul megkövetelve magától és másoktól az igazmondást és a feladat iránti hűséget, alázattal vállalva és szolgálva azt, amire rendeltetett. Nem volt könnyű feladat tekintete tiszta sugarában helytállni, még nehezebb: barátságát kiérdemelni. Ahogy nem tűrte meg nyakán a nyakkendőt, úgy nem bírta elviselni a nem őszinte szót, a hazugságot, a hízélgést. Emberi gyengéi is művészi nagyságából fakadtak. Nem volt mentes a hiúságtól – erre volt is jogcíme –, de ezért a gyengéjéért keserves árat fizetett túlérzékenységében, hiszen minden kis karcolás, ami önértetét érte, hosszú hetekig gyulladáshoz vezetett.

Áhítatos ember, szemérmesen jószághos ember és ugyanilyen művész is volt, aki az élettől elgyötört öregek arcában és elnyűtt kezében, a csecsemője fölé hajló anyában, a mosósajtárból kiviruló fiatal lány gyöngyfényű testében, az istálló melegében kérődző borjakban, egy tál naspolyában vagy az őszi tájban ballagó ökrösszekérben fáradhatatlanul hirdette azt az áhítatot minden élő iránt, amely a régi nagyok képeiből árad az évszázadokon át.

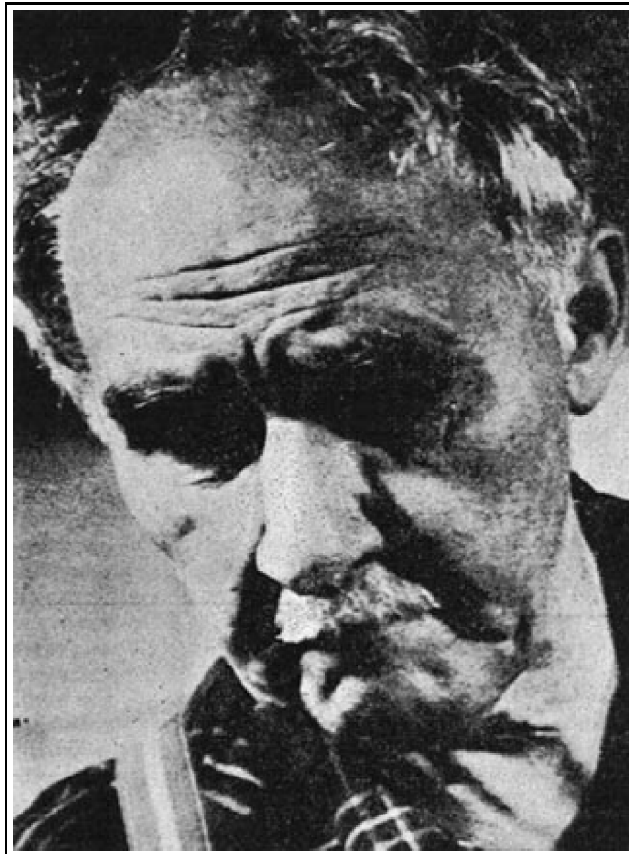
Vannak festők, akikben állandó viharok dúlnak, akik a korlátoknak érzett régit szétrobbantva, új formákban, vagy akár formák nélkül is, új színhatásokban keresik lázasan – és gyakran mindenáron – az újat, a következő lépcsőfokot a művészet Jákob-lajtorjáján. Horváth József nem rombolva alkotott. Ő magába fojtotta a növekedés görcseit, mint a lassan terebélyesedő fa, és a világnak csak a küzdelmek érett gyümölcsét, az új szüret új áldását mutatta. Az új az ő képeiben nem hangoskodva, hanem halk természetességgel jelentkezik. Fejlődésének grafikonja nem oly szaggatott, mint másoké. Nincsenek benne merész törések, meglepő irányváltatások. Ő már férfikora elején megtalálta a számára egyedül lehetséges kifejezési módot, és azt tökéletesítette, csiszolta évről-évre fáradhatatlanul, meg nem tántorodva a máshitűek fejcsóválásától. Mert voltak és vannak, nem is kevesen, akik fejlődését nem találják elég dinamikusnak, elég drámainak, elég korszerűnek, pedig a belső harcok szakadatlan láncolatában küzdött, hogy a festészet, s ezen belül az akvarellfestészet kifejezési lehetőségeit gazdagítsa, de ezt nem szögletes almák, felborított perspektíva vagy elcsúszott arcrészek elképesztő hatásával akarta elérni, hanem a mindenki által érhető és élvezhető, mindenkit felemelő valóságábrázolás még tökéletesebb forma- és színvarázsával. Igen – konzervatív volt, a szó legnemesebb „értékőrző” jelentésében. Sohasem volt *imitátor*, a meglevő másolója, mindig *creator* volt, aki olyan alkotott, ami sem előtte nem volt, sem utána nem lesz másodsor, mert minden műve a valóság és a művész képzelőerejének nászából fakadt.

Horváth József testi élete a pannon tájból sarjadt, s így szellemi és művészi életét is ez a szertelenségeket nem ismerő táj határozta meg. A Vas megyei Kemenesszentpéteren született 1891-ben. Ez a világ forgatagától távol eső falu, ahol apja intéző volt, akkor még érintetlenül őrzött meg egyes ősi, népi jellegzetességeket, mint a varkocsos juhászokat, akik bicskájukkal csudálatos dolgokat faragtak, és a kis Jóskát is megtanították erre a képzeletfejlesztő ügyességre. Első mestere Rabi Pista volt, a kanász, kinek útmutatása alapján piros szilvafából dúsmintájú karikás ostort faragott a gémeskútnál, a pocsolyában hempergő kocák őrzése közben.

Odahaza, a régi, nemes bútorokkal berendezett és kőrajzokkal, metszetekkel díszített szülői házban, a szép szeretetének légköre vette körül, hisz apja a soproni festővel és műgyűjtővel, Storno Ferencsel volt barátságban, nagyműveltségű anyja pedig a szellem nagyjainak tiszteletére nevelte. Házon kívül, a

parasztpajtások között, a Bankós-tó és a holt Rába partján, a kenderáztatásnál, az akolban vagy a kukoricafosztásnál, a libausztatónál vagy a birkanyírásnál – Millet, Zügel és Segantini motívumai között – a biblikusan egyszerű élet tárta fiatal szeme elé azokat a látványokat, ²⁷¹melyekből később képlátomásait merítette. Részben ezekben a gyermekélményekben gyökerezik festészetének jellegzetesen magyar és népi volta, belőlük fakad mély vonzalma az egyszerű emberekhez, s talán a képein előmlő nyugalom is a falusi gyermekkori öröksége.

„Művészi pályám emlékei” című, néhány év előtt tartott előadásában Horváth József ízesen, a képekben gondolkozó művész érzékletes módján mesélte el a szülőfalut, és benne a falusi iskola életét. Mint zsánerképekkel teleakasztott fal, olyan volt az előadás. Láttunk az egyetlen tanterembe összezsúfolt hat osztály 156 gyerekét, a katedrán a nyüstös bajszú mesterrel, amint a Hoffmann boltostól hozatott féldécit hajtja fel. Láttuk a körömpálcát működés közben, láttuk a gyerekhadat, amint az iskola sáros udvarát tapossa simára, és láttuk a gatyás pajtásokat, ahogy az iskolapadra felrakott lábuk nagyujjába akasztva a kendert, fonják a faragott nyélre való ostort. A majdani zsánerfestő jobb iskolát nem is kívánhatott volna magának.

Az elemi iskola végbizonyítványát a mester – nyomtatvány hiányában – egy árkus papírosra írta. Akkor kapta Jóska az első jelest rajzból, mert abban az időben már szenvedélyesen rajzolt, főleg huszárokat és paripákat. De ezzel búcsút is kellett mondania a libausztatónak, a fészekszedő pajtásoknak, a falu paradicsomi életének, és nehéz szívvel meg kellett indulnia a város felé, melyet annál kevésbé szeretett,

minél nagyobb volt. A szőke Dunántúl legszőkebb sarkában fekvő Keszthelyre került a gimnáziumba. Ha nincs a Balaton, a néprajzi múzeum, a zalai és somogyi fafaragások gyönyörűsége és a gimnázium kiváló rajztanára, aki Jóska gomolygó vágyainak utat mutatott, akkor az első időben nagyon boldogtalan lett volna. Még mindig 272a fafaragás vonzotta, s ki is faragott egy – cséplőgépet fából, az utolsó srófig. De könyvespolcán már gyülekezni kezdtek a művészeti könyvek: Meller Michelangeloja, Lázár A barbizoniak című műve és a Paál László-monográfia.

Keszthely idillikus világát Budapest kábító kavargása váltotta fel. Messze a város magjától keresett szállást és első útja a Kerepesi temetőbe vezetett, Munkácsy sírjához. Haláláig őrizte azt a kis vízfestményt, amit akkor a sírról festett. A Képzőművészeti Főiskolán Révész Imre, Edvi Illés Aladár és Bosznay István voltak tanárai és mentorai ebben a válságos, betegségekkel is megszakított időben. A nehéz vérmérsékletű ifjút ezer kételye és önmarcangoló vívódása testi és lelki válságba döntötte, melyből Réti István vezette ki, akitől megtanulta, hogy a művészetet csak a legnagyobb odaadással, alázattal, a technikai ügyeskedés háttérbe szorításával szabad szolgálni. Ekkor ébredt rá a csüggedetlen szorgalom és az igazunkba vetett hit erejére, és ekkor tette meg művészi törekvései központjává az aktot, mert úgy érezte, hogy a meztelen emberi test a természet remekműve, tehát annak minél tökéletesebb ábrázolása a művész legnemesebb feladata.

Legnagyobb, mondhatni sorsdöntő élménye volt ezekben az években az a pillanat, amikor Bécsben, a múzeumban megpillantotta Wilhelm Leibl két kezét ábrázoló kis képét. „Ez az! Így kellene festeni, ezzel a csodálatos tónusfinomsággal, ezzel a plasztikai éllel, foltot folt mellé rakva!” – sóhajtott fel. Itt ébredt rá, hogy a természetben nincsenek vonalak, csak színes, kontur nélküli foltok és tónusok. Ez a felismerés festészetének egyik kulcsa: foltokat lát és foltokat fest vonalak nélkül. Még grafikájában sincsenek vonalak, csak különböző tónusú foltok.

Mint a főiskolai ifjúság jegyzője, emberi közelségbe kerülhetett a század elejének nagy művészeivel: Benczurral, Szinyei-Mersével, Ferenczivel, Bosznayval, Stróbl Alajossal, Edvi Illéssel. Ez utóbbi akkoriban akvarelleket festett, és ennek az úde technikának, amely az anyagszerűségében súlyos olajtechnikával szemben szinte lebegő hatást tesz lehetővé, ekkor lett Horváth József egy életre művelője.

Az oklevél megszerzése után – 1914-ben – Réti ajánlatára Nagybányára kerül Thorma János mellé. Az ott töltött időt élete legszebb és legboldogabb szakaszának vallotta. Minden idejét és erejét a festésnek, elsősorban az aktfestésnek szentelhette. Talán egész életére itt maradt volna Nagybányán, ha az első világháború Bécsbe nem sodorja katonának, ahol egy emberséges százados jóvoltából idejének jórészét Velasquez, Rembrandt és Rubens képei előtt töltötte. Lábhibája miatt csakhamar felmentették és Zomborba került rajztanárnak. Nagybánya és a császárváros után Zombor a sivatag sivárságával hatott reá. Búsongó alaptermészete még jobban elmélyült. Vasárnaponként a szegényház lakóit festette s így akkori képei a kilátástalanság bélyegét viselik. A háborút követő megszállás elől, kalandos körülmények között, Horvátországon át haza szökött és súlyos betegen érkezett szülőfalujába. Lábadozása alatt ismét faragni kezd, majd megfesti élete első nagy figurális akvarelljét, egy öreg parasztot, s ezzel a képével elnyeri a Múcsarnok 1921. évi őszi tárlatán az Esterházy-díjat. A kritika a jellemzőerőt és a lélekábrázolás mélységét emeli ki.

Betegszabadsága lejártá után, még betegen, elfoglalja új munkahelyét Sopronban, az Állami Főreáliskolában, és egészsége javultával Horváth József végleg berendezkedik ebben a festőket ihlető öreg városban, ahol a szomszédos Bánfalva és Brennberg Nagybányára emlékezteti.

Ez az első siker, a megértő baráti kör, Sopron városának és a magánosoknak képvásárlásai fokozódó önbizalommal töltik el, melynek gyümölcse egy sor többalakos kép, arcképek, interieurök. Majd elkövetkezett a nagy képek és a nagy sikerek ideje. A sorozatot a *Vallomás* című, kétalakos kompozíció nyitotta meg 1927 tavaszán. Ez a kép az immár harminchat éves művész első korszakának reprezentatív alkotása. Értékét az 1929. évi tárlaton a Magyar Akvarell- és Pasztellfestők-díja fémjelezte. Erőtéljes színfoltokkal, a fények mesteri elosztásával még darabosan, a festés közben keletkező foltok bátor meghagyásával örökíti meg a drámai feszültségű lelki harcot, amely a ballépését bevalló leány és a vallomást hallgató anya arcán és a két pár kézmozdulataiban lejátszódik. A magyar akvarellfestészet egyik fontos állomása ez a kép, amely egy, addig az olajnak fenntartott témát, érett tudással, a vízfestés nehezebb technikájában, meglepő, addig ismeretlen színhatásokkal old meg.

273Még két jelentős kép születik ebben az 1927-es évben: *A Szent Mihály templom belseje*, mely a főváros 1928. évi díját kapja, és a *Falusi kaszinó*. Öt öreg paraszt ül, két összefüggő csoportra tagoltan, a „kaszinó” sűrű levegőjében. A szűk ablakon becsurgó fény vibrálva ömlik el az ősz üstökökön, kihalva a sötét háttérből a fehér ingujjakat és a színes mellényeket, beszegi az olvadó színekkel festett élettelen arcokat és azoknak méltó társait: a dolgozó parasztszemélyeket, hogy azután lent a mélyben, az öt pár csizma durva bőrén elhaljon. A magasabb valóságábrázolásnak ezt a földszagú példáját Horváth erőpróbanak szánta és a próbát fényesen megállta.

Horváth József: Nehéz kérdés. Vízfestmény (1927).

Lelki alkatának egyik fontos eleme a humánus volt, a nehezen élő emberek, az öregek és szenvedők iránti mély szánalom és szeretet. Őket, a megterhelteket részesítette egész életén át a szűrt fény és a bársonyos színek vigaszában. Kiemelte őket életük komor háttéréből és ecsetje sugaras fényekkel övezte megterhelt arcukat. Talán legmegrendítőbb képe az 1928-ban festett *Búcsúzás*, a petróleumlámpa fénysátra alatt örökre búcsúzó, összeroskadt öreg paraszt és haldokló párja szívbemarkoló képe, a gyászoló színek fátylába burkolva.

Horváth József minden művét a rajtanulmányok sora előzte meg. Ezekben érlelte a látványt látomássá. A *Búcsúzás* rajtanulmányát az Állami Grafikai-díjjal tüntették ki, maga a kép a Halmos Izor-díjat nyerte el.

Sopronban, lelkiületének megfelelő környezetben, problematikus lényé folyton újabb problémákkal küzd. Színakkordokat lát és ezekhez keresi a megfelelő témát. A sárgának a kékre, a mitiszzöldnek a fehérre való hatását, a fekete-vörös-fehér egymáshatását tanulmányozta és lépésről-lépésre a színskála minden kombinációját sorra veszi. Nagy hatással van rá Bécs közelsége, ahová rendszeresen fellátogat. [274A](#) *barbizoniak*, *Millet*, *Courbet*, *Renoir*, *Menzel*, *Trübner* adnak neki sokat, még többet a svéd *Zorn*, de a legboldogabb izgalomba *Wilhelm Leibl* hozza, akinek würzburgi sírját az 1933. évi egyetlen nagyobb külföldi tanulmányútján fel is keresi. Mindegyiktől tanul, ám saját festői meggyőződése már annyira

kiforrott és szilárd, hogy semmiféle irányzat sem tudja eltántorítani saját útjától.

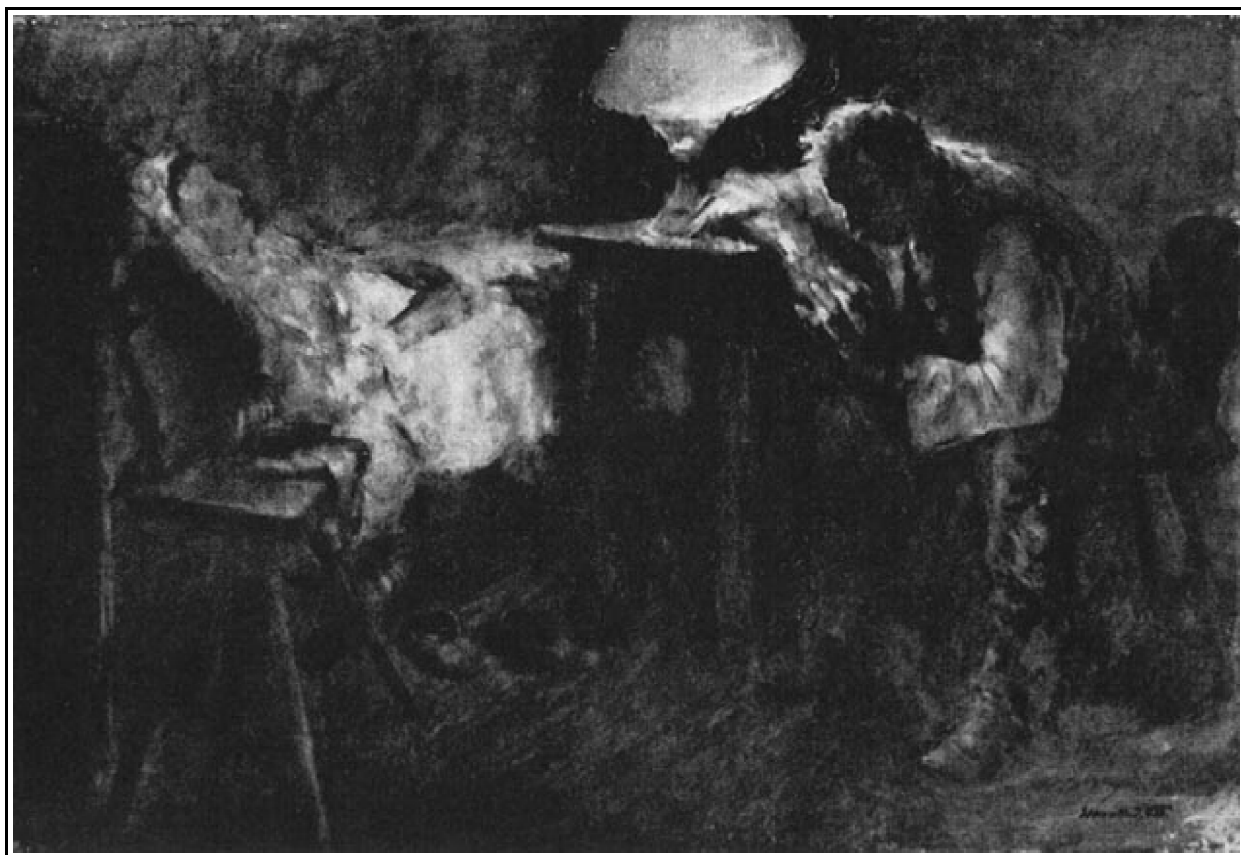
Ebben az időben találja meg a festés technikájában is azt a kifejezési módot, melyhez élete végéig hű marad. Horváth József szeme puhán látott, puhábban, mintsem azt akár olajban, akár temperában, pasztellben vagy a megszokott akvarellben ki lehet fejezni. Ezért áttért a vízfestésnek egy új módjára: a festésre a vízzel leöntött Whatman-papíron. Ez a technika – különösen nagyméretű képein – rendkívüli festői koncentrációt és lélekjelenlétet követel a tökéletes rajztudáson felül, hiszen a papír száradásának gyorsan változó fokozatait kell másodpercnyi pontossággal kihasználni a színek felrakására és a tónusok egybehangolására. És az eredmény? – összhatásban – tökéletes összefogottság, egymásbaolvadás, egység. Ezzel az új technikával felvértezve, most már alkotóereje javát arra összepontosította, amit a festészet legmagasabb feladatának érzett: – az aktfestésre. A mezítelen emberi test opalizáló fényeinek, a finom szürkék ezernyi változata kifejezésének parancsoló vágya megindítja az aktképek hosszú sorát. Így 1932-ben megfesti nagy, kétalakos aktkompozícióját a *Magyar szamaritánust*, melyet a Fővárosi Képtár vásárolt meg, de sajnos 1945-ben elvesztett.

És jöttek sorba az egészséges női test szépségét hirdető és minden erotikát a szándék tisztaságával kirekesztő aktképek. A *Tükör előtt* című képeinek első változatával megnyeri az I. osztályú Állami Akvarell-díjat 1934-ben, a *Fürösztéssel*, ugyanabban az évben, a Röck Szilárd-díjat. Zártságában, szoborszerű felépítésében és tónusra hangolt színfukarságával ez a kép Horváth életművének egyik legjelentősebb alkotása. A következő évben a Szent György-céh díja jutalmazza az *Anyaság* című képét.

Horváth József alakjait többnyire a falak és ablakok zártságába helyezi és ezt a lehatárolt környezetet ecsetje átszövi a színek arany- és ezüsfüstjével. A plen air harsány színeit kerüli (bármennyire csodálja is *Sorollának*, a spanyol napfestőnek fényzuhatagait), a napfény hangosságát ablaküvegen át szűri vagy lámpafénnyel pótolja. Ezeket a szelidebb fényforrásokat a homály ellentétével és a testeken végigcikkázó fényszikrákkal meglepő ragyogásúvá fokozza. Képeiből – mint emberi lényéből – bensőséges, csöndes izzás melege árad és ez az izzás átszellemíti a festett húst és az anyagot.

Közben – 1933-ban – megnősült abból a Mühl-családból, mely már két neves festőművészt adott Sopronnak és az országnak. Oldalán a férjét mindenben megértő és segítő nejével, művészi céljait mind magasabbra tűzte. A női aktok mellett bámulatos jellemábrázoló képességgel arcképeket alkotott, így az *Öreg asszony*, *Öreg magyar*, *Feleségem* címűeket. Fejekkel és aktokkal indulva, 1936-ban az első helyen kandidált résznyertese lett az 5000 pengős Balló-díjnak, melyet arra fordított, hogy három nyarat Brennbergbányán töltött családjával, ahol tájképfestészete új lendületet kapott, de festett szabadtéri aktokat is és jeleneteket a bányászéletből.

Ekkor már annyira egybeforrott Sopronnal, hogy nehéz lelkitusa után elhárította magától a kitüntető meghívást a Képzőművészeti Főiskola tanári székébe. Edvi Illés, illetve Baránszky örökébe. Néhány évvel később másodszer is így határozott Sopron javára.

275 Horváth József: Búcsúzás. Vízfestmény. A Soproni Erdőmérnöki Főiskola tulajdona (1928).

Az 1938. évi londoni Royal Academy kiállítása *Piros rékli* című képe igen elismerő kritikát kap, reprodukálják is. Sajnos, az angliai kollektív kiállítást megakadályozta a háború. Erre az időszakra esik addigi pályája talán legtükéletesebb művének, a *Leány a tükör előtt* című nagy festményének megalkotása is. A meleg és hideg színek ellentétére felépített, lobogó fénylángocskákkal beszegett, költői hatású leányakt meghozta – most már osztatlanul – az 5000 pengős Balló-díjat, majd a következő évben az Esterházy-jubileumi-díjat. A Balló-díjra épített nagy külföldi tanulmányút álmát szétrombolta a háború. Csalódásában vigasz volt számára, hogy a népszavazás emlékére alapított soproni Hűség-díjat 1939-ben, addigi munkássága elismeréseként neki ítélték.

A háború viharának folyton erősödő zúgása és az embertelenség felülkerekedése 276 mind nyomasztóbban hatott érzékeny lelkére. Az anyák szorongó aggodalmát festette meg 1942-ben, lélekrajzi remekében, a *Mi lesz veled?*-ben. A szegénység színei közepette, az anya kérges talpa és sötét lábszára között, tompavörös kötényen fekszik gyenge rózsaszíromként a csecsemő. Egy gyászos kornak, a légiópincék és szirénázások korának festői dokumentuma ez a kép. A következő évben a *Magyar madonnában* újra az anyáknak állít emléket. Ez a képe az állami kisaranyérmet kapta. Ebben az időben születnek megkapó családi képei, a *Sári-* és a *Berci-képek*, köztük a piroscsuklyás Berci-kép, melynek láttán a renaissance-képek fuvallatát véljük érezni. 1943-ban megnyeri a Képzőművészeti Társulat Nagydíját, ami zsűrimentességet biztosít számára.

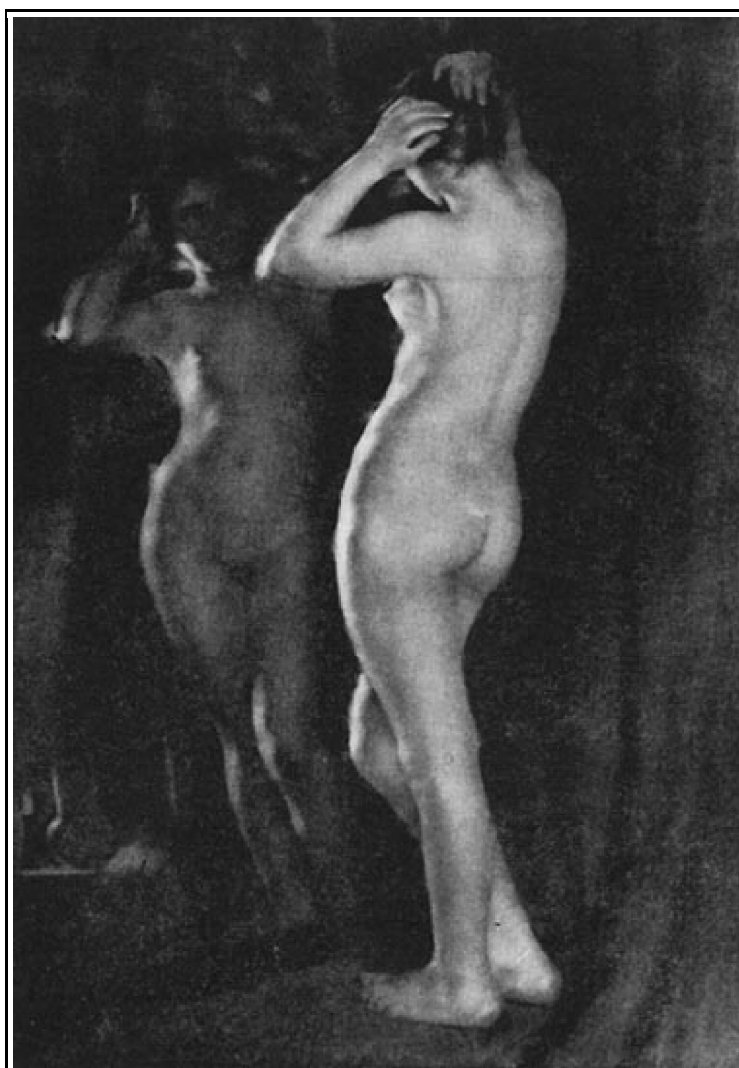
Horváth József a legszorgalmasabb alkotók egyike volt. Megszállotta volt a festésnek. A maga és családja

életének minden mozzanatát ennek az áldásos szenvedélyének rendelte alá. Nem ismert üres, eltékozolt órákat. Ha nem festett, szokása szerint reggeltől alkonyatig, akkor tanított. Harminc éven át a hivatalos rajzoktatáson felül önzetlenül tanította azokat, akikben tehetséget látott. Felelősségtudata, vérmérséklete és türelemgazdagsága a lassan, megfontoltan dolgozó festők közé helyezte. A művéség parancsa és a művészi igazság keresése csak akkor engedte nekilendülni csetjét – (ő mindig „pemzlit” mondott –, amikor már megtalálta a helyes utat. Sohasem vagy legalábbis nagyon ritkán festett modell nélkül. Ha nem akadt aktmodell, akkor keserősége mélypontra szállt alá, és ilyenkor festette életet sugárzó csendéleteit (*Naspolyák, Vargányák* stb.), vagy istállóképeit és a Bécsi-negyed görbe utcáit esti világításban.

1943-ban, Sopron város hathatós támogatásával felépíthette új műtermét, s ennek kétoldali megvilágításában aktfestészetének mindig újabb remekeit alkotta, így a nagy műteremablak előtt a magyar pódiumon álló, mézsárga fényben fürdő, tompakék fejszalagos aktot. Az 1944. évi december 6-i nagy légitámadás műtermét tönkretette s azt csak 1947-ben állíthatta helyre a város segítségével. 1945 után a vidék távlatából figyelte a Budapesten kitört művészeti eszmezavart. Nem tántoríthatta meg az absztrakt irányzat átmeneti diadala, de mérhetetlenül csodálkozott, hogy régi realista festők hogyan változtak át egyik napról a másikra absztrakt festőkké, hogy aztán az 1949. évi szovjet kiállítás után visszatérjenek a realista irányhoz. Nem ismert türelmetlenséget más irányzatokkal szemben. Ő, a kivételes műgonddal festő, értékelni tudta a lüktető ecsettel lázasan dolgozó impresszionisták érdemeit, sőt bizonyos tekintetben hozzájuk közelállónak érezte magát. Egyet azonban minden művésztől irgalmatlanul megkövetelt: az őszinteséget, ami magában foglalja az igazunkba vetett hitet. Ahol ennek hiányát érezte, ott vége volt a türelmének.

Rendületlenül haladt a maga útján, amely gyakran volt csalódással kikövezve. Az 1945–50-ig tartó években hol visszautasították képeit, főleg aktjait, hol bántóan bírálták, sőt támadták borús valóság szemlélete miatt. Sopron Város Tanácsa azzal szolgáltattott elégtételt neki, hogy 1950-ben megvásárolta a Múzeum számára a *Mi lesz veled?* c. képet, amelyért 1954-ben megkapta a Munkácsy-díjat. Ez az elismerés újabb lendületet adott teremtőakarátának. Utolsó évtizedének nagy művei közül kiemelkednek a *Lenky-portré*, a *Tere-fere*, *Kukoricafosztás*, *Elveszett élet*, *Dr. Prőhle*, azután a munkások életéből vett témák: *Reszelővágó*, *Üstkovács*, *Bányászok*, *Formázók* stb. Külön hely illeti meg életművében öregkori *Önarcképét*, amelyben az önjellemzés remekét alkotta meg. Soká lehetne még sorolni műveit, hiszen az általa „opus”-nak elismert művek száma megközelíti az ötszázat.

1959 tavaszán Horváth József Budapesten, a Nemzeti Szalonban gyűjteményes kiállításon bemutatta élete művét. A látogatók ezrei gyönyörködtek és lelkesedtek képei előtt, ám a festőtársak jórésze távolmaradt, a kritika pedig összeszorított szájjal fukarkodott az elismeréssel. Horváth József azokban a hetekben a szokottnál is többet szenvedett, bár némi vigaszt nyújtott neki az a szeretet, mellyel a soproni gyűjteményes kiállítás közönsége ünnepelte a város nagy fiát, a Városi Tanács és a Képzőművészeti Alap pedig újabb képvásárlásokkal fejezte ki elismerését.

[277](#)Horváth József: Tükör előtt.
Vízfestmény. Letét a soproni Liszt Ferenc Múzeumban

Horváth József műve ez év április 22-én döbbenetes hirtelenséggel lezárult. Mintha Sopronnak egyik tornya dőlt volna le. Csorba lett a város, mert eltűnt utcáiról és szellemi életéből az ő mindenkin felülemelkedő, bicegő alakja, fent, a boltozatos homlok alól kivilágító és szemek felett a belső lángolás külső jeleivel – a szélben [278](#)lobogó ősz hajfürtökkel, lent a mélyben, a koppanó botvég körül Pajtinak, a búsképű tacsónak húséges döcögésével. Műtermének kongó csendjében dideregni kezdtek az aktképek, festett teremtményei pedig dermedten várták a kulcs csikordulását a vasajtóban. Hiába vártak. A mester feje az örök párnára hanyatlott. De a Mű nem pihenhet el, mert félezernyi alkotásban most neki kell folytatni alkotója életét.

Elment valaki, akinek egész lényéből a tisztaság és a szemérmes jóság sugárzott. Hogy milyen rendkívüli emberrel lettünk szegényebbek, azt tudjuk, hogy milyen nagy művészünk távozott el, azt még csak sejtjük. Az Idő fog ítélni műve felett, az Idő, mely a feledés sarkába söpri a múltó divat hazug készítményeit, de megőrzi, ami igaz, kortalan és örökérvényű.

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Emlékezés Horváth Józsefre

Emlékezés Horváth Józsefre

Művészete megbecsült érték, élete erkölcsi példakép. Ha a művészetéről akarok megtudni valamit, akkor azokat a műveit nézegetem, melyekben teremtő képzelete szépnek és sebezhetetlennek hitte magát, ha az erkölcsi magatartását akarom ismerni, akkor a szavait és a cselekedeteit kell felidézniem.

A tanítvány szeretettel emlékezik elhunyt tanárára és kegyelettel próbálkozik most ezzel a szellemidézéssel.

*

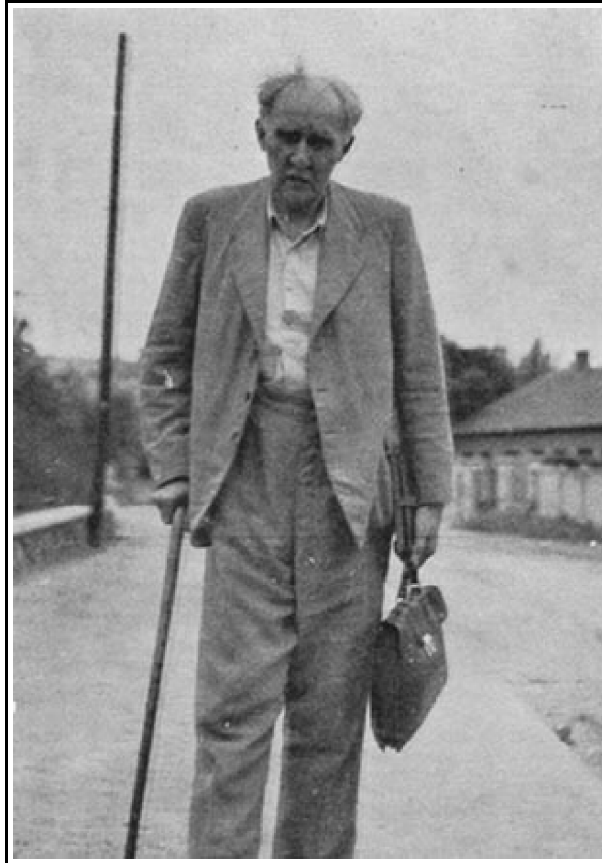
Vannak festők, akiknek a kézmozdulatát a hűvös intellektus vezeti és vannak mások, akiket az érzelem irányít.

Horváth József az utóbbiak közé tartozott. Talán ez a magyarázata annak, hogy a művészete oly sokak szívéhez utat talált. Minden stílus addig él, míg meg nem fejtik a titkát. A stílus titkának a leleplezése a stílus halálát is jelenti. Azokat a műveket azonban, amelyekben az érzelmi fűtöttség különösen erős, az elmúlásnak ez a veszedelme nem fenyegeti. Horváth József képeit ilyeneknek érzem. Némely művében, különösen azokban, ahol a soproni erdőnek és az emberi alaknak valóságos mitológikus egységét teremtette meg, ez a hatás szinte orphikus. Festészete ilyenkor a képzelet és az ecset boldog tapogatózása volt a szépség felé.

Az érzelmi telítettség mégsem magyarázza meg teljesen ennek a stílusnak a varázsát. Hatásának a másik oka az a művészerkölcsi magatartás, amely minden művén ott fénylik. A szavait és a cselekedeteit kell felidézniem, hogy ezt az erkölcsi magatartást éreztetni tudjam.

Akik valaha is látták őt, nem fogják soha elfeledni szálfatermetét, amely mintha elvi hajthatatlanságának lett volna külső jelképe. Aki azonban beszélt is vele, az megérezte azt is, hogy ezt az erkölcsi keménységet meleg emberség járta át. Tanúskodni akarok arról, hogy tanítványai iránti gondoskodása kimeríthetetlen volt, és érdeklődő figyelme évtizedek múltán sem szűnt meg, még azok iránt sem, akik gondoskodását idővel elfeledték és nem viszonozták többé a szeretetét. Nekem a legkönnyebb tanúskodni arról, hogy ez a törődés mennyire messzire terjedt: a hivatástudat kialakításától, a jövő egyengetésétől, a városi ösztöndíj megszerzésétől és a sok jó szótól a betegségben való támogatásig.

Az elmúlt évek apokaliptikus időszakai nem ingatták meg elvi szilárdságát és emberséges gondolkodását. Ennek a folyóiratnak a szerkesztőjét megkérhetném, tegyen biznyságot arról, hogy bátor volt a cselekvésben is, amikor a veszélyben levőn kellett segíteni. De elegendőnek tartom, ha egy 1941-ben kelt leveléből idézek: „Én a jelenlegi nehéz viszonyaim, de különösen az itteni kínos helyzetet teremtő politikai viszonyok miatt, amelyek oly idegenné tették nekem ezt az egykor annyira kedves várost: nagyon megbántam, hogy nem mentem el most 2 éve a képzőművészeti főiskolára tanárnak, noha bizonyos, hogy az ottani viszonyok sem adtak volna sem anyagilag, sem lelkileg nyugodtabb életet, de most már mindent mérlegelve, 279mégis talán az lett volna a jobb. Az ember akkor teszi legokosabban, ha sohasem beszélne, csak mindig hallgatna, de ki tudná, tudja ezt megcsinálni!”

A levélváltás sohasem szakadt meg közöttünk, mióta utamra bocsátott; legfeljebb csak rövid időre. Utoljára az elmúlt év nyarán találkoztunk. Vendége voltam és most már egymáshoz öregedve: a barátja. Az Árpád utcai műtermében szálltam meg ismét. A kanyarodó lépcsőfeljárat nyikorgó falépcsőin hallottam közeledő súlyos lépteit. A lépcsőház falait képek fedték, jórészt grafikák. (Minden képhez gondos tanulmányrajzot készített.) Az emeleti műterembe vasajtó nyílt, az ódon zárat hatalmas méretű kulcs nyitotta; nem volt kis teher soproni időzéseim alatt állandóan 280magammal hordani. A műterem két szomszédos falát egy-egy nagy műteremablak törte át. Ezzel a világítási ellentéttel variálta azokat a finoman szűrt fényeket, amelyeket annyira szeretett festeni. A műteremben kevés bútor, egy széprajzú karosszék, dobogó, festőeszközök, könyvek garmadája és főleg képek, képek mindenütt a falon. Közöttük barátságá jeléül az a kezdetleges rajz is, amelyet főiskolai tanulmányaim első évében róla készítettem.

Hosszan üldögéltünk és beszélgettünk. Észrevétlenül fényképfelvételt akartam készíteni, de figyelte és mozdulatlanul várt, amíg elkészült a kép. A beszélgetés ezután tovább folyt, és amikor a mondanivalója szenvedélyesebbé vált, súlyos gesztusokkal adott a szavaknak nyomatékot. Ebben a hevületben valósággal gyűjtött a szó. Erre a helyzetre vártam és egy óvatlan pillanatban elkészítettem a tervbe vett felvételt.

Miről is beszélgettünk?

Néhai mesterünkről, Réti Istvánról, akinek Horváth József az első világháború kitöréséig, én pedig jóval később voltam a tanítványa. Azután a nagybányai művésztelepről, ahol ő a háborús évek alatt, majd

később én is sokat dolgoztam. Szó esett azokról a szép szövegrészekről is, amelyek Rétimek a nagybányai művésztelepről 1954-ben kiadott posthumus könyvéből – ebből a legszebb magyar művészeti írásból – kimaradtak. Horváth József annak idején nem kis fáradsággal utána járt és most kegyelettel idézte ezeket a kihagyott sorokat. Szó szerint is emlékszem az egyik szövegrészre, amelyet a műterem csöndjében halkán citált: „Nagybánya, pásztortűz a koromsötét nagy éjszakában. Fellobbanó, el-elhunyo lángja melegít és messze fénylik. Keserű füstje – az emlékezés – lecsapódik s a tűzbemerengő szemet könnyesre marja!”

Hallgattunk; azután Thorma Jánosra terelődött a szó. Valaha mindketten ismertük őt, a nagybányai telepen mindkettőnknek korrigált egykoron. Régi fényképeket tanulmányoztunk Nagybánya fénykorából és a későbbi hanyatló időszakból. Horváth felvételt mutatott Thorma elhanyagolt, besüppedt bányai sírjáról. Azután a jelenleg Nagybányán élő festők felől érdeklődött. Elmondtam mindazt, amit a város jelenlegi állapotáról tudtam és Mikola András nevét említettem, akivel időnként levelet váltottam. Horváth József ismerte és igen becsülte Mikola fiatalkori műveit, Mikola pedig 1959-ben Budapesten időzve megtekintette Horváth kiállítását. Személyesen nem találkoztak soha. Mikola ezidén februárban és márciusban ismét Budapesten járt. A kölcsönös érdeklődésből egyszeri levélváltás lett. Ez most már nem folytatódhatik többé.

Az idő közben délutánba hajlott és mi elindultunk a műteremből. Az Árpád utcai bejárat előtt megálltunk és én újabb felvételt készítettem. A kép a botjára támaszkodva ábrázolja őt, fáradt tartásával kifejezve élete nehéz küzdelmeit. Azután a Lenin körúton haladtunk tovább, a Lackner Kristóf utca felé. Amikor elbúcsúztunk, még egyszer kattant a fényképezőgépem. Jellegzetes, súlyos lépteivel elhaladva látom őt a felvételen, de ugyanilyen élesen vésődött az emlékezetembe is ez a jelenet; ekkor láttam utoljára a barátomat. Talán palástolt aggodalom élt bennem, hogy nem találkozunk többé, ezért készítettem a képeket, és ezért emlékezem ennyire élénken erre az utolsó napra is?

Elöttem vannak és újra olvasom a márciusban küldött utolsó írásait. 10-én ezt írta: „Az utóbbi időben sok baj, sőt szomorúság ért, s mivel holnap Fejér megyébe kell utaznom temetésre, leveledre csak később válaszolhatok részletesen.” Az utolsó lap március 17-én kelt: „Bocsáss meg, hogy hosszú leveledre csak most válaszolhatok, de az utóbbi időben sok szomorúság és megpróbáltatás ért, ami sok mindent lehetetlenné tett. Majd ha nyáron megint itt leszel, élő szóval sok mindent elmondok.”

Több mint egy hónapi nyugtalanító hallgatás, csönd következett. Miért is nem törtem meg újabb levéllel?

A tanítvány egykori tanárával ezen a nyáron nem beszélhetett már élőszóval. Nem tehet mást: szeretettel és kegyelettel idézi emlékét.

Sebestyén Ferenc

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 34. Lehetne-e nagyobb mértékben értékesíteni a fertői piócsát?

34. Lehetne-e nagyobb mértékben értékesíteni a fertői piócsát?

Kazinczy Ferenc 1827. július 6-án kelt, Bárány Ágosthoz írt levelében ezt írja: „Coulmain nevű Párisi Kereskedő Martziusban hozzánk jöve nadályokért; azt beszéli, nálok most csaknem minden nyavalyát azzal gyógyítanak”. Kazinczy, aki tudvalevőleg Sátoraljaújhely közvetlen közelében lakott, Széphalmon, maga is hallotta, hogy reuma ellen jól tesz a nadály feltétele a fájós testrésze. Nadály alatt hajdanában a piócsát értették. De pontosan a levél keltének idejében Sopronban is megjelent egy francia, név szerint Varambier J. B. és a tanácsnak 2682. számú rendelete alapján 1827-ben engedélyt kért piócsa-tó létesítésére a mai Erzsébet-kert táján, a vizet a Deák kút patakjából nyerte és Krauss molnár malompatakjába vezette le. 1833-ban Lichtl Gottfried jelentkezik a tanácsnál és kéri, hogy mentsék fel – mint a francia utódját – a piócsa-tavak tartása alól, mert nem kíván többet a nadállal kereskedni. A tanács a 3585. sz. végzéssel biztosítja a polgárt, hogy semmiféle kötelező erejű ígéret nem történt a piócsa-tavak fenntartását illetőleg. De úgy látszik, Krauss molnár maga létesített tavat (Igelteich), mert ez ellen a posztóscéh tiltakozott, hogy az ő vizüket szennyezi. Krauss azzal védekezik, hogy korábban is voltak ilyen tavak, az újakat korszerűen csinálja, a vizet nem fogyasztja és az a tavakban nem párolog. A város 1834-ben 1587. szám alatt hozott végzésében hozzájárult az újabb piócsa-tó létesítéséhez, de azzal a kikötéssel, hogy első ízben kútvízzel töltsék meg.

A soproni piócsatenyésztés tehát üggyel-bajjal indult meg; a kérdés, hogy mennyi ideig virágzott? 1832-ben a Sokféle című folyóirat, amely Bécsben jelent meg, németországi forrásból első számában „Nadálykúra vagy piócsázás Frantzia országban” címmel megírja, hogy az említett országban 10 év alatt nagyon elterjedt a piócsa-kúra, évente 53 millió piócsára volna szükség, évente 35 milliót hoznak be negyedfél millió frank értékben. A cikk csillag alatt a következő kérdést teszi fel: „Hány milliót visznek évenként a Fertő tavából Frantzia országba, szeretnénk e felől arról a tájról hitelesen tudósítani”.

Ha a Fertő esetén való kihasználásáról nincs is adatunk, a 19. század közepéről számos tudósításunk van, amelyek szerint látnivaló, hogy a piócsatenyésztés az ország legkülönbözőbb részében nagyban hozzájárult egyes vállalkozók jólétéhez. Bene Ferenc, a neves orvos „Dunai utazás Pesttől Orsováig” című értekezésében (Tud. Gyűjtemény 1833. IX. kötet, 5. lap) írja: „Egy...olasz ember tünt fel, ez piócsa-kereskedés végett ment Eszékre; hazánkban már 15 év óta szedi a piócsákat, most Slavóniából vár egy nagy szállítást, azonban olasz tartományokból, szigetektől, sőt Algierből is nagy mennyiségben szállítja a piócsákat Párisba”. Főleg a Bach-korszak alatt virágzott a piócsatenyésztés. A Pester Zeitung 1848-as 783. Számában a palánkai uradalom hirdeti a piócsaszedés bérletét. 1854-ben a Budapesti Hírlap ad bővebb felvilágosítást a 2652. lapján: „A nadálykereskedés hazánkban nem az utolsó jövedelmi források közé

tartozik s több nadálytartó telepítéssel **282** még nagyobb lendületet lehetne neki szerezni, miután a magyar nadályok külföldön igen keresettek; e tekintetben nagyon örvendünk, hogy a kezdet a közeli fői közbirtokosok által meg van téve, hogy példájokat most legközelebb Új-Pesten is követik”. Ugyanebben az újságban két év múltán (1856. május 11-én) Cegléd város hirdeti, hogy bérbe adja a Berczel felé eső határban a piócás tavát. Majd a 281. számban részletesebben olvashatunk a tárgyról. Külkereskedelmi árucikk most már, és semmi sem mutatja jobban a kelendőségét, hogy hamisítják, a tó tulajdonosok ökörvérrel hízlalják, hogy gyorsan nőjenek és megnagyobbodjanak, így hamarább veszik, de ezek orvosilag hasznavehetetlenek. A kivitel Németország, Anglia, Hollandia, Belgium, főleg azonban Franciaország felé igen nagy.

Kb. a század elején még eléggé gyakorta rendeltek az orvosok különböző betegségek ellen piócat, de azóta csak szórványosan hallani ilyesmiről, de hallani azért. Ismeretes, hogy a pióca a sekély és hamar felmelegedő vizet szereti, ilyen a Fertő, főleg amióta a magyar partvidéken zavartalanul és szabadon folyik a növény- és állatvilág élete. Előfordul a Tómalmon is a pióca, de ritkán. Már most az a kérdésem, hogy az orvosi tudomány miképpen vélekedik a piócakezelésről, és ha ma is felhasználható, akkor nem lehetne-e a fertői piócat ilyen célra nagy tömegben felhasználni, azaz feltesszük ismét Sokféle lap 1834-ben elhangzott kérdését.

László Ernő

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 35. Érdemes-e fertői piócat tenyésztetni?

35. Érdemes-e fertői piócat tenyésztetni?

A piócázás egyike a legrégebbi gyógymódoknak és a legkülönbözőbb betegségekben használták. A régi orvosi felfogás sok betegség okát a vér besűrűsödésében, egyes szervek vérrel való túltelítettségében látta. Így alkalmazták a piócázást fejfájások gyógyítására a halántékokra vagy a tartótájékra, izületi gyulladásban az izületekre, májbetegségekben a máj tájékára történő föltevésükkel. A bőrbe harapó pióca valóban néhány ccm vért szív ki, sőt miután nyálmirigyei egy véralvadást gátló szert, a hirudint tartalmazzák, levételük után is még egy ideig vérzés áll fenn.

A piócat – bár sokkal ritkábban – még ma is használják. Így elsősorban a lábak thrombotikus folyamataiban, amikor valóban jó hatásuk van, és néha eredményes kísérlet tehető ezzel a kezelési móddal a máj pangásos duzzadása esetében is, amikor a májat sikerül valamivel megkisebbiteni.

A pióccal történő gyógykezelésre az ún. orvosi piócat (hirudo medicinalis) használjuk, melynek pontos leírása az V. magyar gyógyszerkönyvben megtalálható. Eszerint az orvosi pióca 10–15 cm hosszú, 1–2 cm széles, 35 szelvényből és 95 gyűrűből áll. Öt pár kezdetleges szeme és tapadó korongja van, melynek végén három félkör alakú állkapocs van apró fogacskákkal. Barnászöld a háta, melyen rozsdabarna csíkok láthatók. Hasa piszkos sárgászöld színű, fekete pontokkal. Fontos megkülönböztetni az ún. lópiócatól, mely orvosi célokra nem alkalmas. Ez jóval nagyobb, háta feketészöld, hasa sárgászöld. Hátán és oldalán barnászöld foltok vannak.

A gyógyszerárakban rendszerint kapható orvosi pióca. Minthogy egyre ritkábban kerül alkalmazásra, nem hiszem, hogy érdemes lenne a fertői pióca gyűjtésével komolyan foglalkozni.

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 83. Néhány vasútellenes vélemény

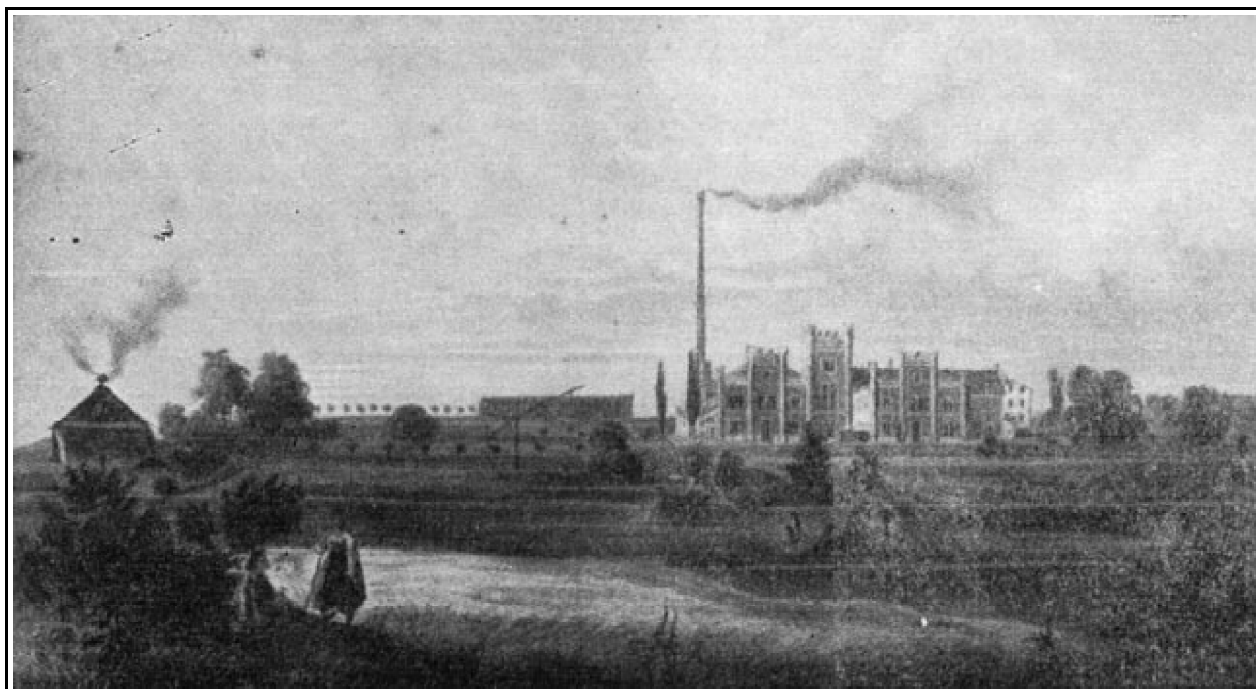
28383. Néhány vasútellenes vélemény

A SSz. 1959. évi első számában a 14–15. lapon vasútellenes nyilatkozatokat olvashattunk abból az időből, amikor Magyarországon az 1830-as években kezdett szóba kerülni a vasút kérdése. Szabad legyen ezt a sort még egynéhány adalékkal megtoldani.

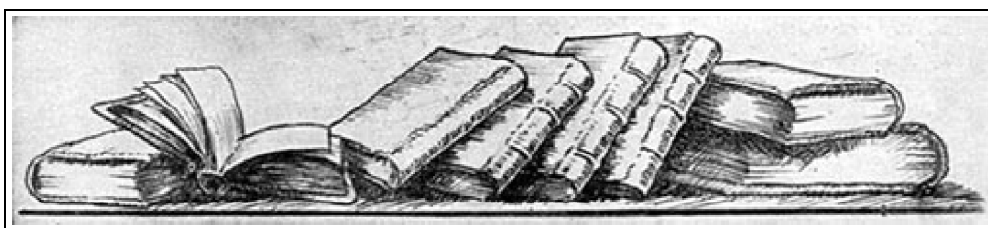
Sajátos módon a legszámottevőbb folyóiratban, a Tudományos Gyűjteményben jelentek meg. Az első nagyon korai: 1823. ötödik kötet 19. lap. Rajsz Károly „Az utaknak elmés igazgatásáról egy szó”. „Hazánkban még nints szükségünk vas utakra, de idő előtt való is volna az olyan kívánság, mert az al-földi nagy sárba a vaskerek nyoma elveszne”. Kifejti, hogy a természetben nincs ugrás, előbb következnek a „kavicsos periodus”. Tehát „hagyjuk még az Angolyoknak a vas utakat!”

Vásárhelyi Pál, a kiváló mérnök, akinek Szegeden szobra is van, inkább a víziutak érdekében emelt szót, és 1830-ban, amikor már Angliában elkezdődött a gőzvasút korszaka, az említett folyóirat szeptemberi kötetében a 110. lapon Vargha Jánosnak Gerstner Ferenc után fordított és bővített munkáját (Két értekezés terh-szekerekről) bírálta, ebben említi: „elmulaszta egy rövid értekezésben bennünket megismertetni, mennyibe lehetnének a vas-utak Magyarországra nézve is alkalmazhatók, annyival inkább, mivel talán az első próbatételnek Pesten nem a kívánt fogantja volt. Valóban az első vasút Pestváros és Kőbánya közt (függő vasút) 1827-ben nyílt és csak 1828-ig működött. Vásárhelyi a víziutak mellett tört lándzsát: „Tellyességgel nintsen megbizonyítva, hogy a szállítás a vasútakon sokkal sebesebb volna, mint a csatornákon” (115. lap). Végre az utolsó összefoglalás: „Hazánkra nézve még távol vagyunk azon időtől, amelybe a vasutakra is mint a kereskedést előmozdító eszközre a Státus figyelmét vethetné”. Vásárhelyi kitűnő szakember volt, de rossz próféta, mert hat évvel később igenis az országgyűlés már foglalkozott a vasutak kérdésével, és 1841-ben megindult az első magyarországi vasút forgalma.

László Ernő

A nagycenki cukorgyár 1860 körül. Könyvomat.

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

284 SOPRONI KÖNYVESPOLC

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Domonkos Ottó: A soproni ruházati iparágak története

Domonkos Ottó: A soproni ruházati iparágak története
Kiállítási kalauz. 1961. 32 lap.

A Liszt Ferenc Múzeum kisipari osztályának sorrendben második kiállítása a soproni ruházati iparágak

történetének emlékeit mutatja be. Annak, hogy a kiállítás kalauzának ismertetésére külön kitérünk, nemcsak az az oka, hogy a kiállítás a századok során méltán híressé vált soproni ruházati kisipar emlékeinek a korszerű muzeológia elvi alapján felépülő bemutatása, hanem az is, hogy a kalauzból az olvasó, illetve a kiállítás látogatója a kiállított anyaggal való szerves kapcsolat révén ismerkedhet meg a ruházati iparágak történetének helyi vonatkozásaival.

A szerző a bevezetésében helytállóan indokolja meg azokat a szempontokat, amelyek a kiállított anyag összeállításában és elhelyezésének sorrendjében vezették, különösen a gyártó és továbbfeldolgozó iparok emlékeinek együttes bemutatására vonatkozólag, a kiállításnak a politechnikai oktatással való összefüggéseire azonban csak egy mondatban utal.

Az egyre általánosabbá váló politechnikai oktatás természetszerűleg mindenütt a helyben települt ipari és mezőgazdasági ágazatokra támaszkodik. Figyelembe véve azt, hogy Sopron ipari üzemei között a textil és ruházati ipar üzemei mind a termelési értéket, mind a foglalkoztatottak számát tekintve első helyen állnak, nem csekély azoknak a tanulóknak a száma, akiknek politechnikai képzése a fenti üzemekben folyik. A kiállításnak a politechnikai oktatás elősegítése terén elsősorban abban van jelentősége, hogy nagyrészt bemutatja azokat a gépeket és szerszámokat, amelyekből a ma használt textilipari gépek kialakultak. Ezek segítségével a politechnikai oktatóknak egyedülálló alkalmuk nyílik egyes technológiai folyamatok lényegének bemutatására anélkül, hogy a tanulók figyelmét a mechanikai gépek számos segéd- és erőátviteli berendezésének működése igénybevenné. Másrészt módot ad a kiállítás arra is, hogy sok, ma már értelmetlennek tűnő, de állandóan használt elnevezés eredetét szemléltetően meg lehessen magyarázni. Pl. a szövőgép mellhenger nevű része a mechanikai szövőgép előtt álló munkás csípőjével van egy magasságban. A takács azonban, aki ülve végezte munkáját a szövőszéknél, még teljes joggal nevezte el ezt a funkciójában és elnevezésében máig is változatlan alkatrészt mellhengernek.

Az egyes iparágak, illetve céhek történetét sikerült a szerzőnek olyan röviden és amellet a lényegét megragadóan összefoglalnia, hogy az olvasó a kiállítás egy-egy vitrinje előtt megállva a kalauzból nemcsak a kiállítási anyagra, hanem az illető iparág történetére vonatkozó részt is kényelmesen elolvashatja.

Általában a kiállítási helyiségek, illetve a terjedelem adta lehetőségek legcélszerűbb, a lényegeset hangsúlyozó kihasználása egyaránt jellemzője és legfőbb érdeme mind a kiállításnak, mind a róla készült ismertetőnek.

A kalauz a magyar szöveggel egyező terjedelmű német szövegrészt is tartalmaz, amelyben akad egy-két hiba, amely gondosabb lektorálással elkerülhető lett volna. Pl. a bevezetésben Tuchschererei áll Tuchweberei helyett, a 20. oldalon S. Wollwarenindustrie található S. Baumwollwarenindustrie helyett, ugyancsak a 20. oldalon ritterliche Tracht Reitertracht helyett stb.

285A jó reprodukciókból álló képanyag (Adorján A. és Domonkos O. felv.) értékesen egészíti ki az Egyetemi Nyomda gondos munkájával készült kis füzetet, amelynek egyszerűségében is igényes és kifejező borítólapját Sterbenz Károly tervezte.

Dávidházy István

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Tanulmányok Budapest múltjából XI–XIII. kötet Bp. 1956, 450. lap; 1957, 572 lap; 1959, 608 lap. (Folytatás.)

Tanulmányok Budapest múltjából XI–XIII. kötet

Bp. 1956, 450. lap; 1957, 572 lap; 1959, 608 lap.

(Folytatás.)

Gyömrei Sándor két tanulmánya (Az első pesti kereskedelmi részvénytársaság: A Magyar Kereskedelmi Társaság; A kereskedelmi tőke kialakulása és szerepe Pest-Budán), *Sándor Vilmos* (A budapesti nagymalomipar kialakulása 1839–1880), *Berlász Jenő* (A Ganz-gyár első félszázada 1845–1895), és *Sipos Aladár* (Budapest gyáripara 1919–1933) tanulmányai már kifejezetten a budapesti kapitalizmus előtörténetét, illetve történetét vizsgálják. Gyömrei tanulmányai ugyan még csak a feudalizmus keretein belül, Berlász és Sándor Vilmos tanulmánya még itt kezdve, de már túlnyomórészt a 48 utáni korban folytatva, Sipos tanulmánya pedig a Horthy-korszak vonatkozásában tárgyalja témáját.

Gyömrei tanulmányai a feudáliskori pesti kereskedelem utolsó száz évének kiváló elemzései és összefoglalásai, melyekben az elhunyt szerző alapos közgazdasági ismeretei igen szépen érvényesülnek. Plasztikusan, az újabb korra vonatkozó várostörténeti szakirodalomban eddig még nem ismert gondos gazdasági elemzéssel állítják elének a pesti kereskedelem évtizedes küzködését a feudális és gyarmati keretek között, majd a napóleoni háborúk során kezdődő és a reformkorban már nagy lendületet vett kibontakozását. Hiánynak érezzük azonban, hogy a végre kibontakozó kapitalista fejlődés jelentős eredményeinek hatása alatt a szerző kissé elhanyagolja a kérdés másik, társadalmi oldalát: a pesti céhes kereskedő polgárság háttérbeszorulását és elsorvadását a céhen kívüli elemekkel szemben. Ez a XVIII. század végén meginduló ilyen irányú fejlődés: a végeredményben ugyancsak gyarmati viszonyok között dolgozó céhen nem magyarázható csupán a pesti polgárok szatócpszellemevel, hanem ismét annak a paradox helyzetnek hatása, mely a magyarországi polgári fejlődés hordozójává a polgárosodó nemességet tette meg. A pesti céhes kereskedő polgárok ui. – mint Gyömrei szépen kimutatja – végeredményben a feudális jogok védőszárnyai alatt, földesúri faktorokként kibontakozott céhenkívüliekkel szemben kényszerültek végül is alulmaradni, bukásukat tehát nemcsak saját a polgári átalakulás vezetéséhez kétségtelen gyenge voltuk, hanem a konkurrenciának a még mindig erős feudalizmusra támaszkodása okozta. (Persze ugyanakkor e nemesuraknak a védelmük alatt lévő céhenkívüli kereskedőkre való ráutaltságát világosan mutatja, hogy a Magyar Kereskedelmi Társaság, e jellegzetesen birtokosnemesi, s ügylátszik éppen e kereskedőre teget megkerülni akaró vállalkozás e kereskedők részvétele nélkül már nem fog tudni fennmaradni). E körülmények ismeretében és ezeket tekintetbe is véve azonban Gyömreinek a pesti kereskedőpolgárokkal szemben érzett lekicsinylését kissé méltánytalannak érezzük. Lemaradásuknak vizsgálata során elemezni kellene a győztes konkurrens tőkeképződésének kérdését is, mely a magyarországi kereskedelmi tőke kialakulásában ezek szerint különösen nagy jelentőségű tényező. Mindezeknek feltárásával azonban Gyömrei – sajnos most már örökre – adósunk maradt.

Berlász Jenő tanulmánya a Ganz-gyár történetének vizsgálatánál hatalmas, és azóta már részben elpusztult, forrásanyag alapján elsősorban a gyártási folyamatok, a technikai fejlődés ábrázolására helyezi a hangsúlyt, s a gyári műszaki szakembereivel együttműködve e területen sikerült történettudományi cikk keretein belül csaknem tökéleteset alkotnia. Nála azonban a gyárüzem kereskedelmi és általában gazdasági vonatkozásai ugyanúgy, mint a munkaszervezés kérdések háttérbe szorulnak. Sajnos, gyártörténetét általában is kissé távoltartja a város történetétől, s így a gyár az olvasó előtt kissé önmagába zárt világnak tűnhet.

286 *Sándor Vilmos* tanulmánya a témát a főváros korabeli gazdasági fejlődésébe igen szélesen beillesztve

tárgyalja, úgy, hogy a malomipar kapcsán a kor számos más gazdasági jellegű problémája: így elsősorban a technikai fejlődés és a gabonakereskedelem kérdései is, úgy véljük, kellő alapos feldolgozást nyernek. Végző elvi következtetése, mely szerint a textiliparnak a nyugati tőkés fejlődésben a tőkekoncentráció legfontosabb ipari forrásaként és az illető ország gyáripára nagyipari burzsoáziája kialakítójaként játszott szerepet nálunk, a lényegesen szűkebb keretek között, ellentmondásokkal terhelve, elsősorban a malomipar töltötte be, úgy véljük időtálló, és a további országos szintű ipartörténeti kutatások számára is alapul szolgálhat.

Előnye Sándor tanulmányának az is, hogy igyekszik figyelemmel lenni már a munkásság viszonyaira is. Sajnálatos azonban, hogy ugyanakkor nem tárgyalja hasonló részletességgel a régi hajómalmászatnak a gőzmalmok terjedésével egyidejű elsorvadását és pusztulását, jóllehet ennek éppen Budapesten figyelemre méltó volumenére éppen maga is rámutat. Társadalomtörténeti s várostörténeti szempontból ennek sorvadása ui. – kezdetlegesebb technikával dolgozó üzemekről lévén szó – legalábbis a kezdeti években legalább annyi embert érintett existenciájában, mint a másik oldalon a gőzmalomipar kialakulása. Ugyanígy hiányoljuk a malomipart a hetvenes években kezükbe kerítő részvénytársaságokba tömörült új tőkés réteg rajzát: a vidéki kereskedők Budapestre összpontosulása, úgy véljük, további elemzést nyújtó gazdasági ágazat vidéki sorvadásának és Budapesten koncentrálódásának mind a főváros, mind a vidék társadalmi vonatkozásában is további kifejtést megérdemlő biztos jele.

Sipos Aladár tanulmánya gondos összeállításban, elsősorban statisztikai adatok alapján, mutatja be a budapesti ipari szerkezetének és jelentőségének megváltozását az első világháború után, majd helyzetét a gazdasági válságban. A cikk igazi értéke és erőssége gondosan összegyűjtött s rendszerezett adataiban van, ezek regisztrálásán túl azonban nem nagyon lép. A szerző elsősorban a termelés hullámzásait: emelkedését és csökkenését tartja szem előtt és indokolja, mindez azonban felkelti igényünket a kor budapesti gyáripára egész problematikájának kidolgozása iránt is.

A tanulmányok egy másik csoportját a *városi igazgatás történetével* foglalkozók alkotják: a szemlélet kitérülése, gazdagodása, többoldalúvá válása a jelenségek kölcsönhatásaiban való megragadása, a felszabadulás előtti kötetek száraz, inkább regisztráló, csak az apparátus működését néző tanulmányaival szemben, a gazdaságtörténeti cikkek mellett, talán itt érezhető leginkább *Kubinyi András* imponáló forrásismerettel megírt tanulmánya (A kincstári személyzet a XV. század második felében), ha elsősorban még nem is speciálisan a városi hivatalnokság, de már a városi világi értelmiség problémáival foglalkozik, s igen szemléletesen mutatja be ezen értelmiség kapcsolatait a polgársággal, s végül beszivárgását a városi apparátusba. Széleskörű forrásismerete lehetővé teszi Kubinyinak, hogy ezt a folyamatot több esetben szinte személyenként is végigkövesse, tekintetbe véve ugyanakkor a vizsgált személyek legtávolabbi családi, familiáris viszonyait is. Ez a cikket középkori társadalomtörténetünknek általában is jelentős értékévé teszi.

A közigazgatástörténet társadalmi, sőt a társadalom ellentéteihez fűződő kapcsolatának leghatározottabb hangsúlyozását *Tóth András* cikkében (Pest város lakosságának küzdelme az önkormányzatért 1686–1705) érezzük. A szerző kezdeményezése és alap gondolata: a Pest város életét a XVII–XVIII. század fordulóján jellemző rengeteg belső torzalkodásra, pártharcra, valamely mélyebb, kétségtelenül meglevő társadalmi magyarázatot találni, igen helyes, és ennyiben nemcsak Pest, hanem az ország többi hasonló belső problémákkal küszködő városa történetének számára is megoldást mutató mintakép lehet. Abban, hogy e mozgalmak fő tendenciája a városi szabadságok biztosítására irányuló törekvés volt, a szerzővel csak egyet lehet érteni. Némileg túlzottnak érezzük azonban – különösen, ha a török alól éppen, hogy felszabadult város nyomorúságos anyagi viszonyaira, alig 300 házára, 2000 főnyi gyülelész lakosságára, annak

általános szellemi és anyagi színvonalára, s mindezen küzdelmek végeredményben rendkívül kisszerű formáira is tekintettel vagyunk – a szerzőnek törekvését mindezen (véleményünk szerint döntően még mindig személyi okok által determinált, nem is annyira párt-, mint inkább kicsinyes klikkharcokban), 287többféle, nagyobbvonalú politikai tendencia harcának felfedezésére és különben alapos tudományos apparátussal és igen szemléletes stílusban megírt bemutatására.

Nagy István tanulmánya (A választópolgárság testülete Budán a XVIII. században) a Buda városi belső osztályharc egyik legjellegzetesebb kérdését vizsgálja: a polgárság harcát a tanács ellenőrzésének jogáért. A küzdelmet a szerző gondosan összegyűjtött forrásanyag alapján, az ellentétek társadalmi gyökerének állandó hangsúlyozásával kíséri végig, a problémát közigazgatástörténetileg teljes megnyugtatóan oldva meg. Úgy gondoljuk azonban, hogy az itt valóban hosszabb távon élesen és világosan elkülönülő s felismerhető tendenciák társadalmi bázisának akár személyekig lemenő részletesebb és mozgalmasabb elemzése még újabb érdekes feladatokat nyújthat a szerzőnek. Mennyiben vált állandóvá a tanács és a választópolgárság bizonyos családok kezében, ezek milyen érdek- és családi szövetségekkel kapcsolódtak egymáshoz, milyen kísérletek történtek az időközben bevándorolt s gazdaságilag szerephez jutott rétegek részéről a város vezetőségének megújítására: olyan kérdések ezek, melyek a témának a szervezeti formák megszilárdulásán túl is adnak konkrét érdekességet. A szerző eddigi munkássága kívánatosná teszi, hogy ezt a hazai várostörténet szempontjából módszertanilag is jelentős és érdekes munkát mielőbb kísérelje meg elvégezni.

A hivataltörténeti cikkek közül *Tóth Andrásné Polónyi Nóra* (a mérnöki szervezet kialakulásának előzményei Budán és Pesten) cikke fordul más irányba. A szerző a műszaki szervezet kialakulásában és előtörténetében nem annyira társadalmi, mint a dolog természete folytán inkább műszaki vonatkozásait ragadja meg a szervezet kialakulása előtt már megoldásra került műszaki feladatok ismertetésével. Sajnos cikke mindezen műszaki létesítmények történetét csak igen vázlatosan adja: – ha a forrásanyag lehetővé teszi, mind műszaki, mind általános várostörténeti szempontból igen kívánatos lenne e műszaki intézmények fontosabbjainak (vízvezeték, hajóhíd stb.) műszakilag is részletes, külön tanulmány keretében történő ismertetése.

Idetartozónak tekinthetjük még *Szalatnai Rezső* Kempelen Farkasnak a nagyszombati egyetem Budára költözésével kapcsolatban vitt szerepét ismertető cikkét. Jegyzeteiben igen érdekes a költözés technikai megszervezésével kapcsolatos 1777. január 16-i, a királynő elnöklete alatt lefolyt tárgyalás jegyzőkönyvének közlése; – magában a különben szépen megírt és igen nagy anyagismeretről tanúskodó tanulmányban Kempelent mintegy Mária Terézia szürke eminenciásának beállítani igyekvő portréját azonban némileg túlzottnak érezzük. A tanulmány abból a szempontból igen tanulságos, hogy betekintést nyújt az ilyen nagyszabású munka lebonyolításával járó korabeli szervezési-technikai részletkérdésekbe.

A *kultúrtörténeti* tanulmányok vonatkozásában (összevetve a felszabadulás előtti kötetek hasonló tanulmányaival) ismét megfigyelhető a szemlélet gazdagodása s a kísérlet a témák minél szélesebb társadalmi keretben, a társadalom kulturális igényeire állandó figyelemmel történő tárgyalására. *Soós Gyula* inkább adatközlés jellegű apró művészettörténeti cikkét (A budapesti Petőfi-szobor felállításának körülményei), és *Lenkei Andorné* A Budapesti Történeti Múzeum kialakulása című, elég száraz cikkét leszámítva ezt az igényt látjuk *Tóth András* a pesti Egyetemi Könyvtár történetéről és *Mályuszné Császár Edit* a budai színjátszás múltjáról írott tanulmányaiban. *Tóth András* két tanulmánya (Az Egyetemi Könyvtár és a magyar tudományos élet 1849–1876; A pesti Egyetemi Könyvtár a modern fejlődés útján) figyelemreméltó kísérletet tesz arra, hogy a könyvtár életét és munkáját a keretül szolgáló város társadalmi-tudományos életével, értelmiségének központosulásával helyezze párhuzamba. Teszi ezt gondos

forrásfelhasználással, s a számbajöhető könyvtári problémák alapos – néha ugyan kissé már mai igények visszavetítésének is tűnő – ismeretében, a tárgyat legnagyobbbrészt kimerítve. Bár véleményünk szerint nem ártott volna a könyvtár társadalmi kapcsolatait a legkézenfekvőbb irányban: a város társadalmában kétségtelenül igen jelentős színteret képező s a későbbiekben Budapest hatását az egész országban szétvivő egyetemi ifjúság felé is, erőteljesebben hangsúlyozni, megvizsgálva másrészt azt is: miféle szintű tudományossággal szolgálhatott a könyvtár e korszakban az olvasónak.

Folytatása következik.

[288A](#) hajdani jezsuita konviktus (Szélmalom u.)

Az Ógabona tér 1895 táján. A balszélső ház volt Gyóni Géza lakóhelye,
mellette az egykori lovaskaszárnya

1961. XV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

Tekintse meg
HAZÁNK EGYETLEN BÁNYÁSZATI MÚZEUMÁT
A
Központi Bányászati Múzeumot !

Templom utca 2. szám
KIÁLLÍTÓTERMEIBEN
KÉPEKBEN,
TÁRGYI EMLÉKEKBEN,
MOZGÓ MODELLEKBEN
TANULMÁNYOZHATJA
A MAGYAR BÁNYÁSZAT

FEJLŐDÉSTÖRTÉNETÉT
AZ ŐSIDÓKTÓL
NAPJAINKIG

NYITVA:

HÉTFŐ ÉS SZOMBAT KIVÉTELÉVEL
NAPONTA DÉLELŐTT 10-TÓL DÉLUTÁN 1 ÓRÁIG

**Magyar Selyemipari Vállalat
SOPRONI SELYEMSZÖVŐGYÁRA**

SOPRON. KŐSZEGI ÚT

1959. II. FÉLÉVI ÉS 1960. I. FÉLÉVI
EREDMÉNYEI ALAPJÁN

**ELNYERTE
AZ ÉLÜZEM CÍMET**

**SOPRONI
GÉPIPARI ÉS FINOMMECHANIKAI
VÁLLALAT**

Sopron, Mátyás király utca 5 szám
Telefon: 10-37

Mindennemű
lakatosmunka vállalása
Faipari és egyéb
anyagmegmunkáló gépek
gyártása

AUTÓ-, MOTOR-, MÉRLEG- ÉS IRODAGÉP javítása
RÁDIÓ-, TELEVÍZIÓ- ÉS HŰTŐGÉPEK garanciális javítása
OLLÓK, KÉSEK köszörülése, ÓRÁK javítása, jótállással

Városunk lakosságának ruházati igényét kielégítik

A GYŐR-SOPRONMEGYEI
RUHÁZATI
KISKERESKEDELMI VÁLLALAT
**SOPRONI
SZAKBOLTJAI**

Közkedvelt

A

**SOPRONI
SÖRGYÁR**

készítménye

A KIVÁLÓ

**VILÁGOS
SÖR**

**BARNA
SÖR**

**KINIZSI
SÖR**

A SOPRONI

Élelmiszerkiskereskedelmi

VÁLLALAT

FŰSZER

CSEMEGE

ÉDESSÉG

DOHÁNY

TEJ ÉS HÚS

BOLTJAI

a város minden pontján egész nap a vásárlóközönség szolgálatára állnak

SOPRON ÉS VIDÉKE

körzeti

Földművesszövetkezet

mezőgazdasági szakboltja:

ÖTVÖS UTCA 3. SZ.

A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárúk, kisgépek, védőszerek, műtrágya stb. A szőlőgazdaság kellékei, hordók, prések, szőlőzúzó, permetezőgépek, burgonyazúzó stb.

**Soproni Építőipari
és Épületkarbantartó
Ktsz**

Központi telep és iroda:
Kossuth Lajos utca 5 – Telefon: 10-58
és 10-59

Üveges részleg:
Lenin körút 22 – Telefon: 17-29

Vállal
KŐMŰVES
ÁCS
TETŐFEDŐ
ÉPÜLETASZTALOS
SZOBAFESTŐ
MÁZOLÓ
CÍMFESTŐ
DUKKOZÓ
ÜVEGEZŐ
ÜVEGCSISZOLÓ
KÁLYHÁS
PARKETTÁS
munkákat

SOPRONI ASZTALOS- ÉS FAIPARI KSZ
Sopron, Vitnyédi u. 13. – Telefon: 12-73
ASZTALOS, FESTŐ, MÁZOLÓ, JÁTÉK, KÁRPITOS,
JAVÍTÓ, IPARMŰVÉSZ részlegeivel
a lakosság szükségleteinek kielégítésére a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

KÉSZÍT:
hálószobát, kombináltszekrényt, rekamiét,
szelont, konyhabútort
és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyat, egyéni megrendelésre, elsőrendű
minőségben és ízléses kivitelben

VÁLLAL:
címtáblafestést, bútormázolást
és mindennemű javítást
Játék és iparművészeti készítményei minden alkalomra nagy választékban
kaphatók a Soproni Kiskereskedelmi V. üzleteiben

Soproni
HÚSIPARI
VÁLLALAT
SOPRON

Telefonszámok: 20-88. 20-89 és az üzlet: 26-75

A SOPRONI HÚSIPARI VÁLLALAT DOLGOZÓI
jóminőségű hentesáru
készítésével
járulnak hozzá
AZ ÉLELMISZERIPAR FEJLŐDÉSÉHEZ

Hátulsó utca 2–4. szám alatt
a HÚSIPARI HÚSÜZLETÉBEN naponta friss hentesáru
kapható bőséges választékban

SOPRONI
PAMUTIPAR
SOPRON,
SELMECI
UTCA
15–17 SZÁM
TELEFON:
20-90 SZÁM

PAMUTSZÖVŐGYÁR

ELZETT
VASÁRUGYÁR
ZÁRGYÁR

Sopron
Csengeri utca 30-32

GYÁRTMÁNYAI:

ZÁRAK,
AJTÓ- ÉS ABLAKPÁNTOK,
ÉPÜLETVASALÁSOK

SOPRONI FÉSŰSFONALGYÁR

Gyártelep:

SOPRON, ÁGFALVI ÚT 4. SZÁM. TÁVBESZÉLŐ: 10-50

Budapesti iroda:

BUDAPEST V., SZENT ISTVÁN TÉR 16. SZ. – TÁVBESZÉLŐ: 328-722

**Autóalkatrészgyár V.
„RÁBA” GYÁREGYSÉGE
SOPRON, BATSÁNYI U. 15.**

Gyártmányai:

Személy- és tehergépkocsi alkatrészek
„Rába” motor, futómű,
kapcsolóművek
Csepel 130–300 futómű és csörlóművek

**FÉMLEMEZIPARI
MŰVEK
SOPRONI TŰ- ÉS KÉSÁRU GYÁREGYSÉGE
SOPRON, CSEPEL UTCA 3.**

SOPRONI TŰGYÁR TERMÉKEI:
KÜLÖNFÉLE TŰÁRUK
KÁRPITOS DÍSZSZEG
CIPŐKARIKÁK
FŰZŐSZEMEK
BŐRSZEGECSEK

LÖVŐI KÉSGYÁR TERMÉKEI:
HÁZTARTÁSI KÉSEK
ZSEBKÉSEK
IPARI KÉSEK
MEZŐGAZDASÁGI GÉPKÉSEK
KÜLÖNFÉLE KÉZISZERSZÁMOK

**SOPRONI
RUHAGYÁR
SOPRON, RÁKÓCZI UTCA 6**

1950–1960

**10 éves működése
alatt
gyártmányaival:
női-, lányka- és baby-ruháival
bel- és külföldi
igényeket**

egyaránt kielégíti

Saját laboratórium

Saját tervezés

TARTSA PÉNZÉT TAKARÉKPÉNZTÁRBAN!

A takaréketét kamatozik,
bármikor, minden előzetes felmondás nélkül felvehető!
BŐVEBB felvilágosítást ad az
ORSZÁGOS TAKARÉKPÉNZTÁR fiókja,
SOPRON, Lenin körút 98., valamint bármelyik postahivatal

KEVÉS PÉNZÉRT SOKAT NYERHET!

LOTTÓZZON – TOTÓZZON

a soproni TOTÓ-LOTTÓ irodában

SOPRON, HÁTSÓKAPU 8

LEGSZEBB AJÁNDÉK

A KÖNYV

AJÁNDÉKOZZON MINDEN ALKALOMRA KÖNYVET

A SOPRONI

ANTIKVÁRIUMBÓL!

KÖNYVEKET, KÖNYVTÁRAKAT VESZÜNK!

Antikvárium

LENIN KÖRÚT 13 ~ TELEFON: 13-50

SOPRONI

Járműgyártó

SZÖVETKEZET

Központi iroda: RÁKÓCZI U. 27 – Telefon: 17-26

Szjgyártó üzem

LENIN KÖRÚT 90 – Telefon: 21-18

Lószerszámok, kézitáskák, bőröndök, bőrárak készítése,
javítása

Motorjavító üzem

BOTOND UTCA 10 – Telefon: 23-25

Megbízható, gyors, biztos szerviz

Bognár-, kovácsüzem

RÁKÓCZI UTCA 27
Kézikocsi szekér, fejsze, ekekészítés, javítás, lópatkolás,
autókarosszéria készítés

TISZTASÁG: FÉL EGÉSZSÉG
SAJÁT EGÉSZSÉGE ÉRDEKÉBEN
LÁTOGASSA A TÖBB KÁDDAL
BŐVÍTETT, HŐLÉGFÜRDŐVEL,
KÖZPONTI FŰTÉSSEL,
KORSZERŰSÍTETT
VÁROSI FÜRDŐT
Fürdővállalat

SOPRONI
FODRÁSZ SZÖVETKEZET
KORSZERŰSÍTETT,
HIGÉNIKUS
TERMEIBEN
GONDOS
ÉS
FIGYELMES KISZOLGÁLÁS

A Soproni
Állami Gazdaság
KÉKFRANKOS
LEÁNYKA
MUSKOTÁLY
PALACKOZOTT MÁRKÁS BORAI
A KORSZERŰ SOPRONI SZŐLŐTERMELÉS
EREDMÉNYEI

Soproni
Háziipari Szövetkezet
Mértékutáni kötöttáru üzlete
Torna u. 1. – Telefon: 14-53
Női- és férfi pulóverek – Kuligánok kötése
gyapjú és pamut fonalakkól
Szolgáltató részlege
Lenin krt. 94. – Telefon: 21-79
Szemfelszedés – Himzés – Előnyomás

Nylonharisnya átkötés
MINŐSÉGI MUNKÁVAL!

TAKARÉKOSKODJUNK
A GÁZZAL
AKKOR KISEBB LESZ A GÁZSZÁMLA ÉS JOBB LESZ
A GÁZNYOMÁS!
FELVILÁGOSÍTÁSÉRT ÉS PANASSZAL FORDULJUNK
A GÁZMŰHÖZ
TÁNCICS MIHÁLY U. 12. TELEFON: 25-10

A Soproni Szálloda és Vendéglátó Vállalat
Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással szeretettel várja kedves vendégeit

Üzemei:

PANNÓNIA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:
80 szobával, központi fűtéssel a város reprezentatív
vendéglátó üzeme

TURISTA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:
A löverek gyönyörű fenyőerdői között fekvő erdei
szállójával és éttermével közkedvelt üdülő- és ki-
rándulóhely

KERTVÁROSI VENDÉGLŐ:
a kertváros kedvelt kirándulóhelye, árnyas kert-
helyiséggel

ALPESI VENDÉGLŐ:
a Löverek nyári vendéglátó üzeme

DEÁK ÉTTEREM:
a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, első-
rendű tánczenével

GAMBRINUS ÉTTEREM:
a patinás belvárosban, elsőrendű konyhával

VÁRKAPU ESZPRESSZÓ:
I. osztályú táncos szórakozóhely a város főutcáján

**FÓRUM- GYÖNGYVIRÁG- CIKLÁMEN-
PETTYES**
cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagylalt-
különlegességeivel és minőségi eszpresszókávéval

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és strandokon

LÁTOGASSA MEG ÜZEMEINKET!

Győr-Sopron megye
IDEGENFORGALMI HIVATALA
Sopron, Ógabonátér 8. Telefon: 20-40

Kirendeltségek:

GYŐR, Városi Tanácsház. Telefon: 25-90
MOSONMAGYARÓVÁR, Lenin út 60. Telefon: 66-30

Kirándulások

előkészítés, program összeállítása, szervezése

Szállításbiztosítás:

szállodában – túristaszálláson – magánhelyen

Ellátás és csoportos étkeztetés biztosítása

Különvonatok és autóbusz különjáratok indítása

Városismertetési séták rendezése szakképzett vezetőkkel

Városkörnyéki és megyei autóbuzskirándulások szervezése

Utazási- és menetjegyirodák (IBUSZ)

Soproni Diákszálló

Ferenczi János utca 2

Szállásigények idejében bejelentendők

IDEGENFORGALMI HIVATALHOZ

Soproni

Postó- és Szőnyeggyár

Sopron, Baross út 24

GYAPJÚSZÖVETEK

TAKARÓK

MŰSZAKI SZÖVETEK

BÚTORSZÖVETEK

SZŐNYEGEK

E. m

**SOPRONI ÉPÜLETASZTALOSIPARI
VÁLLALAT**

Hazánk legkorszerűbb

épületasztalosipari

nagyüzeme

GYÁRT:

*Mindenfajta ajtót, ablakot
és egyéb felszereléseket*

Gyártelep:

*SOPRON, Terv u. 2
Telefon: 17-55, 10-70*

**SOPRONI
VAS- ÉS SZERELŐ
KISIPARI SZÖVETKEZET**

Vállal:

*RÁDIÓ JAVÍTÁST,
GYERMEKKOCSI JAVÍTÁST,
BÁDOGOS, VÍZSZERELÉSI,
LAKATOS, ESZTERGÁLYOS, GÉPLAKATOS,
VILLANYSZERELŐ, MOTORTEKERCSELŐ*

munkákat

SOPRON, ÓGABONA TÉR 16

**VÁSÁROLJA
FINOMÁRU KÉSZÍTMÉNYEINKET!**

*fonott kalács, briós, sajtrúd,
túróstáska, diós- és mákoskifli stb.*

**SOPRONI
SÜTŐIPARI VÁLLALAT**

*Férfi öltönyök, felöltők,
női felsőkabátok, kosztümök készítése
saját és hozott anyagból a*

**SOPRONI SZABÓSZÖVETKEZET
RÉSZLEGEIBEN**

Mátyás király utca 20. Telefon: 15-58

Színház utca 29. Telefon: 14-41

Lenin körút 83. Telefon: 26-49

Köztársaság utca 8. Telefon: 17-42

Major köz 1. Telefon: 26-53

Forduljon bizalommal a fentiekhez, amelyek fordítást és
javítást is vállalnak

Segítsd

Sopron városképének külső szépségét,
az utcák tisztaságát!

Támogasd

a KÖZTISZTASÁGI VÁLLALAT
FONTOS MUNKÁJÁT
Ne szemetelj az utcán!

LISZT FERENC MŰVELŐDÉSI HÁZ

Sopron, Liszt Ferenc utca 1. sz. – Telefon: 27-55.

a soproni kultúrélet centruma!

*Ismeretterjesztő előadások,
hangversenyek, szakkörök,
tanfolyamok, klubok!*

Orosz-, angol-
és német nyelvtanfolyam

*Szabás-varrás
tanfolyam*

Balettiskola – Színjátszó csoport – Bábcsoport

Kézimunka- és rajzsakkörök

Bélyeg- és „Ki mit gyűjt” klubok

Liszt Ferenc klub – Ifjúsági társalgó

Könyveit

előnyösen és kényelmesen

vásárolja

munkahelyén

az üzemi és hivatali

könyvbizományosoknál!

Gazdag választék

és figyelmes kiszolgálás!

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Az oklevelet a vasvári káptalan állította ki. Helyesírása magyar kézre vall. A német nevek közül a *Payor* lehetne a magyar *bajor* népnévnek pedig *pajor* változata is, viselőjének keresztnévére való tekintettel azonban a hallott német nyelvjárási *Paier* magyaros átírásának tekintem. Mint ilyen, egyúttal legrégebbi adatunk a német népnév átvételére. A *Gruabar* alakváltozat az ún. *ui*-nyelvjárás (Gruibar!) mellett (vö. a 61. jegyzetet!) egy *ua*-nyelvjárás meglétére enged következtetni. A *Sympul* stb. írásváltozatok szóvégi *-ul*-ja a hallott *Simpl* stb. szóvégi *l*-hangjának szabályos jelölése.

2 (Megjegyzés - Popup)

Ha e feltevésünk helyes, akkor a főtéri házat Péter (III.) gróf szerezte vissza. Ezt támogatja, hogy Péter (III.) a családnak – Péter várnagy után – első férfitagja, aki kimutathatóan Sopronban él. Amint láttuk, Péter (III.) alapította a családnak Sopronban még három nemzedéket megért ágát.

3 (Megjegyzés - Popup)

A név jelenthetne „gyapjúcsapó”-t is (*woller, wollner*). Tekintettel a *dictus* kitételre („*Nicolaum dictum Woller*”) és e patrícusra vonatkozó egyéb adatokra, a *Woller* szót itt családnévnek, viselőjét mindenesetre kereskedőnek tartom. 1392-ből ismerünk egy Simon *Woller* nevű soproni kereskedőt, akit a már említett Osl-nemzetséghez tartozó Herbotyai Osl embereivel az országúton (*in publica strata*) vakmerően megtámadott, mindenéből (40 vég kölni, 73 vég lengyel posztó, 300 forint, 6 ló szekérrel, fegyverek stb.) kifosztott és egyik társával együtt felakasztott (SoprVmOkl. I, 507).

4 (Megjegyzés - Popup)

A falutól délre kezdődő erdő mellett lakik.

5 (Megjegyzés - Popup)

Az oklevélben kétszer: *Bogner*. A magyar irnok a középbajor nyelvjárási szót hangzás szerint írta le. Mivel a magyarban szókezdő bilabiális *v*-hang nincsen, ezt jó érzékkel a megfelelő zárhanggal helyettesítette, ugyanígy a nyelvjárási nyílt *o*-hangot a magyar zárt *o*-hanggal. A bajor *wogner* > magyar *bognár* átvétel útjára ez a legkorábbi adatunk.

6 (Megjegyzés - Popup)

Az oklevélben szereplő *Kergul* (Kergöl) és *Kergur* (Kergör) a magyar névnek német adatszolgáltató nyomán feljegyzett változatai.

7 (Megjegyzés - Popup)

E gyümölcsösrészbe Lőrinc és Péter földjén keresztül, a patak két hídja között vezetett az út, amelynek használati jogát Annával szintén megosztották.

8 (Megjegyzés - Popup)

Az országbíró királyi emberül a fent (vö. 13.) szerepelt Cenki András fiainak (István, Miklós, János)

egyikét, vagy Rábai Pétert, Dénes fia Mihályt vagy Harkai István fia Pétert ajánlja. A szemlénél végül is az utóbbi működött közre.

9 (Megjegyzés - Popup)

Ez a „hozzátartozó telek” lehet a földközösség idejében minden egész háztelekhez (kivéve a zsidóké) tartozó 3 hold szántó (vö. fent az első „kötél”-ről idézett szöveget!).

10 (Megjegyzés - Popup)

1355–1361-ig mint Sopron vármegye szolgabírája szerepel Dági Meggyes Jakab (*Jacobus dictus Meggyes de Daag*), akinek többek között Muzsajon van birtoka. Nem tartozik az Agendorfer-családhoz, *Dági* előnevét a rábaközi Dágról (vö. 2.) vette (SoprVmOkl. I, 244, 248, 327; SoprOkl. I/1, 125).

11 (Megjegyzés - Popup)

Hasonlóképpen kapták új magyar nevüket *Somfalva* (Schattendorf, azelőtt *Suslan*), *Lépesfalva* (Loipersbach, azelőtt *Gyula*), *Bánfalva* (Wandorf, azelőtt *Zovány*), *Kópháza* (Kohlenhof, azelőtt *Visz*), *Kelénpaták* (Klingenbach) stb. A sors iróniája, hogy a magyar *Harka* nevet 1947-ben (!) cserélte fel közigazgatásunk a magyar sovinizmus szellemében fogant *Magyarfalva* névvel és használja ma is (erre vö. Mollay: SSz. IX, 138).

12 (Megjegyzés - Popup)

Az öt kúria a dági Unger Miklós, Jäger Jakab, Breuninger János, Bannschaub János és *Hans im Schach* (,erdő?') kezén volt. Ezek 195, 240, 45 és 120 dénár évi kamatot adnak; az ötödik kúria három évi mentességet kapott (SoprOkl. II/1, 155). A város ugyanis a kúriákat eladta: Jäger Jánosnak és Breuninger Miklósnak (János apja?) még 1393-ban 8–8 dénárfontért, amelynek lefizetéséig minden Karácsonykor 1–1 dénárfont kamatot (*dinst*) fizetnek; Zechmeister Lőrincnek 5 dénárfontért, évi 1/2 dénárfont bérért. (I. h. 143–4).

13 (Megjegyzés - Popup)

A város a gyümölcsöst, *ze Agendorff nyden an dem dorff gelegen*, 1393. március 12-én Pál dági bírónak és feleségének, Kunigundának (*Kundel*) 40 bécsi dénárfontért eladta, amely után a szokásos 10%-os kamatot, azaz évi 4 dénárfontot fizetnek két részletben, Szent Mihály és Szent György napján (SoprOkl. II/1, 143). Nyilván nem tudták fizetni a kamatot, sem törleszteni a tőkét, mert 1411-ben és 1413-ban a somfalvi Lang Pál és a dági Egyed mészáros s Zadel Mátyás vették át a gyümölcsöst 1/2, 1/4, 1/4 arányban (I. h. 154, 155).

14 (Megjegyzés - Popup)

Fügedi Erik 1957-ben az 1458. évi soproni adójegyzék feldolgozásánál 4.68-as szorzószámot alkalmas, megjegyezve, hogy minél kevésbé ipari jellegű egy város a XV. században, annál magasabb egy-egy család átlagos lélekszáma (Középkori várostörténetünk statisztikai forrásai. Történeti Statisztikai Kölemények I/1, 43–85, I/2–4, 16–75). Dág esetében tehát az 5-ös szorzószám indokoltnak látszik.

15 (Megjegyzés - Popup)

A város 1412 Szent György napjától (ápr. 24.) szedi az egész dági birtok szolgáltatásait (SoprOkl. II/1, 154–7).

16 (Megjegyzés - Popup)

Göllerich: Franz Liszt. Berlin. 1908. 158. lap.

17 (Megjegyzés - Popup)

Király Pál Józsefhez írt levél. Csatkai: Beitrage zur Geschichte der Musikkultur in Eisenstadt. 1930. 20. lap. Említi kismartoni és doborjáni látogatását 1848-ban.

18 (Megjegyzés - Popup)

Érdekes, hogy Göllerich (i. h.) Liszt elbeszélését idézve tagadja, hogy apja csellózott. A fenti levél és Raabe Liszt's Leben. Stuttgart 1931. I. kötet. 2. lap állítja.

19 (Megjegyzés - Popup)

Frankenburg Adolf: Emlékiratok. 1868. II. kötet 68.

20 (Megjegyzés - Popup)

Frankenburg szerint anyja Liszt keresztanyja volt, ez téves állítás, az anyakönyvben Szalay Julianna szerepel. Persze volt afféle második vagy harmadik keresztszülő is, de ezek nevét nem írták be az anyakönyvbe. Liszt keresztapja Zambotty Ferenc Széchényi Ferenc szolgálatában állt, mint szakács; meggazdagodott és Sopronban házat vett a Magyar utcában, a mai 6-os számot. 1846-ban halt meg, szép síremléke megvan a régi Szt. Mihály temetőben. Előneve de Caresana lévén, nem volt magyar ember.

21 (Megjegyzés - Popup)

Carina Anna operaénekesnő, Sopronban Frankenburg élettársa, majd hamarosan Liszt 1881-es hangversenye után, felesége. Sokáig működött a Nemzeti Színházban.

22 (Megjegyzés - Popup)

Frankenburg i. m. II. kötet. 67–71. lap.

23 (Megjegyzés - Popup)

Legfeljebb a puskaropogásban talált érdekességet. „Sopron.” 1881. 28–29. szám.

24 (Megjegyzés - Popup)

Zenészeti Lapok. 1875. 23. lap. Lackenbach kereskedő leánya, később Neumann felesége, aki 84 éves korában halt meg.

25 (Megjegyzés - Popup)

A naplóra nézve Frankenburg i. m. II. kötet. 71. lap. A Budapesti Hírlap 1911. október 13-i számában arról olvashatunk, hogy Horn János bányahivatalnok birtokában Brennergben van Liszt gyermekkori

zongorája, amelyen 2 évig gyakorolt. Vajon azonos-e a soproni múzeum darabjával?

26 (Megjegyzés - Popup)

Hárich: Liszt Ferenc családja és az Esterházy hercegek. 1934. 8–9. lap.

27 (Megjegyzés - Popup)

Die Musik. 1911/12. 10. lap. Kapp: Autobiographisches von Franz Liszt: À neuf ans il donna ses premiers concerts á Pressbourg.”

28 (Megjegyzés - Popup)

Frankenburg i. m. II. kötet, 73. lap.

29 (Megjegyzés - Popup)

Pannonia. 1820, 10–11. szám. Benesch Riemann zenei lexikona szerint 1793-ban született; Pozsonyban, Laibachban és Bécsben működött, mint hegedűművész és zeneszerző.

30 (Megjegyzés - Popup)

Raabe i. m. I. kötet 2. lap fuvolás volt, Schrader szerint (Franz Liszt Berlin, é. n.) vak zongorás. Raabe azt állítja, hogy Liszt cáfolta Praun vak voltát; azt Raman Lina írja, aki pedig Liszt életében és annak tudtával adta ki életrajzának első részét (Franz Liszt als Künstler und Mensch. I. kötet, 23. lap).

31 (Megjegyzés - Popup)

Az odeumot az 1870-es években lebontották.

32 (Megjegyzés - Popup)

Tán éppen a h-moll versenymű volt ez, amelyet Beethoven előtt is játszott.

33 (Megjegyzés - Popup)

Az Allgemeine Theaterzeitung szerint.

34 (Megjegyzés - Popup)

Lásd SSz 1960. 71. lap.

35 (Megjegyzés - Popup)

Liszt Ádám levele apjához 1926. VIII. 4-ről Schrader i. m. 32. lap. A Hoferhez írt levél a Die Musik folyóiratban 1905/6. 15–29. lap.

36 (Megjegyzés - Popup)

SSz 1956. 276. lap. Sümeghy: Liszt Ferenc és Sopron megye kapcsolatairól.

37 (Megjegyzés - Popup)

Schubert barátja és pártfogója.

38 (Megjegyzés - Popup)

Szintén Schubert barátja, a Széchenyi grófok titkára, majd udvari énekes.

39 (Megjegyzés - Popup)

A város közgyűlése valóban tiszteletbeli polgárnak választotta meg.

40 (Megjegyzés - Popup)

Bellini elfeledett operája.

41 (Megjegyzés - Popup)

Templom utca 6. szám alatt lakott.

42 (Megjegyzés - Popup)

A jelenlegi Storno-ház.

43 (Megjegyzés - Popup)

Zadjeli Slachta Etelka naplója. 1943. 56–58. lap. A Liszt körül dúló fetisizmusnak nem egyetlen példája a kesztyű-jelenet. Gregoorovius Römische Tagebücher c. könyvében említ egy amerikai nőt, aki egy szék bevonatát, amelyen Liszt ült, ráhába foglaltatta és szobájában kifüggesztette.

44 (Megjegyzés - Popup)

Bezerédj Pálné szülei.

45 (Megjegyzés - Popup)

Pausz: Nemes Artner Mária Terézia és írói köre. 1917. 137–139. lap.

46 (Megjegyzés - Popup)

Csillagok ha találkoznak címmel 1923. február 9-én a soproni színházban színre került ünnepi játék háttérét e levélből merítette a szerző.

47 (Megjegyzés - Popup)

Vasárnapi Újság 1884. 102. lap.

48 (Megjegyzés - Popup)

Allgemeine Theaterzeitung 1840. 47. szám.

49 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai: Három Sopron megyei Liszt orgona. Új Sopronvármegye 1942. október 22.

50 (Megjegyzés - Popup)

Allgemeine Theaterzeitung.

51 (Megjegyzés - Popup)

A naplót Visnya Aladár kőszegi múzeumigazgató találta meg, a Lisztre vonatkozó részlet megjelent Soproni Hírlap 1935. II. 28.

52 (Megjegyzés - Popup)

Ő volt az, aki a Zeneegyesületben először énekelt magyar szöveggel (1840). Slachta Etelka naplója. 1943. 104–105. lap.

53 (Megjegyzés - Popup)

Liszt számára sokat jelentett az 1846-os soproni tartózkodás. Augusztus 6-án bizony Majtényi bárónak és Festetich Leónak ír és kifejezi örömét, hogy az a megye, amelyben született, táblabírónak választotta meg. Prahács: Kiadatlan és ismeretlen Liszt-levelek. Zenetudományi tanulmányok. III. kötet. 1955.

54 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a 2. számú jegyzetet.

55 (Megjegyzés - Popup)

La Mara: Briefwechsel zwischen Franz Liszt und Hans von Bülow. 1898. 8–18. lap.

56 (Megjegyzés - Popup)

Ödenburger Intelligenz- und Anzeigeblatt. 1857. 12. szám.

57 (Megjegyzés - Popup)

A Széchenyi grófoknak öreg dajkája, mint szemtanú mondta el e sorok írójának. Lásd még Csatkai: Liszt Ferenc a sopronmegyei Horpácson, Sopronvármegye. 1936. X. 22.

58 (Megjegyzés - Popup)

Itt időzött akkor Lenbach, a híres arcképfestő is. Úgy látszik, egy nagyobb csoportkép festésére gondolt, mert fennmaradt egy ceruzavázlata a társaságról, amely vele együtt elkísérte Lisztet Sopronba. Liszt akkor a Holt költő szerelme c. melodramán dolgozott Jókai szövegére.

59 (Megjegyzés - Popup)

A Sopron című napilap 1881. 28–30. sz., továbbá Zichy Géza: Emlékeim. É. n. II. kötet 100–107. lap. Egy kissé gúnyoros hang. Főleg rájár a rúd arra a szójátékot gyártó úrra, aki Liszt nevének különböző nyelven való értelmén élcelődött.

60 (Megjegyzés - Popup)

Prikoszovits darázsfalvi plébános mondta el nekem 1927-ben, aki viszont a korabeli lóki esperestől hallotta.

61 (Megjegyzés - Popup)

Lásd Sümegegy Dezső i. m. továbbá SSZ 1957. 290. lap.

62 (Megjegyzés - Popup)

Mednyánszky László br. Mint honvéd őrnagy Lipótvár átadásánál osztrák fogságba került. A vészbíróóság 1849. július 19-én a pozsonyi vár mögötti Szamárhegyen felakasztatta.

63 (Megjegyzés - Popup)

Gruber Fülöp lipótvárosi tüzérhadnagy. Midőn Lipótvárt Ordódy át akarta adni Simonics osztrák tábornoknak, Gruber – a magyar kormány megbízottjával, Mednyánszky Lászlóval – ellenszegült. A vár feladása után Grubert ugyancsak Pozsonyban, 1849. júl. 19-én felakasztották.

64 (Megjegyzés - Popup)

Kolbenheyer Mór szül.: 1810., megh.: 1884. Előbb Eperjesen, majd Sopronban volt evangélikus lelkész. A szabadságharc után 9 hónapig raboskodott. Németre fordította magyar költők műveit (Petőfi–Arany).

65 (Megjegyzés - Popup)

Az ásátás ideje alatt a lelőhelytől Ny-ra 500 m-re, a Kócsód pataktól 70 m távolságra, a Dudás-dűlőn nagy kiterjedésű vassalak mezőt sikerült találni. Valószínű hasonló nyomokat találhatnának a kelta házaktól DK-re 1–200 méterre, a Hóstéti dűlőn, de a sűrű vetés miatt ott nem sikerült alaposan körülnézni. Ezeknek a vasolvasztó-helyeknek a korát ásátás nélkül ma még nem ismerjük, ezért a két keltakori házzal való összefüggésüket még korai lenne feltételezni.

66 (Megjegyzés - Popup)

Patay P., Késő-vaskori ház Acsán. *Folia Archaeologica* (XI. (1959.) 39–44.

67 (Megjegyzés - Popup)

Nováki Gy., A balatonföldvári későkelta földvár. *Archeológiai Értesítő* 88. (1961.).

68 (Megjegyzés - Popup)

Felgenhauer, F., Ein Spät-Laténehaus aus Oberbergen, p. B. Krems, N. Ö. *Archaeologia Austriaca*. Heft 25. (1959.) 95.

69 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap: 1933. január 3.

70 (Megjegyzés - Popup)

U. o.

71 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap: 1933. február 22.

72 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap: 1933. február 23.

73 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levéltár: Főisp. Ált. 88/1933.

74 (Megjegyzés - Popup)

U. o.

75 (Megjegyzés - Popup)

U. o.

76 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap: 1933. március 1.

77 (Megjegyzés - Popup)

* 1960-ban sajnálatosan elhunyt munkatársunk.

78 (Megjegyzés - Popup)

A Zárójelentés rövid kivonata.

79 (Megjegyzés - Popup)

Péteri Takáts József sokáig volt Festetich György László nevű fiának nevelője; később Téten élt és ott halt meg 1821-ben. A Kazinczy ellen fellépő írócsoport egyik mozgatója volt. Életrajzának keretében naplóját Takáts Sándor adta ki (Péteri Takáts József, Bp. 1890.). A naplóidézet a 60. lapon.

80 (Megjegyzés - Popup)

Kresznerics Ferenc 1832-ben halt meg. Útleírása a Tudományos Gyűjtemény 1832-es évfolyamában a nyolcadik kötet 20. lapján olvasható.

81 (Megjegyzés - Popup)

Kazinczy Ferenc Levelezése. Kiadta Váczy János. IV. kötet, 355. lap. A szóban forgó Dorfmeister István, aki Csehyt festette, apja, az ismert barokk festő halála után is Sopronban lakott és a déli Dunántúlon is festegetett. Meghalt 1807-ben.

82 (Megjegyzés - Popup)

Tudományos Gyűjtemény, 1833. IX. kötet. E régebbi adatokra Csatkai Endre volt szíves figyelmeztetni.

83 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország műemlékei. III. kötet. 1913. Éber: A szigetvári plébániatemplom kupolafestményei. 219. lap.

84 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanott.

85 (Megjegyzés - Popup)

Mihályi: Dorfmeister és a barokk képírás Sopronban. 1916. 43. lap.

86 (Megjegyzés - Popup)

Eber idézett helye szerint.

87 (Megjegyzés - Popup)

Lásd Magyar Könyvszemle, 1959. 333. sz. Csapodi Csaba: A proveniencia elve a könyvtárban.

88 (Megjegyzés - Popup)

„Den 14-tn Jener abends um 6 Uhr ist ein sehr starkes Erdbeben gewest”, jegyzi fel röviden Petz Dániel a krónikájában. (Kiadta Csatkai Endre 1940., 199. lap.)

89 (Megjegyzés - Popup)

Dissertatio de terae motu Morensi anno 1810. /conscripta a Paulo Kitaibel et /Adame Tomtsányi/ Editio ad veri exempli formam speciemque descripta /Commentatio extremo addita ab/ A. Réthly. Budapest 1960.

90 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre szíves közlése szerint 1754-ben szerzett polgárjogot Fabriczy Mátyás Maximilián, apja ruperstorfi kádár volt, anyja Mária. (Tanácsjegyzőkönyv, 113. Lap.)

91 (Megjegyzés - Popup)

A. Barac, Jugoslavenska knjizevnost. Zagreb 1954, 61–62.

92 (Megjegyzés - Popup)

Kiadta: Fr. Snopek, Paul Ritter–Vitezovic. Beiträge zu seiner Biographie. Archiv für slavische Philologie 1906, XXVIII., 593–600.

93 (Megjegyzés - Popup)

H. Peukert, Die Slawen der Donaumonarchie und die Universität Jena, 1700–1848. Berlin 1958.

94 (Megjegyzés - Popup)

U. o., 210.

95 (Megjegyzés - Popup)

U. o., 72.

96 (Megjegyzés - Popup)

J. Vlček, Dějiny české literatury. Praha 1951, II., 252–253.

97 (Megjegyzés - Popup)

Peukert, 226–227.

98 (Megjegyzés - Popup)

J. Kollár, Národné spievanky. Bratislava 1953, II., 572–573.

99 (Megjegyzés - Popup)

Kollár, Národné spievanky, I, 44, 719.

100 (Megjegyzés - Popup)

V. Jagic, Istorija slavjanskoj filologii. Sanktpeterburg 1910, 229–232.

101 (Megjegyzés - Popup)

J. Pogonowski, Ilirizm i Sowianszczyzna. Lwów 1924, 39–43.